

BAGAREN OCH BIBLIOTEKET

**Skolbibliotekets roll i undervisningen i
karaktärsämnen på ett yrkesinriktat
gymnasieprogram**

**Anders Berglund
Christian Danielsson**

Examensarbete (20 poäng) för magisterexamen i Biblioteks- och informationsvetenskap
vid Lunds universitet.

Handledare: Fredrik Åström

BIVILs skriftserie 2007:6

ISSN 1401:2375

© Anders Berglund & Christian Danielsson

Title

The Baker and the Library – the role of the school library in teaching at a trade oriented program in the Swedish upper secondary school.

Abstract

In Swedish school library research, the role of the school library has seldom been studied in a subject-specific context. When it has been, the subject has usually been a theoretical subject such as Swedish or Social studies. The purpose of this master's thesis is to study what role or roles the school library can play in a different context, in the program-specific subjects at a trade oriented program in the Swedish upper secondary school, and to determine what factors affect the possibility for the school library to play a role in such a context. The Food Programme was selected as the specific program to be studied. In this program, the students learn a trade, in this case bakery, and the teaching in the program-specific subjects can be expected to be practical in nature.

To find out what opportunities the school library has to play a role in this context, two separate schools were visited. Interviews were conducted with administrators, librarians and teachers, the three main actors who determine the library's role.

The results of the study show that the school library is not used as a resource in the program-specific subjects of the Food Programme at either school, but in at least one of the schools it could very well have a role to play in this context. This is mainly dependant on the teaching methods and the teaching content, and these two factors vary significantly between the two schools in the study. At one of the schools, the teacher is focused on teaching his students the necessary skills they need to work as bakers. In this teaching, the library appears to have no role to play. At the other school, the teacher is less focused on skills and more on knowledge. She employs a wide array of teaching methods, including resource-based learning. Here, the library could play a role as an information source, or to teach information skills.

Since neither of the teachers use the library as a resource in their teaching, it becomes apparent that the teaching methods and content are not the only factors that determine if the library will be used in this context. Other factors that are identified as important in this study include the teachers' knowledge of and attitude towards the school library, if any co-operation exists between the librarian and the teachers, what resources (time and money) the school library has, and if the school administrators take an active part in planning and promoting the library's activities.

Keywords

Skolbibliotek; Gymnasiebibliotek; Skolbibliotekets roll; Yrkesförberedande program; Livsmedelsprogrammet.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning	3
1.1 Bakgrund	3
1.2 Problemdiskussion	4
1.3 Syfte och frågeställningar	6
1.4 Avgränsningar	7
1.5 Definitioner	8
1.6 Disposition	9
2. Litteraturgenomgång	10
2.1 Projekt Språkrum.....	10
2.2 Andra undersökningar	11
3. Skolbibliotekets roller	14
3.1 Biblioteket som kunskapskälla.....	14
3.2 Undervisning i informationssökning	16
3.3 Den läsfrämjande rollen	18
3.4 Biblioteket som arbetsplats	19
3.5 Biblioteket som mötesplats, uppehållsrum och kulturförmedling.....	19
3.6 Att tillhandahålla IKT-resurser.....	20
4. Teoretiska utgångspunkter	21
4.1 Inverkande faktorer.....	21
4.2 Den pedagogiska kontexten.....	26
5. Metod	31
5.1 Val av metod	31
5.2 Material och urvalsförfarande	32
5.3 Planering och genomförande	33
5.4 Analysmetod.....	35
6. Skolkontexten	36
6.1 Den svenska gymnasieskolan	36
6.2 Livsmedelsprogrammet	37
6.3 Läroplanen och bibliotekslagen.....	38
6.4 Presentation av skolorna och aktörerna	39
6.4.1 Skola A.....	40
6.4.2 Skola B	40
7. Resultat och analys	42
7.1 Bibliotekets roll på skolan.....	42
7.1.1 Skola A.....	42
7.1.2 Skola B	45
7.1.3 Jämförande analys.....	48
7.2 Bibliotekets roll i olika program och ämnen	49
7.2.1 Skola A.....	49
7.2.2 Skola B	53
7.2.3 Jämförande analys.....	55
7.3 Undervisningens utformning	57
7.3.1 Skola A.....	57
7.3.2 Skola B	60
7.3.3 Jämförande analys.....	62

7.4 Samarbete mellan aktörerna.....	64
7.4.1 Skola A.....	64
7.4.2 Skola B.....	65
7.4.3 Jämförande analys.....	68
8. Sammanfattande analys.....	70
8.1 Svar på frågeställningarna.....	70
8.2 Inverkande faktorer.....	73
9. Diskussion och slutsatser.....	76
Källförteckning.....	81
Bilaga 1. Intervjuguider.....	85

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Som ett moment i vår utbildning utarbetade vi hösten 2006 strategiska planer för två olika gymnasiebibliotek i Lund. För att kunna ställa upp lämpliga mål och handlingsplaner, mission och visioner, innebar arbetet en fördjupning i frågor som rör skolbibliotekets roll i allmänhet och dess roll på våra respektive skolor i synnerhet. Arbetet gav oss insikter i att denna roll långt ifrån är självklar och tydlig för olika aktörer på skolorna.

Trots att styrdokument som lagar, läroplaner och kursplaner är mycket vaga, eller helt saknar uppgifter, då det gäller skolbibliotekets roll är ändå vår uppfattning den att man från bibliotekshåll ofta har en klar mening om densamma. Det är framförallt tydligt hur man vill hävda skolbibliotekets självklara plats som en pedagogisk resurs, inte bara som en stödjande resurs till undervisningen, utan som en självklar del av denna och i samarbete med lärarna. Louise Limberg (2003) skriver till exempel i en kunskapsöversikt om skolbibliotekets pedagogiska roll att "[s]kolbibliotekens pedagogiska roll ansågs tidigt innebära att biblioteket skulle bli en naturlig del av undervisningen" (Limberg 2003, s. 15). Påståendet hämtar hon från en boktitel från 1930-talet, *Om skolbiblioteket i folkskolan och dess samband med skolarbetet* (Lundewall, 1933). Limberg vill med detta belysa hur man tidigt ansåg att biblioteket skulle vara en institution i samarbete med övrig skolverksamhet och inte skild från densamma (Limberg 2003, s. 15).

Den verklighet som mötte oss då vi arbetade med de strategiska planerna såg dock annorlunda ut. På biblioteken såg man visserligen delaktighet i undervisningen som en självklarhet, men andra viktiga aktörer på skolorna, lärare och skolledning, hyste inte samma uppfattning om skolbibliotekets pedagogiska roll, utom i enstaka fall. En genomsyrande tanke från skolbibliotekets sida om att vara en pedagogisk resurs i undervisningen, men som inte möts med samma entusiasm från lärare och skolledning tycks vara ett vanligt problem. Limberg (2003) listar några återkommande problem som framträder i forskningen kring skolbibliotek. Dessa rör sig bland annat kring svårigheter med att integrera skolbiblioteket i undervisningen, vilket till exempel kan bero på bristande förståelse från lärare och skolledning för vilka möjligheter biblioteket erbjuder, eller otydliga mål för skolbiblioteksverksamheten (Limberg 2003, s. 17). Detta tycks inte vara ett isolerat svenskt fenomen. Dr. Richard E. Rubin, Professor i biblioteks- och informationsvetenskap på Kent State University skriver att "Too often,

the library is considered an expensive appendage to the educational process rather than an integral part” (Rubin 2004, s. 395).

Redan här föddes tanken hos oss båda att fördjupa oss ännu mer i problematiken kring skolbibliotekets roll och hur den uppfattas av olika aktörer på skolorna. Det som till slut avgjorde att vi valde detta ämne för vårt examensarbete var att vi upptäckte ytterligare en dimension i problematiserandet kring den pedagogiska rollen, som litteraturen inte kunde ge några besked om. De två olika gymnasieskolorna som vi utarbetade strategiska planer för har båda en blandning av studieförberedande och yrkesförberedande program. Den självklarhet som rådde från bibliotekets sida då det gällde delaktighet i undervisningen gällde dock inte för det yrkesförberedande programmet, i detta fall ett byggprogram. Byggeleverna har som alla andra elever kärnämnesundervisning, och i ämnen som svenska och samhällskunskap såg man sig från bibliotekets sida som en resurs i undervisningen, och här skulle även byggeleverna kunna fångas upp. Det rådde dock stor tveksamhet till om biblioteket även skulle kunna vara en pedagogisk resurs i karaktärsämnena. Synen på skolbiblioteket som en resurs även i dessa ämnen ser vi därför som intressant att undersöka.

1.2 Problemdiskussion

Den litteratur vi funnit och gått igenom ger inte något entydigt eller klart svar på frågan om hur bibliotekets roll kan variera från ämne till ämne. För att finna undersökningar som mer explicit försöker utröna bibliotekets roll i relation till olika ämnen hänvisas vi enbart till magisteruppsatser inom B&I. Av dessa har vi dock inte funnit någon som koncentrerar sig på yrkesförberedande program och karaktärsämnena inom dessa. Oftast är det inom ämnena svenska och samhällskunskap som sådana undersökningar gjorts, och i undantagsfall även i naturvetenskapliga ämnen.

I magisteruppsatsen *Läromedelsresurs eller boksamling* undersöker Malena Sjöstrand (1997) gymnasiebibliotekets roll i undervisningen i samhällskunskap och naturvetenskapliga ämnen. Hon kommer fram till att i de samhällsvetenskapliga ämnena används biblioteket dagligen och det ses som en nödvändig resurs i undervisningen. Biblioteket används däremot inte alls i undervisningen på de naturvetenskapliga ämnena enligt samma undersökning (Sjöstrand 1997, s. 69). Limberg (2003) hänvisar till ovanstående undersökning och jämför den med en annan magisteruppsats (se Wilsson 1997) där en liknande undersökning gjorts, men där resultatet visade sig bli det omvända. Här var det istället naturkunskapslärarna som hade mer precisa behov av biblioteket och de använde sig därför av detta på ett mer raffinerat sätt än samhällskunskapslärarna. Limberg menar att detta visar att ämnestillhörighet inte har någon betydelse för biblioteksanvändningen. Skillnaderna mellan lärargruppernas olika användning av biblioteket knyts snarare till lärarnas olika pedagogiska metoder och skillnader i synen på kunskap och lärande. Exempel på detta sägs vara i vilken grad lärarna använder sig av läromedel och/eller biblioteksmedier i undervisningen, samt i vilken utsträckning eleverna arbetar undersökande. Samarbetet, och tidigare erfarenheter av ett sådant, mellan lärare och bibliotek sägs också kunna inverka på användningen (Limberg 2003, s. 32-33).

Limberg menar alltså, baserat på resultaten från ovannämnda magisteruppsatser, att användningen av skolbiblioteket som en resurs i undervisningen inte är beroende av vilket ämne det undervisas i, utan att det är andra faktorer som är avgörande, bland annat lärarnas pedagogiska metoder. Det går dock att i litteraturen finna konstateranden om generella samband mellan undervisningsmetoder och ämnesområden, och hur dessa skiljer sig mellan olika ämnesområden. De mest dominerande skillnaderna återfinns mellan humaniora och naturvetenskapliga ämnen, och mellan yrkesförberedande och andra linjer. Exempel ges på hur man inom humaniora och samhällsvetenskaperna använder sig av mer flexibla och individualistiska metoder, medan man inom naturvetenskapen har en benägenhet att hålla en mer välstrukturerad undervisning och examination (Ramsden 2000, s. 213). Några exempel från yrkesförberedande program ges dock inte, men det finns skäl att tro att undervisningen inom dessa innehåller en rad praktiska moment, vilket i sin tur kan inverka på bibliotekets roll i detta sammanhang.

Viveca Lindberg (2003) kommer i sin avhandling *Yrkesutbildning i omvandling : en studie av lärandepraktiker och kunskapsformationer* fram till att det i en yrkesutbildning förekommer många praktiska moment, men också att det krävs teoretiska moment för att genomföra sådana uppgifter. Hon menar att det genom hennes lärarintervjuer och klassrumsobservationer klart framgår att det även i praktiska moment krävs ett hanterande av texter och att textbaserade kunskaper är nödvändiga. Hon exemplifierar med att eleverna måste kunna situationsanpassa sitt handlande och sina beslut om metoder, tekniker, material och redskap. I arbetsinstruktioner kanske det inte alltid tas upp vad som gäller för alla typer av situationer, en instruktion kan även vara föråldrad eller felaktig, vilket kräver att eleven ska kunna tillförskaffa sig annan information och att han/hon kan förhålla sig kritiskt till denna (Lindberg 2003, s. 74). Utbildningen är en grund att utgå ifrån, men eleverna måste även förberedas för vidareutbildning inom området, eventuell omskolning, och de måste också förberedas på att förändra sitt kunnande i takt med ett ständigt föränderligt arbetsliv (Lindberg 2003, s. 68). Exempel ges på hur både lärare och elever måste lära sig att hålla sig à jour vad gäller exempelvis redskap, lagar, råvaror, allergier, dieter, arbetsmiljöfrågor och miljöaspekter (Lindberg 2003, s. 75-77).

Det ska sägas att vi har varit tveksamma till om skolbiblioteket överhuvudtaget skulle kunna ha en roll att fylla som en resurs i undervisningen i något karaktärsämne på ett yrkesinriktat program. Den praktiska inriktningen på dessa program har varit svår att koppla till de resurser som biblioteket kan bidra med. Vi har med andra ord utgått från det Lindberg kallar ”myten om yrkesutbildning som enbart praktisk” (Lindberg 2003, s. 74). Med ovanstående exempel på undervisningsinnehåll inom yrkesförberedande program tycks vi nu ändå kunna skönja moment där biblioteket trots allt skulle kunna ha en roll att fylla i undervisningen. Det som sägs ovan om att hantera texter, att tillförskaffa sig information och att kunna förhålla sig kritisk till denna, att hålla sig à jour i för yrket betydelsefulla frågor, pekar på just sådana moment. När vi idag fördjupar oss i litteratur kring skolbibliotek slås vi bland annat av den starka inriktningen på skolbiblioteket som en resurs när det gäller elevers informationssökning. Att man så starkt kopplar informationssökning till biblioteksverksamhet är inte alls förvånande eftersom detta är ett kärnområde inom biblioteks- och informationsvetenskapen. Bibliotekets roll i detta sammanhang blir därför självklar och det är kanske därför

följande passage i läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) gärna tolkas som ett område ämnat för bibliotek och bibliotekarier.

Eleverna skall också kunna orientera sig i en komplex verklighet med stort informationsflöde och snabb förändringstakt. Deras förmåga att finna, tillägna sig och använda ny kunskap blir därför viktig. Eleverna skall träna sig att tänka kritiskt, att granska fakta och förhållanden och att inse konsekvenserna av olika alternativ.

Lpf 94 s. 5

I läroplanen står även att eleverna ska skaffa sig en grund för ett livslångt lärande och att de ska tillägna sig ett alltmer undersökande sätt att tänka och arbeta (Lpf 94 s. 5). Litteraturen är full av exempel på hur man från bibliotekshåll ger skolbiblioteket en plats, mer eller mindre, integrerad i undervisningen vad det gäller informationssökning genom att hänvisa till begrepp som ”livslångt lärande”, ”undersökande arbetssätt” och ”orientering i en komplex verklighet med stort informationsflöde och förändringstakt” (se bl.a. Almerud 1997, Nilsson 2003, Limberg, Hultgren & Jarneving 2002, Rubin 2004).

Forskning om bibliotekariens pedagogiska roll tyder också på att rollen som informationsexpert heller knappast ifrågasätts. Det framkommer dock att bibliotekarier tillbringar mycket av sin tid med att undervisa och handleda elever i informationssökning, men att denna pedagogiska roll inte framträder särskilt tydligt, varken för lärare, skolläring eller elever (Limberg 2003, s. 51-52).

Vårt problem rör sig alltså kring det att vi ser moment i undervisningen i karaktärsämnena på yrkesinriktade gymnasieprogram där skolbiblioteket skulle kunna ha en roll att fylla, men att bibliotekets roll kan te sig otydligt i detta sammanhang för andra aktörer än bibliotekarierna själva, och våra egna erfarenheter visar att det finns exempel på att även denna grupp ställer sig tvekan till bibliotekets roll i detta sammanhang. Även om ämnestillhörighet inte sägs spela någon roll för biblioteksanvändningen framstår det ändå som att olika pedagogiska metoder och skillnader i syn på kunskap och lärande har betydelse, och här har vi sett exempel på att det tycks finnas en skillnad mellan olika ämnesområden. En mer uttömmande förklaring till vilken betydelse detta har för skolbibliotekets roll kan dock inte litteraturen ge några svar på, utan det är upp till oss att undersöka. Forskningen efterlyser dessutom studier av skolbibliotek i olika pedagogiska kontexter och kulturer, för att skapa en mer nyanserad bild av de olika pedagogiska roller biblioteket kan spela i olika sammanhang (Limberg 2003, s. 85). Detta leder oss fram till syftet för denna uppsats.

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med vår uppsats är att undersöka skolbibliotekets roll i en speciell pedagogisk kontext, nämligen som resurs i undervisningen i karaktärsämnena på ett yrkesförberedande gymnasieprogram. Vårt val av program föll på Livsmedelsprogrammet med inriktningen Bageri och konditori. (Mer om hur det valet gått till redovisas i kapitel 5. Metod.) Vi vill i det avseendet ta reda på om biblioteket har en roll att fylla i detta sammanhang och vilken den rollen i sådana fall är, eller kan vara. Syftet

är också att kartlägga de eventuella faktorer som föreligger och som kan verka möjliggörande eller hindrande för att biblioteket ska kunna användas som en resurs i undervisningen i karaktärsämnena.

Vår undersökning har gjorts genom kvalitativa intervjuer med de aktörer som bestämmer bibliotekets roll i undervisningen. Limberg (2003) lyfter fram tre olika aktörer som särskilt viktiga när det gäller att avgöra skolbibliotekets roll i undervisningen. Dessa är skolbibliotekarie, skolledare och lärare. Skolbibliotekariens betydelse i sammanhanget behöver inte ifrågasättas. Som direkt ansvarig för skolbibliotekets verksamhet är bibliotekarien i högsta grad delaktig i att bestämma vilken roll det spelar i undervisningen. Skolledaren är skolans pedagogiska och administrativa ledare och därmed ansvarig för skolans pedagogiska verksamhet och inriktning. Skolledaren är dessutom ytterst ansvarig för skolbiblioteket. Lärarna, slutligen, är de som bedriver undervisningen. Hur de lägger upp sin undervisning, vilken syn de har på kunskap och lärande, är direkt avgörande för vilken roll biblioteket kan komma att spela.

Vi vill således belysa bibliotekets roll ur alla dessa tre aktörers perspektiv, för att se hur deras olika syn på denna roll samspelar och avgör vilken funktion biblioteket kommer att spela i undervisningen. Vår utgångspunkt är skolbiblioteket. Det är det vi vill undersöka. I intervjuerna med lärare har vi frågat om deras undervisning, eftersom dess utformning är avgörande för bibliotekets roll, men vi ifrågasätter inte denna undervisning, utan vårt syfte är att se var i undervisningen biblioteket passar in.

För att utforska vårt problemområde ställer vi oss ett antal frågor som vi sedan i vår undersökning kommer att söka svar på.

- Vilken syn har våra tre olika aktörer på skolbibliotekets roll på skolan i allmänhet?
- Vilken syn har våra tre olika aktörer på skolbibliotekets roll i undervisningen i olika program och ämnen, och i synnerhet i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet?
- Hur ser undervisningen ut i karaktärsämnena ut på Livsmedelsprogrammet, och på vilket sätt påverkar undervisningens utformning möjligheterna för skolbiblioteket att spela en roll?
- Vilka andra faktorer inverkar på skolbibliotekets möjligheter att spela en roll i undervisningen i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet?

Beroende på svaren vi får på ovanstående frågor vill vi också se om vi i analysen kan upptäcka ytterligare möjligheter för hur skolbiblioteket skulle kunna utnyttjas i undervisningen i våra karaktärsämnen.

1.4 Avgränsningar

Vårt fokus ligger på skolbibliotekets roll i en viss pedagogisk kontext. Det är rollen i förhållande till en viss undervisning vi är intresserade av att undersöka och inte undervisningen i sig. Därför utgår vi från teorier inom biblioteks- och

informationsvetenskapen. Den pedagogiska kontexten kommer däremot att belysas eftersom vi finner det relevant för att förstå våra resultat.

Det går inte att generalisera omkring yrkesinriktade program. De kan vara mycket olika till utformning och ämnesinnehåll. Livsmedelsprogrammet skiljer sig från exempelvis Omvårdnadsprogrammet och Barn- och fritidsprogrammet, i den bemärkelsen att det har en hantverksinriktning. Detta är anledningen till att vi i denna undersökning har valt att avgränsa oss till att enbart fokusera på ett program och inte studera yrkesförberedande program i allmänhet.

1.5 Definitioner

Begrepp som skolbibliotek, skolbibliotekets roll och skolbibliotekets pedagogiska roll är centrala i vår studie, och därför kan de behöva definieras. I *Nationalencyklopedin* definierar Limberg begreppet skolbibliotek:

[B]ibliotek i grundskolor och gymnasieskolor som tillhandahåller resurser i form av medier, teknik och personal för att tillgodose elevers och lärares behov av litteratur och information i skolarbetet. Skolbibliotekens uppgifter är att bidra till att elever utvecklar sin förmåga att söka och använda information i sitt lärande samt att stimulera elevers läsutveckling.

Limberg 2007

Då vi använder oss av begreppet skolbibliotek tar vi fasta på det som sägs om de resurser som ingår, och att personalen räknas som en sådan. Med personal menar vi bibliotekarier och dessa ingår implicit då vi använder oss av begreppet. Detta betyder inte att ett skolbibliotek behöver vara bemannat. Vi gör ingen åtskillnad mellan grundskole- och gymnasiebibliotek, mer än om det är nödvändigt att påvisa skillnader mellan dessa. Eftersom vårt undersökningsobjekt är ett yrkesinriktat gymnasieprogram är det dock ofta underförstått att skolbibliotek(et) är detsamma som ett gymnasiebibliotek.

I citatet ovan kan vi utläsa att skolbiblioteket tilldelas vissa roller eller uppgifter. Det ska dels ”tillgodose elevers och lärares behov av litteratur och information”, vilket ger en roll som materialförsörjare. Dels ska det ”bidra till att elever utvecklar sin förmåga att söka och använda information i sitt lärande”, vilket pekar mot en roll som är mer delaktig i undervisningen, det vill säga en pedagogisk roll. Rollen att ”stimulera elevers läsutveckling” kan även den ses som en pedagogisk roll som bidrar till elevers läsförståelse.

I en rapport från Statens kulturråd, där det gjorts en kartläggning, analys och probleminventering av skolbiblioteken i Sverige, sägs dock att skolbiblioteket har mycket gemensamt med högskolebibliotek i den bemärkelsen att de båda fungerar som pedagogiska bibliotek i en utbildningsinstitution, och vidare att de pedagogiska bibliotekens huvudsakliga uppgift är att fungera integrerat i undervisningen (Statens kulturråd 1999, s. 31). Vi tar fasta på skolbiblioteket som en del av en

utbildningsinstitution och menar att biblioteket har en pedagogisk roll, oavsett hur denna roll ser ut. Den kan dock vara mer eller mindre integrerad i undervisningen. Vi kommer hädanefter att enbart använda oss av det kortare begreppet skolbibliotekets roll. Vi lägger däremot ingen större betydelse i ordet *roll*, detta får ses synonymt med funktion eller uppgift.

1.6 Disposition

Kapitel 1. Inledning innehåller uppsatsens bakgrund, problemdiskussion, syfte och frågeställningar. Det är det kapitlet du just har läst, om du började från början.

Kapitel 2. Litteraturgenomgång är en översikt över litteratur om skolbibliotek i Sverige från de senaste femton åren, med tonvikt på forskning och andra undersökningar om skolbiblioteket. Syftet med kapitlet är att kartlägga de teman som behandlats.

Kapitel 3. Skolbibliotekets roller är ett försök att systematiskt presentera vilka roller skolbiblioteket kan spela, baserat på vad som framkommer i litteraturen, både svensk och utländsk. Kapitlet utgör också en teoretisk utgångspunkt för den empiriska undersökningen.

Kapitel 4. Teoretiska utgångspunkter innehåller andra teoretiska utgångspunkter för den empiriska undersökningen. Kapitlet är uppdelat i två avsnitt, ett som behandlar skolbiblioteket och de faktorer som kan inverka på skolbibliotekets roll, och ett som behandlar den pedagogiska kontexten för den här undersökningen, yrkesutbildning och yrkesinriktade gymnasieprogram.

I *Kapitel 5. Metod* presenteras hur den empiriska undersökningen genomförts.

Kapitel 6. Skolkontexten ger en bakgrund som behövs för att förstå den empiriska undersökningen. Här presenteras kort den svenska gymnasieskolan, Livsmedelsprogrammet, och de viktigaste styrdokumenterna, Lpf 94 och Bibliotekslagen (SFS 1996:1596). Här presenteras också översiktligt de skolor och bibliotek som undersökningen genomförts på.

I *Kapitel 7. Resultat och analys* redovisas resultaten av den empiriska undersökningen, intervjuerna som genomförts med bibliotekarier, lärare och rektorer på två gymnasieskolor. I anslutning till det analyseras också resultaten.

Kapitel 8. Sammanfattande analys innehåller en kompletterande analys av vilka inverkan faktorer vi funnit, samt svaren på våra frågeställningar.

Kapitel 9. Diskussion och slutsatser, slutligen, är en diskussion kring vårt problem baserad på vad som framkommit i den empiriska undersökningen.

2. Litteraturgenomgång

Vi har redan i problemdiskussionen i föregående kapitel berört forskningen kring skolbibliotek i Sverige och var föreliggande uppsats passar in i detta sammanhang. I det här kapitlet vill vi försöka ge en översikt över hur forskningen kring skolbibliotek i Sverige har sett ut under huvudsakligen de senaste femton åren. Det är inte någon heltäckande genomgång, utan syftet är att skapa en överblick och identifiera centrala teman. Inledningsvis kan sägas att det inte bedrivits någon omfattande forskning kring skolbibliotek i Sverige de senaste åren, med undantag för ett större projekt. Detta är Projekt Språkrum, och vi börjar med att presentera det.

2.1 Projekt Språkrum

År 2000 fick Skolverket i uppdrag från regeringen att ”stödja och stimulera arbetet med språkutveckling med inriktning på att förbättra läs- och skrivmiljöerna i skolan” och att ”förstärka och utveckla skolbibliotekens pedagogiska roll” (*Redovisning av Språkrum* 2004, s. 4). Skolverket sammanförde uppdraget till ett projekt, benämnt Språkrum. Projektet gav skolbiblioteket en central roll med tanke på skolornas förändrade arbetssätt och satsningar på IKT (informations- och kommunikationsteknik), vilket aktualiserade frågor om textanalys, källkritik, problemlösning och informationshantering. Att kunna söva och värdera information sågs som en allt viktigare komponent i lärandet och skolbibliotekets pedagogiska roll framstod i detta sammanhang som en förutsättning för elevernas mångsidiga språk- och kunskapsutveckling (*Redovisning av Språkrum* 2004, s. 4-5).

Som ett led i detta och på grund av att skolbibliotekets pedagogiska roll, liksom informationssökning, ansågs vara ett relativt nytt kunskapsfält i Sverige, skrevs vid Projekt Språkrums tillkomst en forskningsöversikt om informationssökning och lärande på uppdrag av Skolverket (*Redovisning av Språkrum* 2004, s. 34). *Informationssökning och lärande : en forskningsöversikt* är skriven av universitetsadjunkterna Frances Hultgren och Bo Jarneving samt av professorn i biblioteks- och informationsvetenskap Louise Limberg (Limberg, Hultgren & Jarneving 2002). Utgångspunkten i forskningsöversikten är att undersökande arbetssätt eller problembaserat lärande tillämpas på alla nivåer i utbildningssystemet och att det i läroplanerna förespråkas att eleverna själva ska ta ett större ansvar för sitt eget lärande. I forskningen som redovisas finns täta kopplingar mellan informationssökning, IKT och skolbibliotek.

Inom ramen för Språkrum tillkom också litteraturöversikten *Skolbibliotekets pedagogiska roll : en kunskapsöversikt* av Louise Limberg (2003). I denna redovisas tidigare forskning och återkommande forskningsämnen då det gäller skolbibliotekets

pedagogiska roll. Dessa ämnen kretsar kring bibliotekets integration i undervisningen, vilka hinder som finns för en sådan integration, och vilka roller som biblioteket kan spela i detta sammanhang. Denna kunskapsöversikt har kommit till stor nytta vid färdigställandet av föreliggande arbete.

Inom projektet Språkrum bildades skolutvecklingsprojektet Helvetesgapet. Projektet syftar till att överbrygga den klyfta, helvetesgap, som finns mellan pedagogens målsättning om att eleverna ska se helheter och sammanhang, och den verklighet som ofta består av att eleverna bara får fragmentariska kunskaper, eller ”snuttifiering” av kunskapsstoff (*Helvetesgapet* 2001). Fokus låg på skolbibliotekets pedagogiska roll och på kreativa språkmiljöer. Helvetesgapet hade två spår, ett forskningsprojekt och ett utvecklingsprojekt. Utvecklingsprojektet, som genomfördes på åtta olika skolor, hade som mål att utveckla samarbetet mellan lärare, skolledare och skolbibliotekspersonal i syfte att utveckla deras kompetenser och förståelse för varandras kompetenser, samt för att öka medvetenheten om skolbiblioteket som verktyg i lärande och skolutveckling. Projektet redovisas i rapporten *Tid för lärande : rapport från Helvetesgapet, ett skolutvecklingsprojekt i Språkrum* (Myndigheten för skolutveckling 2003). I rapporten trycks det särskilt på hur viktig rektors roll är för att skolbiblioteket ska utnyttjas på bästa sätt.

Forskningsspåret inom Helvetesgapet ledde till ytterligare ett projekt, kallat LÄSK (Lärande via skolbibliotek). Forskningsprojektet LÄSK resulterade bland annat i rapporten *Textflytt och sök slump : Informationssökning via skolbibliotek*, skriven av Louise Limberg och professorn i pedagogik och didaktik vid Göteborgs universitet, Mikael Alexandersson (Alexandersson & Limberg 2004). Om Helvetesgapet i första hand riktade sig mot lärare, bibliotekarier och skolledare har man inom LÄSK istället valt att rikta uppmärksamheten mot eleverna och hur dessa lär med hjälp av skolbiblioteket. I projektet som pågick mellan 2001-2003 deltog sju skolor, varav en gymnasieskola.

2.2 Andra undersökningar

Forskningen inom Språkrum har skolbiblioteket och dess pedagogiska roll i fokus. Tydliga teman som återkommer där är skolutveckling, språkutveckling och informationssökning med skolbiblioteket som ett verktyg eller en resurs. Informationssökning och skolbibliotek finns det annan forskning om. Louise Limberg har varit inblandad i mycket av forskningen inom Språkrum, och hon har bedrivit forskning kring skolbiblioteket även i andra sammanhang, och då i samband med skolelevers informationssökning. Hennes avhandling *Att söka information för att lära : en studie av samspel mellan informationssökning och lärande* (Limberg 1998) fokuserar på just detta, och här kommer skolbiblioteket in bara som en liten del, i den mån det används av eleverna som ett verktyg i informationssökningsprocessen. 2006 kom rapporten *Undervisning i informationssökning : slutrapport från projektet informationssökning, didaktik och lärande (IDOL)* av Louise Limberg och Lena Folkesson, där fokus istället ligger på hur man undervisar elever i informationssökning, och på samspelet mellan bibliotekarien och läraren i den undervisningen (Limberg & Folkesson 2006).

Skolbiblioteket som en resurs för elevers informationssökning har alltså varit ett centralt tema i svensk skolbiblioteksforskning under de senaste åren. Detta kan ha samband med att läroplanerna trycker på vikten av att eleverna lär sig ett undersökande arbetssätt, och att detta tillämpas i undervisningen. I början på 1990-talet genomförde Brigitte Kühne en studie som resulterade i hennes doktorsavhandling *Biblioteket – skolans hjärna : Skolbiblioteket som resurs i det undersökande arbetet på grundskolan* (Kühne 1993). Här studeras skolbibliotekets roll i undervisning där elever i grundskolan får arbeta undersökande med biblioteket som resurs, och Kühne studerar vilken effekt användningen av biblioteket i undervisningen kan få för elevernas lärande, vad bibliotekariens roll i undervisningen skulle kunna vara och vilka faktorer som kan påverka möjligheten till integrering av skolbiblioteket i undervisningen. En av utgångspunkterna i projektet är den då rådande läroplanen, *Lgr 80*, där ett undersökande arbetssätt i undervisningen påbjuds. De läroplaner som gäller idag, *Lpo 94* och *Lpf 94*, skiljer sig inte i det avseendet, och därför är Kühnes resultat fortfarande aktuella.

Det har även gjorts några undersökningar som tagit ett helhetsgrepp för att beskriva skolbiblioteken i Sverige. På uppdrag av SAB, Sveriges Allmänna Biblioteksförning, genomförde Solveig Hedenström 1996 en undersökning av svenska gymnasiebibliotek, som redovisas i rapporten *Exploderar gymnasiebiblioteken? : En rapport om gymnasiebibliotekens resurser, integration i undervisningen och förändringsbehov* (Hedenström 1997). Studien, som tog avstamp i äldre studier från 1980-talet, genomfördes med hjälp av enkäter som skickades ut till personal vid cirka 100 gymnasieskolor. Syftet med undersökningen var att kartlägga hur de svenska gymnasiebiblioteken används, för att tjäna som ett underlag för diskussioner. Rapporten innehåller en mängd intressant statistik om gymnasiebibliotekens resurser, hur de används och vilka attityder som finns till skolbiblioteket på skolorna. Undersökningen är dock tio år gammal nu, och en ny kartläggning skulle vara på sin plats.

I slutet på 1990-talet genomförde Statens kulturråd en utredning för att belysa skolbibliotekens standard och funktion. Utredningens resultat presenteras i rapporten *Skolbiblioteken i Sverige : kartläggning, analys och probleminventering* (Statens kulturråd 1999). Här analyseras hur skolbiblioteken i Sverige ser ut och används, men de sätts också in i en samhällskontext, och frågor om organisation och ansvar diskuteras, liksom bland annat hur lärar- och bibliotekarieutbildningarna tar upp och behandlar skolbiblioteksfrågor.

Den centrala frågan i den här uppsatsen, hur skolbibliotekets roll ser ut i ett visst ämne, är inte något centralt tema i någon av de undersökningar som presenterats ovan. Det har dock behandlats i några tidigare magisteruppsatser. Vi har i föregående kapitel nämnt *Läromedelsresurs eller boksamling? : gymnasiebibliotekets roll i undervisningen i samhällskunskap och naturvetenskapliga ämnen* av Malena Sjöstrand (1997) och *Gymnasiebiblioteket – i och för undervisningen : en intervjuundersökning med lärare i naturkunskap och samhällskunskap* av Veronica Wilsson (1997). Dessa undersöker båda skolbibliotekets roll i två olika ämnen, naturvetenskap och samhällskunskap, och kommer till motstridiga resultat. Sjöstrand (1997) finner att samhällskunskapslärarna använder skolbiblioteket mer i sin undervisning än naturvetenskapslärarna, medan Wilsson (1997) finner det motsatta förhållandet på den skola hon undersökte. Vi finner

det svårt att utifrån dessa två studier dra några generella slutsatser om hur ämnes-tillhörighet påverkar hur biblioteket används i undervisningen. Fler studier behövs, och föreliggande arbete är förhoppningsvis en del av pusslet.

Magisteruppsatser inom ämnet biblioteks- och informationsvetenskap svarar för den överlägset största delen av all forskning som har gjorts om skolbibliotek i Sverige de senaste åren. Detta är inte platsen att redovisa alla dem, men vi ska nämna några ytterligare som har särskild relevans för våra frågeställningar. Elin Fröjmark och Sally Knutsson tittar i sin uppsats *Faktorer för framgång : en studie av grundskolebibliotek och hur de kan integreras i undervisningen* (Fröjmark & Knutsson 2005) på tre olika faktorer eller områden som de finner särskilt viktiga för integreringen: styrdokument; rektorns och organisationens betydelse; samt samarbete mellan lärare och bibliotekarier. Alla dessa tre finner de viktiga för en lyckad integrering, och de identifierar en ytterligare faktor som särskilt viktig, nämligen undervisningens utformning. I *Skolbibliotekets vara eller icke vara i undervisningen : en litteraturstudie i syfte att identifiera olika lärar-, bibliotekarie- och skolledarrelaterade faktorer som påverkar skolbibliotekets integrering i undervisningen* av Patrik Bergvall och Sofia Edenholtm (2000) studeras faktorer som påverkar bibliotekets integration i undervisningen genom en jämförande litteraturstudie, där svensk forskning ställs mot nordamerikansk. Det framkommer att det inte finns så stora skillnader mellan dessa två forskningssfärer i vilka faktorer som tas upp och vilken betydelse de tillmäts. Undervisningens utformning framstår även i denna uppsats som en av de viktigaste faktorerna, och författarna slår fast att både svensk och nordamerikansk forskning lyfter fram ett undersökande arbetssätt som det bästa för att möjliggöra en ökad integrering av skolbiblioteket i undervisningen.

Skolledares och lärares inställning till skolbiblioteket och hur den påverkar bibliotekets integrering i undervisningen studeras i Annette Aronssons uppsats *Vad vill vi med vårt skolbibliotek? : en undersökning av attityder till skolbiblioteket bland skolledare och lärare* (Aronsson 2004). Hon finner att attityderna till skolbiblioteket till mycket övervägande del är positiva både bland skolledare och lärare, men att detta inte avspeglas i hur skolbiblioteket används. Hon kommer också fram till att rektors inställning är avgörande för lärarnas attityder.

En del av undersökningarna som presenterats ovan har varit specifikt riktade mot antingen grundskolan eller gymnasieskolan, men i många av undersökningarna görs ingen åtskillnad mellan de båda, utan man undersöker grundskole- och gymnasiebibliotek samtidigt. I Statens kulturråds utredning motiveras det med att ”frågor av strukturell, organisatorisk och principiell karaktär är desamma” (Statens kulturråd 1999, s. 26). Det innebär att frågor om skolbibliotekets roll kan anses vara desamma på grundskolan och gymnasiet, vilket gör att även forskning som uttalat handlar om grundskolebibliotek är intressant för föreliggande uppsats.

3. Skolbibliotekets roller

I vår undersökning är vi intresserade av att ta reda på lärares, bibliotekariers och skolledares syn på skolbibliotekets roll i ett visst pedagogiskt sammanhang. Om biblioteket överhuvudtaget förlänas en roll i detta sammanhang, är det sannolikt en roll som redan diskuteras i litteraturen och en översiktlig beskrivning av dessa olika roller ser vi därför som ett relevant avsnitt inför våra teoretiska utgångspunkter. Limbergs kunskapsöversikt *Skolbibliotekets pedagogiska roll* (Limberg 2003) är här en värdefull källa att tillgå. I denna har hon identifierat ett antal teman i forskningen som delats upp i *biblioteket som kunskapskälla, bibliotekets roll för läsutveckling och biblioteksrummets pedagogiska roll*. Hon betonar dock att den tematiska indelningen inte är oproblematisk eftersom olika teman vävs samman och att skarpa gränser därför inte kan dras (Limberg 2003, s. 29). I vår beskrivning av dessa roller har vi utgått ifrån litteraturen, men vi har tillåtit oss att göra egna indelningar vilka skiljer sig något från de Limberg har gjort. Det bör betonas att det inte heller i detta försök till systematisk redovisning av de olika rollerna finns några knivskarpa gränser mellan dem, utan de berör varandra på många punkter. De definitioner som vi här gör av skolbibliotekets olika roller kommer även att tjäna som definitioner i vår resultatredovisning och analys.

3.1 Biblioteket som kunskapskälla

Denna rubrik har vi lånat från Limberg och liksom hon tar vi här fasta på mediernas betydelse för bibliotekets roll. Med kunskapskälla menar vi resurser i form av böcker, databaser, tidningar, tidskrifter etc. Alltså alla de medier eller artefakter som på ett eller annat sätt kan påverka elevers och lärares kunskapande. Här räknar vi även in bibliotekarien i rollen som materialförvaltare, kunskapsorganisatör och kunskapsförmedlare.

Den amerikanske bibliotekarien och professorn David V. Loertscher presenterar i sin bok, *Taxonomies of the school library media program* (Loertscher 2000) en modell av hur bibliotekets verksamhet bör vara uppbyggd för att bidra till att höja kvaliteten på undervisningen och bidra till elevernas lärande, vilket benämns som bibliotekets huvudsyfte. Modellen består av tre byggstenar. Den första stenen är administrationen av mediasamlingen i form av böcker, tidskrifter, databaser med mera, för att tillgängliggöra information för alla på skolan. Den andra byggstenen är att ge biblioteksservice till elever och lärare som kommer till biblioteket. Det handlar då i mångt och mycket om att agera länk mellan mediasamlingen och användarna, att hjälpa till med referensfrågor eller att hitta material som behövs i undervisningen eller lärandet. Loertscher menar dock att huvudansvaret för dessa byggstenar inte nödvändigtvis måste innehas av en bibliotekarie, utan att även assistenter kan ha det ansvaret (Loertscher 2000, s. 11-13).

Den tredje byggstenen, som innehåller utåtriktad verksamhet och där biblioteket ger ett direkt bidrag till undervisningen, återkommer vi till nedan.

Beroende på hur samarbetet mellan bibliotek och lärare fungerar kan Loertschers två första byggstenar vara integrerade i undervisningen till olika grad. Uppbyggnaden av mediasamlingen kan till exempel göras av endast bibliotekarien, men även av lärare och bibliotekarier tillsammans för att samlingen på ett mer ändamålsenligt sätt ska spegla den undervisning som bedrivs. Ett sådant fördjupat samarbete leder till ett bättre utnyttjande av bibliotekets medier i undervisningen och det stärker bibliotekets roll i densamma (Limberg 2003, s. 35).

Biblioteket som kunskapskälla är en roll som tidigare var hårt knuten till biblioteksrummet, eftersom det var här bibliotekets medier i form av böcker och tidskrifter var placerade. Idag ser det delvis annorlunda ut. Skolbiblioteket har nu också ofta ett bestånd av elektroniska medier, till exempel databaser eller länksamlingar, som kan nås från alla skolans datorer, och ibland även hemifrån. Rummets betydelse har därmed minskat. Om undervisningen i hög grad bygger på användning av läromedel, som inte är placerade i biblioteket, kan det inverka negativt på hur biblioteket utnyttjas. En hög grad av undersökande arbete i undervisningen ökar däremot bibliotekets möjligheter att tjäna som en betydande resurs. Undersökningar visar att en högre eller lägre grad av användning av biblioteksmedier i undervisningen inte är knutet till ett visst ämne, utan att användningen snarare beror på lärarnas olika undervisningsmetoder och skillnader i synsätt på kunskap och lärande (Limberg 2003, s.30-33).

Lärares olika sätt att se på undervisning och lärande är något som betonas i ett forskningsprojekt i Storbritannien, vars syfte var att studera skolbibliotekets roll och vad det kan bidra med i skolans undervisning. De brittiska forskarna, David Streatfield och Sharon Markless, presenterar i boken *Invisible learning?: the contribution of school libraries to teaching and learning* (Streatfield & Markless 1994) några modeller för hur ett skolbiblioteks roll kan se ut på secondary schools (elever i åldrarna 11-16 år). Dessa modeller är fyra till antalet, och de är baserade på vilken typ av undervisning som är förhärskande på skolan. De fyra är den traditionella/didaktiska skolan (the traditional/didactic school), den nominellt flexibla skolan (the nominally flexible school), den utvecklingsinriktade skolan (the developmental school) och den resursbaserade skolan (the resource-based school). I korthet kan sägas att modellerna spänner från dominerande inslag av katederundervisning, där bibliotekets möjligheter att spela en roll är små, till ett resursbaserat lärande där elevers självständiga lärande uppmuntras och där biblioteket har bättre möjligheter att tjäna som en betydelsefull resurs (Streatfield & Markless 1994, s. 140-147). Dessa modeller ser vi som väsentliga för att förstå våra undersökningsresultat och därför presenteras dessa mer utförligt i våra teoretiska utgångspunkter nedan.

Bibliotekets roll som kunskapskälla ”växer” i takt med hur synen på undervisning och lärande utvecklas. Ju mer resursbaserat lärandet blir och med starkare betoning på undersökande arbetssätt, ju mer betonas också bibliotekariens roll som undervisare i informationssökning.

3.2 Undervisning i informationssökning

Denna roll kan, liksom bibliotekets roll som kunskapskälla, i varierande grad vara integrerad i den ordinarie undervisningen. Carol Kuhlthau (2004) har gjort en modell över bibliotekariens fem olika nivåer av undervisning i informationssökning, vilka är: Organizer, Lecturer, Instructor, Tutor och Counselor. Nivå 1, Organizer, kännetecknas av att användaren själv orienterar sig i den organiserade samlingen, utan något ingripande från personalens sida (Kuhlthau 2004, s. 120-122). Denna nivå knyter vi dock snarare till rollen som kunskapskälla ovan.

Nivå 2, Lecturer, kan beskrivas som biblioteksvisning, oftast ett tillfälle i början på en termin då alla nya elever får en genomgång av bibliotekets resurser. Den undervisning som sker här handlar om en mycket allmän orientering och är inte knuten till något specifikt problem eller behov (Kuhlthau 2004, s. 122-123).

På de tre övre nivåerna, Instructor, Tutor och Counselor, är bibliotekarien involverad i ett specifikt problem eller informationsbehov som eleven har och som *kan* vara knutet till ett kunskapsmål i en undervisningssituation i något ämne. Den hjälp som eleven får på nivå 5, Counselor, *är* dock integrerad med en undervisningssituation som syftar till att eleven ska nå utfästa kunskapsmål. Undervisningen på de tre övre nivåerna sker till olika grad i samförstånd med lärare. Tyngdpunkten ligger på olika lägen av system- och källorientering med undantag för nivå 5 som innebär ett helhetsgrepp på informationssökningsprocessen (Kuhlthau 2004, s. 120-123). De olika nivåerna från 2 till 5 representerar det vi finner ingå i rollen som undervisare i informationssökning då Kuhlthau, förutom system- och källorientering, nämner begrepp som syftar till olika grader av informationsökningskompetens (Kuhlthau 2004, s. 123-126).

Denna roll är inte enbart knuten till datorer och IKT, vilket också framgår av Kuhlthaus (2004, s. 123-126) modell, men till stora delar är det så. Limberg (2003) skriver att tillämpning av ny teknik historiskt sett har varit något som stärkt biblioteket som redskap för lärandet och informations- och kommunikationsteknikens intåg i skolorna är inget undantag. Här har bibliotekarier tagit sig, eller fått sig tilldelade, ett stort ansvar för introduktion och utveckling av IKT-redskap. Informationssökning via datorer, och Internet har blivit en stor del av detta ansvar. Huvudintrycket av forskningen om skolbibliotek och IKT är att skolbibliotekets roll har stärkts och blivit tydligare i och med detta (Limberg 2003, s.37-40).

Kühne (1993) skriver att undervisningen i informationssökning av hävd betraktas som bibliotekariernas speciella område på skolorna, åtminstone av bibliotekarierna själva. Hon sällar sig själv till den uppfattningen när hon skriver att "[b]ibliotekskunskaperna och kännedomen om hur informationssökningen går till är emellertid *bibliotekariens* specifika ämneskunskaper, därför bör naturligtvis denne undervisa i just dessa ämnen" (Kühne 1993, s. 208).

Att förstärka lärandet genom IKT samt att utveckla elevernas informationskompetens är viktiga programelement i Loertschers (2000) tredje, och viktigaste, byggsten i skolbibliotekets roll. Tillsammans med läsfrämjande verksamhet och samarbete med lärarna är det detta som bibliotekarierna ska ägna det mesta av sin tid åt för att få ett

väl fungerande skolbibliotek som uppfyller sitt syfte. Den kan emellertid inte fungera fullt ut om inte de andra två byggstenarna finns på plats och fungerar bra, det vill säga att man har en bra och lättillgänglig mediesamling och bra biblioteksservice (Loertscher 2000, s. 11-13).

Forskningen visar dock att lärarnas syn på skolbiblioteket inte entydigt pekar på bibliotekets självklara roll i detta sammanhang. Skolbibliotekariens kompetens ses enligt vissa studier som en viktig resurs när det gäller IT som informationstillgång, och då det gäller att utveckla elevers kritiska tänkande vid undersökande arbete, medan andra studier visar att lärare har en tendens att underskatta den roll skolbiblioteket skulle kunna spela för att utveckla elevers kritiska tänkande, eller för att mer kontinuerligt undervisa elever i informationssökningens olika dimensioner. Det saknas i vissa fall en naturlig koppling mellan informationssökning och den roll skolbiblioteket skulle kunna spela i detta sammanhang, beroende på en traditionell syn på skolbibliotekarier som de som tillhandahåller informationsresurser och har hand om biblioteket (Limberg, Hultgren & Jarneving 2002, s. 121-122).

Forskningen visar också att lärare oftast har en otydlig bild av vad informationssökning är, och det antas också att deras syn har betydelse för hur de undervisar, och vad de undervisar om. Man har funnit att elevers bristande förmåga att söka och använda information till viss del beror på deras lärares bristande kunskaper om biblioteksanvändning och informationssökning. Även om lärare själva värderar informationsfärdigheter högt ser många av dem inte någon anledning till att undervisa om detta, utan förväntar sig att det ska utvecklas av sig själv. Samtidigt har de höga förväntningar på vad deras elever ska klara av. Följden av lärares något luddiga syn på informationssökning och informationskompetens blir enligt flera forskare att eleverna förväntas skaffa sig informationsfärdigheter utan någon egentlig undervisning (Limberg, Hultgren & Jarneving 2002, s. 119-122).

En problematik som diskuterats mycket i forskningen är om undervisningen i informationssökning ska ske fristående från annan undervisning, som ett isolerat moment, eller om den ska vara integrerad med annan undervisning, till exempel i samband med att eleverna gör projektarbeten. Limberg och Folkesson (2006) tar upp denna problematik och redovisar åsikter från forskare på båda sidor, men menar att det avgörande är hur man betraktar begreppet informationskompetens. Frågan är om man betraktar det som en generell, ämnesoberoende kunskap, en uppsättning färdigheter eller förmågor, eller om informationskompetens inbegriper att förstå informationen i sitt sammanhang. I det senare fallet blir det viktigt att informationssökningsundervisningen integreras i annan undervisning, och Limberg och Folkesson väljer den utgångspunkten i sitt arbete. De tillägger också i det sammanhanget hur viktigt det då blir med ett välutvecklat samarbete mellan bibliotekarien och lärarna (Limberg & Folkesson 2006, s. 29-30).

De som vill se informationssökning som ett eget ämne, med moment som att söka, värdera och bearbeta olika informationskällor, argumenterar för vikten av att informationssökning och informationsanvändning bör synliggöras som särskilda kurser för att säkerhetsställa att elever utvecklar ett kritiskt tänkande i dessa sammanhang (Limberg, Hultgren & Jarneving 2002, s. 127). Streatfield och Markless (1994) framför

också argument för att det inte är självklart att föredra denna informationsöknings- undervisning i anslutning till annan undervisning:

The reasons for moving away from the 'library skills in isolation' approach have been well rehearsed within the profession. In essence, it is argued that the students assume that if there is no direct connection with 'lessons', this activity is pointless, especially if the teacher has not bothered to put in an appearance. The exercises designed to introduce library skills are reduced to the level of puzzles, and there is little likelihood that they will be backed up in later lessons. However, this view of induction does not take account of differences in people's learning styles (see chapter eleven), and it assumes that library use will be a significant part of student learning – not necessarily the case in all schools

Streatfield & Markless 1994, s. 52

De syftar på att bibliotekets roll inte är självskriven, utan beror på skolans kultur och syn på lärande, och vilken typ av undervisning som är förhärskande på skolan.

I Statens kulturråds utredning *Skolbiblioteken i Sverige* (Statens kulturråd 1999) påpekas hur bibliotekarien kan medverka till att höja kvalitén på elevernas arbeten med den speciella kompetens som de besitter, men det förutsätter att de är med i hela processen, från planering via genomförande och redovisning till utvärdering. Det sägs också att allt fler yrkesgrupper behöver tillägna sig den informationskompetens som det innebär att hantera och värdera information. Man menar att den måste finnas i hela skolan, i olika arbetslag, och man förutspår att bibliotekariekompetensen på sikt även kan bli en del av lärarkompetensen (Statens kulturråd 1999, s. 32-33). Här visar sig ytterligare en dimension i bibliotekariens roll då lärarna också behöver undervisas, vilket det finns önskemål om från lärarhåll enligt en del studier (Limberg 2003, s.39).

3.3 Den läsfrämjande rollen

Detta är kanske den roll som starkast förknippas med skolbiblioteksverksamhet och det är en roll som tydligt uttalas i bibliotekslagen. Här talas det om att "stimulera skolelevernas intresse för läsning och litteratur". Skolbiblioteket ska även "främja språkutveckling" och "ägnas särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade samt invandrare och andra minoriteter bl.a. genom att erbjuda litteratur på andra språk än svenska och i former särskilt anpassade till dessa gruppers behov" (SFS 1996:1596).

Den läsfrämjande rollen återfinns som ett av de fyra programelementen i Loertschers (2000) tredje, och viktigaste, byggsten. Här ges skolbiblioteket en mer direkt roll för att bidra till att höja kvaliteten på undervisningen och elevernas lärande, och därigenom uppfylla sitt syfte (Loertscher 2000, s. 11-13).

Det är enligt Limberg (2003) en roll som knappast ifrågasätts i forskningen men som heller inte varit föremål för någon direkt forskning under senare år (Limberg 2003, s. 53). Den ringa forskning som bedrivs på detta område antas beror på att den läsfrämjande rollen tas för given och att den anses som oproblematiske. Limberg menar dock att denna roll går att problematisera och hon pekar mot olika hållningar i lärares och bibliotekariers läspedagogiska strategier. En viktig dimension som lyfts fram är att

skapa utrymme för dialog med eleverna om mening och innehåll i de böcker de läser, om målet är att stödja elevernas utveckling till självständiga och kritiska läsare (Limberg 2003, s. 66-67).

Limberg (2003) redovisar några pedagogiska strategier för litteraturundervisning där det traditionella bokpratet, för att väcka läslusten och för att främja språkutvecklingen, är en slags instrumentell strategi för att eleverna ska kunna lära sig något annat. I denna pragmatiska strategi spelar valet av text inte någon roll då den är underordnad själva nyttoaspekten av att läsa. Bokpratet kan också ha en mer ämnesfokuserad inriktning och på så sätt bli en integrerad del av exempelvis litteraturkunskapen i svenska. I detta fall har bokpratet mer funktionen av att hävda bildning och kulturarv. Limberg beskriver även en tredje, emancipatorisk, funktion som ett bokprat kan ha. Urvalet sker här i dialog med eleverna och i ett försök att hitta meningsfulla texter för dessa, vilket kan vara facklitteratur såväl som skönlitteratur (Limberg 2003, s. 62-63).

3.4 Biblioteket som arbetsplats

Limberg (2003) har i sin kunskapsöversikt samlat en mängd olika företeelser som kan bedrivas i skolbiblioteket under en rubrik om *biblioteksrummets* pedagogiska roll, och hon konstaterar att det är få studier som tar upp detta ämne (Limberg 2003, s. 68). I begreppet biblioteksrummets pedagogiska roll ingår rollen som arbetsplats. Det som framkommer i de få studier som gjorts är att företeelser som läxläsning, enskilda arbeten eller grupparbeten, exempelvis projektarbeten, samt informationsanskaffning via datorer eller andra medier förekommer, och där läxläsning verkar vara den dominerande aktiviteten. Biblioteket används också som undervisningslokal, främst då det gäller bibliotekskunskap och/eller informationssökning. Denna undervisning ges huvudsakligen av bibliotekarien, men det framgår även att lärare utnyttjar lokalen i detta avseende (Limberg 2003, s. 70-77).

En av de få studier som gjorts visar att biblioteket hade liten betydelse för eleverna i relation till undervisningen. Detta sägs bland annat bero på att lärarna inte ser biblioteket som ett rum för sin undervisning, vilket gör att eleverna inte förknippar biblioteket med skolarbete och därmed använder de det till något annat (Rafste 2001 se Limberg 2003, s. 76-77). Det betonas även av Streatfield och Markless (1994) att lärarnas inställning är den allra viktigaste faktorn som avgör om ett skolbibliotek kommer att vara välfungerande och välanvänt. Detta gäller både primary och secondary schools. Det är lärarna som avgör om skolbiblioteket kommer att användas på lektionstid, och de kan också spela en avgörande roll för att uppmuntra eleverna att utnyttja biblioteket på egen hand (Streatfield & Markless, 1994, s. 179).

3.5 Biblioteket som mötesplats, uppehållsrum och kulturförmedling

I Limbergs (2003) kapitel om biblioteksrummets pedagogiska roll nämns rollen som mötesplats, där man träffar kompisar, och många studier visar att biblioteket används just som en sådan enligt Limberg (2003, s. 72). Andra aktiviteter som beskrivs är

nöjesläsning och chattning. Överhuvudtaget verkar fritidsrelaterade aktiviteter och ren avkoppling var dominerande användningsområden, tillsammans med läsläsning. Det framkommer även att biblioteket används som "väntrum" då eleverna väntar på en skolbuss, kamrater eller bara på att tiden ska gå under en håltimme. Skolbiblioteket kan även tjänstgöra som ett "alibi", det vill säga att ha någonstans att gå och för att det inte ska framgå att eleven är ensam (Limberg 2003, s. 75-76).

Ovanstående aktiviteter kan sägas tillhöra biblioteket som mötesplats eller uppehållsrum, men det finns även tecken på att det kan ha en funktion som kulturförmedlare. Limberg (2003) nämner att biblioteket kan användas som informationskanal för personliga intressen (Limberg 2003, s. 70). Hon ger också ett exempel på hur man i en skola hade en massiv exponering av böcker tillsammans med elevers egna arbeten, konstverk och kulturföremål i syfte att väcka elevers läslust (Limberg 2003, s. 57). Skolbiblioteket som informationskanal för personliga intressen och biblioteket som en utställningsplats av bland annat konstföremål pekar mot ytterligare en roll som biblioteket kan spela.

3.6 Att tillhandahålla IKT-resurser

Det står ofta datorer placerade i skolbiblioteket, datorer som kan användas för informationssökning men också för andra syften i elevernas skolarbete, till exempel att skriva uppsatser eller rapporter på eller arbeta med andra datorprogram som Excel eller PowerPoint. Ofta får då också bibliotekspersonalen ansvar för att hjälpa eleverna med detta arbete, helt enkelt därför att datorerna står i biblioteket. Limberg (2003) påpekar dock att det föreligger en risk med detta. Hon menar att den snabba teknikutvecklingen inkräktar på delar av verksamheten, och främst de personella resurserna, då bibliotekarierna måste ägna mycket tid åt att lösa tekniska problem som till exempel krånglande skrivare, avbrutna Internetuppkopplingar etc. (Limberg 2003, s. 40).

Att förstärka lärandet genom IKT-teknologi har Loertscher (2000) med som ett av de fyra programmålen i den tredje byggstenen i sin skolbiblioteksmodell. Han propagerar för att skolbiblioteket och skolans IT-avdelning ska integreras för att skapa ett IKT-centrum. Ansvar för att lära eleverna datakunskaper, även utöver informationssökning, såsom ordbehandling, kalkylprogram och databashantering, kommer då också att falla inom skolbibliotekets ram (Loertscher 2000, s. 134-136). Loertscher utgår från amerikanska förhållanden, och vi har inte funnit någon motsvarande uppfattning i litteraturen om svenska förhållanden. Det hindrar inte att det skulle kunna fungera så här på enstaka svenska skolor.

4. Teoretiska utgångspunkter

När man studerar skolbibliotekets olika roller och skolbibliotekets integration i undervisningen måste man också studera de problem som rollerna är behäftade med, och de faktorer som inverkar på skolbibliotekets möjligheter att spela en roll i undervisningen. Ovan har antytts att faktorer som exempelvis samarbete, undervisningens utformning, läromedelsanvändning och lärares syn på skolbiblioteket påverkar vilken roll biblioteket kommer att spela. Då vår undersökning gäller skolbibliotekets roll i undervisningen utgår vi ifrån teorier och forskningsrön gällande inverkande faktorer och i detta kapitel kommer de att närmare belysas. Teorierna kommer sedan att användas för att analysera de resultat vi fått i den empiriska undersökningen.

Limberg (2003) skriver att biblioteket kan spela olika roller, alla viktiga, beroende på pedagogiskt synsätt och praxis på olika skolor. Biblioteket kan även spela varierande roller för olika lärar- och elevgrupper inom samma skola. ”Detta betyder, att när vi studerar och analyserar bibliotekets och bibliotekariens pedagogiska roll måste denna förstås i sitt sammanhang, i den pedagogiska kontext där biblioteket verkar” (Limberg 2003, s. 14). Eftersom vår undersökning sker i en kontext som inte tidigare belysts i forskningen om skolbibliotekets roll finner vi det relevant att här även presentera och diskutera delar av forskningen kring yrkesinriktade program. Detta kommer sedan att användas för att tolka och analysera våra resultat i den empiriska undersökningen.

4.1 Inverkande faktorer

Streatfield och Markless (1994, s. 23-39) har identifierat några olika faktorer som avgör hur skolbiblioteket kommer att användas på en secondary school. Dessa har vi sammanställt i följande lista:

- Lärarnas inställning
- Resurstilldelning (pengar och lokalyta)
- IKT-utvecklingen
- Behoven på skolan, baserat på hur stor skolan är och vilka ämnen som läses
- Skolans kultur och syn på undervisning och lärande
- Stöd från skollädaingen
- Läroplanen
- Tidsfaktorn, både för bibliotekspersonalen och lärarna

Tidsfaktorn är starkt förknippad med resurstilldelningen, i alla fall när det gäller bibliotekspersonalen. Hur mycket personal biblioteket har är direkt avgörande för vad man kan uträtta. Författarna säger så här i sina slutsatser:

Time is recognised as a major constraint in relation to library development in primary and secondary schools. In particular, few schools have found the time to really think through how best the library resources can be exploited in supporting the teaching and learning priorities of the school. All schools and most teachers (and librarians) are 'over-tasked', so prioritisation is important, and ways have to be found to maintain development activities once they have started, to avoid being diverted by other pressing priorities. For school librarians the distinction between the urgent and the important becomes critical when this translates into the urgent task of staffing the issue desk versus the important matter of planning with teachers 'away from the action'. This issue can only be satisfactorily included if the school senior managers resolve to get the best value out of their library managers by giving them enough administrative support to keep the library open without their attendance. The school library services have an important role here in reminding school managers of the importance of their libraries.

Streatfield & Markless 1994, s. 180

När det gäller lärarna är tidsfaktorn inte enbart en fråga om resurser. Kursplanerna innehåller bara ett visst antal timmar, och har ett förutbestämt innehåll som man ska hinna täcka på de timmarna. Det innebär att somliga lärare kan finna det svårt att öppna upp för ett samarbete med biblioteket, ett samarbete som kan förefalla tidsslukande och vars förtjänster kanske inte är uppenbara vid första anblicken. Streatfield och Markless (1994) pekar på just detta förhållande. De menar att de processer som pågår när eleverna använder biblioteket i undervisningen, till exempel i olika projekt, ofta är osynliga för lärarna. Lärarna har inte kontroll över elevernas lärande när de går iväg till biblioteket på samma sätt som i skolsalen, och processerna, kunskapsinhämtningen – som i sig är en viktig del av lärandet – blir osynliga för läraren. Det enda som blir synligt är resultatet, redovisningen, antingen den är muntlig eller skriftlig (Streatfield & Markless 1994, s. 3). Detta innebär också att bibliotekets bidrag till lärandeprocessen inte blir uppenbar, utan att även den blir osynlig för läraren. Författarna menar att detta är ett stort problem, eftersom bibliotekets roll då blir svag på skolan. När lärare och skolläda inte ser vad biblioteket bidrar med kan det innebära att de betraktar biblioteket som lågprioriterat eller överflödigt (Streatfield & Markless 1994, s. 5).

Streatfield och Markless (1994) tar också upp skolans kultur och lärares olika sätt att se på undervisning och lärande som inverkan faktorer. I föregående kapitel nämndes de fyra olika modeller som författarna presenterat och som visar hur ett skolbiblioteks roll kan se ut på secondary schools (elever i åldrarna 11-16 år). Här presenterar vi den traditionella/didaktiska skolan, den nominellt flexibla skolan, den utvecklingsinriktade skolan och den resursbaserade skolan mer ingående.

I den traditionella/didaktiska skolan dominerar katederundervisning och klassrumslektioner. Undervisningen styrs av läroboken, och eventuella komplement till den har lärarna själva samlat på sig och har på institutionen. Biblioteket används sällan som en resurs. Bibliotekets roll blir huvudsakligen att tillhandahålla skönlitteratur till engelsklärarna (svensklärarna i vårt fall). Mycket lite facklitteratur kommer att behövas, då den inte används. I övrigt kommer biblioteket att användas av en del elever för läxläsning och kanske som uppehållsrum och mötesplats, men det är en begränsad roll

på alla sätt. Det är inte säkert att det finns någon utbildad bibliotekarie, utan biblioteket bemannas kanske av en deltidsanställd assistent (Streatfield & Markless 1994, s. 141-144).

På den nominellt flexibla skolan dominerar fortfarande katederundervisningen, men här gör man också försök att variera den med självständigt arbete för eleverna. Biblioteket kommer att användas som en resurs, antingen ber man bibliotekarien att samla ihop resurser inför ett projektarbete eller också skickas eleverna till biblioteket för att själva hitta vad de behöver. Ibland kommer klasser också att ha biblioteksintroduktioner här. Biblioteket används också mer av eleverna för läsläsning och rekreation utanför lektionstid. Här kommer att finnas ett större behov av facklitteratur, och lika mycket litteratur kommer inte att förvaras på institutionerna då man ser biblioteket som den centrala platsen för skolans medieförsörjning. Bibliotekarie kan finnas, men det är inte säkert att hon är heltidsanställd (Streatfield & Markless 1994, s. 144).

I den utvecklingsinriktade skolan arbetar man med att utveckla undervisningen mot ett starkare fokus på elevernas eget lärande, och bort från den traditionella katederundervisningens fokus på att lära ut. Många olika metoder används. Biblioteket ses som en viktig del i skolans arbete och som en viktig resurs i undervisningen. Projekt och temaarbeten diskuteras i förväg med bibliotekarien, och bibliotekarien kan också bli direkt inblandad i undervisningen, kanske för att hjälpa eleverna komma igång med informationssökningen vid starten av ett projekt. Man arbetar med informationsfärdigheter på skolan. Biblioteket kommer att utnyttjas flitigt på lektionstid och utanför lektionstid av grupper av elever. Ett större behov av olika medier och material kommer att finnas, det är inte längre bara böcker som dominerar (Streatfield & Markless 1994, s. 144-146).

På den resursbaserade skolan arbetar man fullt ut med resursbaserat lärande. Integration och samarbete mellan lärare i olika ämnen är regel och elevernas självständiga lärande uppmuntras. Projekt och temaarbeten kommer antagligen att planeras tillsammans med bibliotekarien. Informationsfärdigheter blir centrala för elevernas inläring. Därmed kommer man också att arbeta systematiskt med att hjälpa eleverna att utveckla sin informationskompetens, och bibliotekarien kan här bli central som en samordnande gestalt. Biblioteket får en central plats på skolan som ett resurscenter med en stor mängd olika medier och elektroniska hjälpmedel (Streatfield & Markless 1994, s. 146-147).

Brigitte Kühne (1993) presenterar också hon ett antal olika faktorer som kan påverka hur väl det går att integrera skolbiblioteket i undervisningen. Dessa överensstämmer till stora delar med de Streatfield och Markless anger, men några andra intressanta aspekter lyfts också fram. Hon delar in faktorerna i fyra huvudkategorier, vilka sedan delas in ytterligare:

I. Fysiska:

- Bibliotekets läge
- Bibliotekets storlek
- Bibliotekets öppethållande
- Bibliotekets personalbemanning
- Bibliotekets utrustning
- Bibliotekets ekonomi

II. Psykologiska (personliga):

- Skolledarens inställning
- Lärarens intresse för bibliotek och kunskaper om informationssökning förutom de egna ämneskunskaperna
- Bibliotekariens kunskaper i olika ämnen förutom bibliotekets möjligheter att kunna användas på olika sätt i undervisningen
- ”Arbetsklimatet” på skolan
- ”Personkemin” mellan alla inblandade (skolledare, lärare, bibliotekarie och elever)
- Sinnesstämningen hos respektive personer för tillfället

III. Utbildning:

- Lärarnas
- Bibliotekariernas

IV. Mål med verksamheten:

- Övergripande enligt läroplan
- Lokala enligt skolans arbetsplan

Kühne 1993, s. 227-228

De fysiska faktorerna behöver knappast förklaras mera ingående. Det är självklart att ett skolbibliotek har bättre förutsättningar att vara en resurs i undervisningen om det är stort och välbemannat. Kühne menar att det är av största betydelse att bibliotekets driftsanslag anpassas efter den roll skolan vill att det ska spela (Kühne 1993, s. 232). Om man vill ha ett skolbibliotek som kan användas aktivt i ett undersökande arbetssätt, krävs anslag därefter. Skolbibliotekets läge framhåller Kühne också som mycket viktigt. Biblioteket måste ligga centralt och lättillgängligt för att det ska kunna användas på ett naturligt sätt i undervisningen (Kühne 1993, s. 228).

De psykologiska faktorerna inbegriper sådant som skolledningens inställning till biblioteket, lärarnas vilja att arbeta med biblioteket som en resurs, bibliotekariernas intresse för att sätta sig in i ämnesinnehållet i olika ämnen, och de olika parternas vilja till samarbete. Här framhåller Kühne vikten av att förankra idéer om nya undervisningsmetoder i samtliga led, om de ska nå framgång (Kühne 1993, s. 233).

Kühne pekar på brister i både lärares och bibliotekariers utbildning. Mycket få lärarutbildningar innehåller någon utbildning i hur biblioteket kan användas som ett pedagogiskt redskap i ett undersökande arbetssätt (Kühne 1993, s. 234).¹ När det gäller bibliotekariernas utbildning borde den innehålla utbildning i pedagogik, säger Kühne, detta för att de ska kunna bli accepterade som kollegor av lärarna på skolorna (Kühne 1993, s. 233).

Mål med verksamheten är dels de övergripande, som finns formulerade i läroplanen, dels de lokala, som kan finnas i olika form, till exempel kommunala skolplaner eller olika arbetsplaner eller handlingsplaner. Det är viktigt, säger Kühne, att grundläggande

¹ Denna uppgift är från 1992 vilket ska tas i beaktande. Limberg skriver dock att skolbibliotek är osynliga i både lärarutbildningarna och den pedagogiska forskningen (Limberg 2003, s. 90).

mål för skolbiblioteksverksamheten finns formulerade i de lokala planerna, då läroplanen inte är tillräcklig (Kühne 1993, s. 234).

Grundläggande i Kühnes (1993) avhandling är att den fokuserar på bibliotekets roll i ett undersökande arbetssätt. En förutsättning för att hennes faktorer ska komma i spel är därför att man på skolan arbetar på ett sådant sätt. Det är utifrån ett sådant sammanhang hon har formulerat sina faktorer och det är i ett sådant sammanhang hon vill att de ska förstås (Kühne 1993, s. 227). Skolbiblioteket kan dock ha en roll att spela även i andra sammanhang, men i vilken utsträckning dessa faktorer kan ha någon påverkan där går Kühne inte in på. Vi anser dock att hennes faktorer även kan vara användbara för att beskriva vad som påverkar skolbibliotekets roll i allmänhet.

Det ska dock påpekas det inte är självklart att biblioteket utnyttjas som en resurs vid ett undersökande arbetssätt. Ett sådant elevaktivt arbetssätt kan utföras på en mängd olika vis, till exempel genom intervjuer, besök hos myndigheter och organisationer, jämförande av priser i olika affärer etc. Biblioteket kan dock vara ett bra komplement även till sådana undersökningar med sitt breda utbud (Statens kulturråd 1999, s. 32). Vi kopplar återigen till det Streatfield och Markless (1994) säger om undervisningskultur. De menar att skolbibliotekspersonal normalt är för resursbaserat lärande, där skolbiblioteket får en central roll. Men, säger de, det är nödvändigt att titta på vilken undervisningskultur som är förhärskande på skolan och anpassa biblioteket efter det. Att försöka utveckla ett medicenter anpassat till resursbaserat lärande på en skola där den traditionella/didaktiska inriktningen dominerar är snarast kontraproduktivt:

It may divert attention from the task of making the school library as effective as possible in supporting existing teaching strategies, and may, over time, undermine and demoralise the librarian who is striving for this particular Holy Grail. It may also make the school library less effective for the school that it is actually in! It is vital to develop a vision of effectiveness and to move towards it gradually. The vision just needs to be an appropriate one.

Streatfield & Markless 1994, s. 138

Streatfield och Markless (1994) betonar skol- och undervisningskulturens inverkan på skolbibliotekets möjligheter att tjäna som en resurs i undervisningen. Då Limberg (2003) nämner skolkulturen menar hon de dimensioner som tillsammans skapar denna, nämligen: klassrum, elever, lärare, skolledning, läromedel, elevuppgifternas karaktär och undervisningsmetoderna. Skolbibliotekets pedagogiska roll består också av olika dimensioner som omfattar rummet, medierna, bibliotekarien, informationssystemet och pedagogiken. Skolkulturen och bibliotekets olika dimensioner samspelar i komplexa mönster, och där forskningen kan visa att det finns fog för att skolbiblioteket har en positiv och kvalitetshöjande inverkan på elevernas lärande, har också ovanstående dimensioner samverkat på ett gynnsamt sätt (Limberg 2003, s. 89). I detta sammanhang lyfts betydelsen av ett nära samarbete mellan bibliotek och lärare fram (Limberg 2003, s. 79).

Samarbete mellan lärare och bibliotekarier framstår i forskningen som grundläggande för att möjliggöra att skolbiblioteket integreras i undervisningen. Förutom hos Limberg (2003) framkommer det även hos bland annat Streatfield och Markless (1994), Kühne (1993) och Loertscher (2000). Även då det gäller samarbete kommer olika kulturer på

tal. Alexandersson och Limberg (2004) identifierar, i en djupare analys av samarbete inom projektet LÄSK, de olika yrkeskulturer som möts i samspelet mellan lärare och bibliotekarier. Bibliotekarier och lärare bär på olika yrkestraditioner, erfarenheter och kompetenser, vilket påverkar deras syn på hur lärande ska gå till. Olika aktörer har också olika uppfattningar om varandras kompetenser och roller inom skolan. Inom en identifierad maktdimension ges exempel på hur bibliotekarien uppfattar att hennes kompetens inte kommer till sin fulla rätt, medan en lärare uttalar sig om hennes arbete i mycket positiva ordalag och menar att bibliotekarien på ett utmärkt sätt uppfyller vad läraren förväntar sig. Författarna menar att lärare och skolledare, i kraft av att vara "ägare" av den pedagogiska verksamheten och som representanter för olika skolkulturer, definierar den biblioteksansvariges roll. Bibliotekets roll i undervisningen blir med detta avhängigt lärarnas synsätt, handlande och tänkande liksom ett aktivt stöd från skolledningen (Alexandersson & Limberg, s. 75-79).

Skolledningens inställning och stöd betonas även av Streatfield och Markless (1994) samt av Kühne (1993). I utvecklingsprojektet inom Helvetesgapet (Myndigheten för skolutveckling 2003) diskuteras skolledarens avgörande roll för hur biblioteket kan komma att utnyttjas i undervisningen. Här sägs det att en "balkaniserad" skolkultur är vanlig på gymnasieskolor. Den kännetecknas av att samarbete sker mellan smågrupper på skolan med specifika intressen, till exempel ämnesgrupper. För att få till stånd en modern undervisning där både det traditionella förmedlandet och ett undersökande arbetssätt används, och där skolbiblioteket kan ses som en betydande resurs, förordas istället en samarbetande kultur. I en sådan är skolledaren mer aktiv då det gäller undervisningspraktiska angelägenheter. Samarbetet utmärks av att lärare och skolledare samtalar med varandra om undervisningen och därigenom utvecklar sitt eget och andras sätt att arbeta (Myndigheten för skolutveckling 2003, s. 13-14). I en reflektion över projektet sägs att:

Rektor kan inte vänta på att lärarna ska förändra undervisningen enbart av egen kraft, utan måste utmana lärarnas föreställningar om lärande, initiera måldiskussioner och arbeta för att skapa en gemensam pedagogisk inriktning.

Myndigheten för skolutveckling 2003, s. 17

För att lärarna ska förändra sin undervisning bör alltså skolledaren ta ett mer aktivt ansvar för att förändra skolkulturen i riktning mot en kultur där samarbete över exempelvis ämnesgränserna blir förekommande. Detta kan innebära att även biblioteket blir mer indraget i samarbeten med olika lärare, och därmed kan biblioteket få en ökad roll i undervisningen. Lärare som av olika skäl inte använder biblioteket, kanske för att de inte har kunskaper om vad biblioteket skulle kunna bidra med i deras undervisning, kan få betydelsefulla impulser från lärare vars undervisning har utvecklats genom att de samarbetat med biblioteket.

4.2 Den pedagogiska kontexten

Trots att forskning om yrkesutbildningar inte är särskilt omfattande i Sverige och att det bedöms som ett litet och splittrat område (se bl.a. Abrahamsson 2000, s 239, Olofsson

& Schånberg 2000, s. 7) har vi ändå utifrån denna funnit några aspekter som är värda att belysas för att öka förståelsen för våra undersökningsresultat. Dessa aspekter behandlar inte skolbibliotekets roll explicit, men de ger en indikation på den roll som biblioteket kan förlänas i detta sammanhang.

Jan Härdig har i sin avhandling, *Att utbilda till arbetare : en studie av gymnasieskolans bygg- och anläggningstekniska linje och yrkeslärare* (Härdig 1995), tyckt sig se stora skillnader mellan yrkeslärare och andra lärargrupper. Skillnaderna består bland annat i den mycket nära kontakt som dessa lärare har med arbetslivet utanför skolan i form av att de alla har en bakgrund som yrkesarbetare. Eftersom eleverna går på praktik utanför skolan innebär det återkommande kontakter med detta yrkesliv. Resultatet av deras lärararbete granskas i samma stund som deras elever går ut i arbetslivet, vilket blir en direkt värdering av deras lärarkompetens. Han menar till exempel att denna kategori lärare undervisar i dubbla kontexter, dels bestämmer skolmiljön lärarnas uppfattning om undervisning och elever, dels utvecklas även ett kontextberoende i relation till arbetslivet (Härdig 1995, s. 219-220). Ett sådant kontextberoende skulle kunna innebära att undervisningsmetoderna utfaller som en praktisk form av katederundervisning där en hög frekvens av ett givet kunskapsinnehåll ska förmedlas till eleverna för att tillfredställa branschen. Bengt Ohlson (1998) skriver att yrkesläraren i sin pedagogik måste ta hänsyn till de konsekvenser undervisningen kan ha för yrket och att det som lärs ut måste passa in i näringslivet (Ohlson 1998, s. 127). I detta resonemang lägger han dock in en dimension av flexibilitet som går ut på att eleverna måste lära sig att se helheter och processer för att anpassas till ett snabbt föränderligt yrkesliv. Yrkespedagogen måste vara känslig för påverkan utifrån såväl som från eleverna, vilket inte gör katederundervisning användbar vid yrkesutbildning längre (Ohlson 1998, s. 127). Att man i yrkesutbildningarna måste tänka på den snabba utvecklingen och förbereda eleverna på detta, men samtidigt beakta nuvarande krav från branschen är ett dilemma i yrkesutbildningarna (se t.ex. Lindberg 2003, s. 76-77 och Abrahamsson 2000, s. 251-252).

I läroplanen (Lpf 94, s. 6) talas det om fyra olika kunskapsformer som ska samspela med varandra, och undervisningen får inte entydigt betona den ena eller den andra av dem. Dessa benämns som de fyra F:en: Fakta, Förståelse, Färdighet och Förtrogenhet. Av dessa framhåller Ohlson (1998) de två sistnämnda som särskilt intressanta för yrkespedagogiken, eftersom de är så intimt förknippade med ett yrkeskunnande. Färdighet benämns som en praktisk kunskapsform och sägs vara den praktiska motsvarigheten till teorins förståelse, medan förtrogenhet benämns som en "bakgrundskunskap", ett "omdöme" eller en "tyst" kunskap som kan vara svår att verbalisera (Ohlsson 1998, s. 128). Docent Robert Höghiell, verksam vid den yrkespedagogiska institutionen på lärarhögskolan i Stockholm, framhåller också färdighet och förtrogenhet som praktiska handlingar där läraren visar hur det ska gå till, och eleven ser, lyssnar och övar in handlingen. Höghiell väljer dock att utesluta färdighet som en kunskap. Han menar att det är en praktisk handling som inte är intellektuellt betingad och att det snarare rör sig om ett muskelminne, och därför inte innefattar utvecklandet av kognitiva strukturer. Färdighet ingår därmed inte i hans definition av yrkeskunskap, men däremot är god färdighet en förutsättning för att äga yrkeskompetens. Yrkeskompetensen är dock något skolan bara kan förbereda eleverna för, då en sådan kräver mycket yrkespraktik (Höghiell 1998, s. 10-14).

Lindberg (2003) gör en annan distinktion av begreppet yrkeskunskap, men logiken är densamma. Genom lärarintervjuer kommer hon fram till att yrkeslärarna ser som sitt huvudsakliga uppdrag att ge eleverna en grund för yrkeskunskandet. Denna grund kallar hon skolkunskap. Skillnaderna mellan skolkunskap och yrkeskunskap beskrivs som att yrkeskunskapen är mer specificerad och en sådan kan man bara få genom praktisk erfarenhet ute i arbetslivet. Skolkunskapen lägger däremot grunden för detta genom att eleverna får erfarenheter av varierande arbeten samt att de får lära sig yrkesspråket, verktyg, material, metoder och tekniker som är centrala för området. De ska även tillskansa sig en ekonomisk medvetenhet om vad material, redskap och arbetskraft kostar och agera i enlighet med det (Lindberg 2003, s. 67).

I Lindbergs begrepp skolkunskap kan vi, förutom förtrogenhetskunskapen, även läsa in fakta- och förståelsekunskap. Höghielm (1998) ser dessa två "F" som lika viktiga för att erhålla det han kallar yrkeskunskap som förtrogenhetskunskapen, det vill säga den mer svärverbaliserade "utförandekunskapen" som innebär att man "vet" vad som skall göras (Höghielm 1998, s. 10-11). Däremot är det inte säkert att man vet *varför* man gör det man gör, och därför är även fakta- och förståelsekunskaperna viktiga (Ohlson 1998, s. 128). För att eleven ska tillägna sig alla kunskapsformerna krävs olika undervisningsmetoder. Höghielm (1998) ger exempel på hur både fakta- och förståelsekunskap kan erhållas genom att läraren utgår ifrån ett teoretiskt perspektiv med hjälp av läromedel och modeller. En sådan deduktiv metod kräver att eleven drar vissa slutsatser utifrån ett teoretiskt perspektiv. En undervisningssituation med tonvikt på förståelsekunskap kan vara att läraren tillhandahåller ett problem där eleven genom exempelvis en laboration får komma fram till ett visst resultat enligt en induktiv metod. Genom att pröva resultatet i en ny uppgift arbetar eleven på ett abduktivt sätt där både fakta- och förståelsekunskap erhålls. Förtrogenhetskunskap är slutligen kopplat till instrumentella metoder där läraren visar i praktisk handling något som eleven sedan övar in (Höghielm 1998, s. 14-15).

Yrkespedagogen Gunilla Andersson diskuterar yrkeskunskap inom hantverksutbildningar och betonar även hon de fyra F:ens samverkan för att nå yrkeskunskap. Hon uppehåller sig dock mest vid färdighet och förtrogenhet, och hon menar att i just hantverksyrken är den "tysta" kunskapen av stor betydelse. Denna kan dock vara svår att förmedla inom yrkesutbildningen. Språkets och exemplenas betydelse lyfts fram i det här sammanhanget, och i dialogen mellan lärare och elev kring ett praktiskt moment kan om möjligt denna kunskap överföras. Till sist är gränsen för det formulerbara nådd och då återstår bara att visa (Andersson 1998, s. 102, 113).

Den muntliga och instrumentella kulturen i en lärandesituation, och hur den inverkar på synen av utbildningsmetoder, finner vi även exempel på i en undersökning av en grupp brandmän under utbildning. Anna-Lena Göransson finner i sin avhandling, *Brandvägg – ord och handling i en yrkesutbildning* (2004), hur eleverna (brandmännen) konsekvent framhåller att de är praktiker och inte teoretiker (Göransson 2004, s. 12).

Brandmännen ser sin yrkesverksamhet som ett livslångt lärande. De söker inte yrkeskunskap i böcker eller över nätet i första hand, utan främst genom praktisk övning och i den egna praktiken där de också har möjlighet att byta erfarenheter med andra och fråga dem som vet och kan mer till råds. Så har de lärt sig mycket av det de kan i sitt yrke och de menar att det är så yrkeslärandet ska gå till.

Göransson 2004, s. 231

Det finns även ett exempel inom skolbiblioteksforskningen på hur en starkt muntlig kultur kan inverka på skolbibliotekets roll. Limberg (2003) ger ett exempel på detta genom att hänvisa till en studie där man har undersökt waldorfpedagogiska lärares syn på bibliotekets roll i skolan. I waldorfpedagogiken fann man att denna i hög grad är en muntlig kultur, där berättandet spelar en stor roll. Hård lärarstyrning och den muntliga kulturen i denna pedagogiska modell antogs spela stor roll för att lärarna inte såg något behov av ett mer dynamiskt skolbibliotek än det lilla och blygsamma de redan hade (Riisehagen 1997 se Limberg 2003, s. 82).

Höghielm nämner i forskningsantologin *Villkor och vägar : för grundläggande yrkesutbildning* (Höghielm 2001) vikten av miljön där lärandet äger rum för att tillägna sig yrkeskunskaper. Undersökningar har visat att yrkesutbildningar i skolmiljöer där man konstruerat autentiska arbetsmiljöer tenderar att fokusera på alla de fyra "F:en" i samma moment i undervisningen. Exempel ges från ett Hotell- och restaurangprogram där eleverna tillagar mat i en autentisk restaurangmiljö, mat som sedan ska konsumeras av "riktiga" gäster (Höghielm 2001, s. 83-84). I en sådan situation är det viktigt att eleverna erhåller fakta- och förståelsekunskaper, såväl som färdighets- och förtrogenhetskunskaper. Ju mer koncentration läraren lägger på att undervisa alla de fyra "F:en" i en och samma situation, det kontextuella lärandet, ju mindre utrymme blir det för mer kognitivt lärande utifrån teoretiska aspekter. Höghielm (2001) menar att både det kognitiva lärandet och det kontextuella har sina begränsningar. Det eleverna lär sig utifrån ett teoretiskt perspektiv kan vara svårt att omsätta i praktiken, medan ett kontextuellt perspektiv ger ett begränsat lärande eftersom det är så situationsbundet (Höghielm 2001, s. 71).

Lindberg (2003) menar att det inom yrkesutbildningarna ingår många, i den vardagliga bemärkelsen, praktiska moment, något man gör, företrädesvis med händerna. Det krävs också att eleverna arbetar med texter av olika slag för att klara dessa uppgifter, vilket förstås som teori, språkligt formulerad kunskap, och är något man gör med huvudet (Lindberg 2003, s. 74). Lindberg gör också en viktig distinktion av yrkesutbildningen, som kan knytas till det Höghielm säger ovan om kognitivt lärande, i det att hon nämner moment i utbildningen som inte enbart fokuserar på förberedelsen för ett specifikt yrkesområde. I hennes undersökning framkommer det att lärarna även lägger in andra dimensioner i begreppet skolkunskap, utöver förberedelsen för ett yrkesområde. Utbildningen är en grund att utgå ifrån men eleverna måste även förberedas för vidareutbildning inom området, eventuell omskolning, och de måste också förberedas på att förändra sitt kunnande i takt med ett ständigt föränderligt arbetsliv. I begreppet skolkunskap läggs även in sådana kunskaper som ger en förberedelse för fortsatt lärande i informella eller formella sammanhang, tillsammans med andra eller på egen hand. Detta uppdrag ser yrkeslärarna att de delar med kärnämneslärarna (Lindberg 2003, s. 68).

Det yppar sig även en tredje dimension av skolkunskap där yrkeslärarna dock tycks lägga huvudansvaret på kärnämneslärarna. Denna dimension handlar om att eleverna måste få tillräckliga läs- och skrivfärdigheter samt kunskaper i matematik. I intervjuer med kärnämneslärare framkommer det att vissa använder en annan metod i undervisningen av elever på yrkesinriktade program än vad de gör i undervisningen av elever på andra program. Den lite annorlunda approachen i undervisningen visar sig i att de använder texter som vänder sig specifikt till yrkesområdet, men som ändå skiljer sig från de teoretiska läromedelstexter som används inom karaktärsämnena. Detta sätt att jobba benämns som infärgning av elevuppgifter i kärnämnen (Lindberg 2003, s. 68, 71).

5. Metod

5.1 Val av metod

Vi bestämde oss tidigt för att vi ville genomföra vår undersökning med hjälp av kvalitativa intervjuer med de tre aktörer som vi identifierat som viktiga för att definiera skolbibliotekets roll på en skola, det vill säga lärare, rektorer och bibliotekarier. Vi hade en önskan att skapa en både bred och djup förståelse för vårt problemområde. I kvalitativ metod är förståelse huvudsyftet. Man har en uttalad vilja att belysa det studerade fenomenet ur de studerade personernas eget perspektiv. Ambitionen är att betrakta fenomenet med deras ögon (Bryman 1997, s. 77). Detta stämmer överens med vår ambition. När vi gjorde intervjuerna försökte vi göra det utan några förutfattade meningar om hur det borde vara, alltså hur skolbiblioteket borde användas.

När man väljer att studera ett fenomen med hjälp av en kvalitativ metod måste man vara medveten om dess förutsättningar och begränsningar. Till skillnad från en kvantitativ metod ger en kvalitativ metod begränsade möjligheter att generalisera. Urvalet av intervjupersoner är relativt litet, och det är inte gjort på ett slumpmässigt sätt, som det ofta är vid en enkätundersökning. Våra skolor och intervjupersoner valdes ut efter noggranna kriterier, men inte slumpmässigt utan med syftet att de skulle vara relevanta och intressanta för vår undersökning (mer om hur urvalet gjordes och efter vilka kriterier nedan). Det betyder att resultaten av vår undersökning blir relativt situationsbunden. Det som gäller på våra två skolor kan inte sägas gälla generellt på alla gymnasieskolor i hela Sverige. Det faktum att vi har undersökt två olika skolor gör dock att våra resultat blir något mer allmänna än om bara en enda skola hade undersökts, eftersom det på en enskild skola kan råda speciella förhållanden som kan inverka på resultatens validitet. Den risken minskar något i och med att vi undersökt två skilda skolor, den försvinner dock inte. Vårt syfte är emellertid inte att finna några generella sanningar om hur gymnasiebibliotekets roll ser ut i karaktärsämnen på alla yrkesinriktade program i hela Sverige, utan att beskriva hur dess roll är på våra två utvalda skolor, och då framförallt på livsmedelsprogrammet. Vi överlåter därefter till läsaren att generalisera. Steinar Kvale (1997) talar om olika former av generaliserbarhet, där en är läsarens generalisering. Detta innebär att forskaren presenterar resultaten av sin undersökning, men lämnar åt läsaren att generalisera (Kvale 1997, s. 209-212). Det handlar om ett slags överförbarhet. Vi kan inte generalisera utifrån våra resultat, men vi har försökt att lägga fram resultat som är så rikhaltiga, tydliga och allmänt hållna att läsaren ska kunna överföra dem till andra situationer, andra skolor, och själv kunna finna de generella sambanden.

5.2 Material och urvalsförfarande

Med material menas det empiriska material som behöver samlas in för att genomföra en undersökning. Vårt material består av de intervjuer vi genomfört med sex olika intervju-personer på två olika skolor, och sedan transkriberat.

För vår studie skulle urvalet bestå av ett antal gymnasieskolor där vi skulle intervju de aktörer som är viktiga för att definiera skolbibliotekets roll i undervisningen, nämligen skolledare, bibliotekarie och lärare. Ett antal faktorer var viktiga att beakta vid urvalet: Hur många skolor ska vi välja? Vilka program eller ämnen ska vi studera; alla yrkesinriktade program, ett fåtal program eller bara ett? Hur många lärare ska vi intervju på varje skola? Hur ser programsammansättningen ut på respektive skola? Har skolorna ett bibliotek?

I ett första skede bestämde vi oss för att inrikta oss på ett enda program i vår studie, detta för att vi antog att det finns stora skillnader i undervisningen mellan de olika yrkesinriktade programmen, både i undervisningens kunskapsinnehåll och i undervisningens utformning. Denna inriktning innebar att vi i urvalet av lärare enbart skulle intervju lärare från ett och samma program, och att det skulle vara samma program på alla skolor. I det här skedet bestämde vi oss också för antalet skolor vi skulle studera. Vi valde mellan alltifrån en enda till tre olika skolor, men bestämde oss för två stycken. Fördelen med att ta mer än en är, som vi tidigare sagt, att studiens validitet blir större då man delvis kan kompensera för att det kan råda speciella förhållanden på en enstaka skola. En annan fördel är att det möjliggör jämförelser mellan skolorna, vilket kan fördjupa analysen. Att vi valde att stanna vid två skolor berodde dels på tidsaspekten, då vi ville ha tillräckligt med tid för att genomföra och analysera våra intervjuer. Samtidigt kunde vi inte se att det skulle tillföra så mycket extra att studera ytterligare en skola.

Så långt komna i urvalsprocessen var det dags att välja ut de två skolor vi ville skulle ingå i vår studie, och i samband med det vilket program vi skulle fokusera på. Programmet skulle finnas på båda skolorna. Ett annat absolut kriterium var att båda skolorna måste ha ett bibliotek med, minst en, anställd bibliotekarie. Ett kriterium av mer praktisk natur var att skolorna skulle ligga inom rimligt avstånd. Detta var inte ett absolut kriterium, men det innebar att vi började med att titta på gymnasieskolorna i vårt närområde. Sammantaget begränsade dessa kriterier vårt urval ganska mycket. Särskilt kriteriet om att skolan måste ha ett bibliotek innebar att en hel del skolor föll bort, eftersom det visade sig att många gymnasieskolor som är speciellt inriktade på yrkesinriktade program saknar skolbibliotek. I slutänden valde vi två olika skolor som båda har skolbibliotek, och som båda erbjuder Livsmedelsprogrammet med inriktning mot bageri och konditori, och detta blev det program vi därmed valde att inrikta oss på. Det fanns andra möjliga kombinationer med andra program, men vi fastnade för Livsmedelsprogrammet eftersom det är ett utpräglat praktiskt program med en tydlig yrkesinriktning, i fallet med våra två skolor alltså med inriktning mot bageri och konditori.

Vår studie skulle alltså genomföras på två utvalda skolor, där vi skulle intervju skolledaren, bibliotekarien och ett antal lärare i karaktärsämnen på livsmedels-

programmet. Det visade sig att det bara fanns två lärare på varje skola som undervisade i karaktärsämnena på livsmedelsprogrammet, och vi bestämde då att det räckte med att intervjua en lärare på varje skola, eftersom vi bedömde att intervjuer med båda lärarna inte skulle ge så stora variationer i svaren då de arbetar tätt tillsammans och med samma undervisningsinnehåll. I den bedömningen utgick vi från vad vi hittat om undervisningens upplägg och innehåll på skolornas hemsidor.

5.3 Planering och genomförande

Eftersom vi ville undersöka synen på ett specifikt fenomen är det människors åsikter, tankar och uppfattningar vi ville beskriva. Det bästa sättet att ta reda på människors tankar, kanske det enda, är att fråga dem. Vi valde den kvalitativa intervjun som form eftersom den ger möjligheter att skapa en mer fördjupad förståelse för ett fenomen än enkäter skulle kunna göra. Vid planeringen av intervjuerna utgick vi från den modell av halvstrukturerade intervjuer som Steinar Kvale presenterar i sin bok *Den kvalitativa forskningsintervjun* (1997). En intervju är, enligt honom, ”ett samtal som har en struktur och ett syfte” (Kvale 1997, s. 13). Det som ofta kännetecknar kvalitativa intervjuer är att de är ostrukturerade, vilket innebär att forskaren bestämmer temat eller syftet för intervjun, vilket blir intervjuens gränser, men låter själva samtalet styras av intervjupersonen inom dessa gränser. I motstats till det är en strukturerad intervju styrd av forskaren, den är oftast hårt standardiserad med frågor som utarbetats i förväg och som ställs likadant och i samma ordning till alla som deltar i undersökningen. Den strukturerade intervjun är vanligast i kvantitativa studier. En halvstrukturerad intervju är en medelväg mellan dessa två ytterligheter. Den innehåller de teman man vill att samtalet ska kretsa kring och förslag på frågor. Det finns dock möjlighet att under intervjun göra förändringar i frågornas form och ordningsföljd för att anpassa dem till hur samtalet flyter och hur intervjupersonen svarar (Kvale 1997, s. 117).

En halvstrukturerad intervjuform passade våra syften bra. Den ger utrymme för intervjupersonens egna berättelser och erfarenheter vilket var vad vi eftersträvade. Samtidigt fanns det vissa specifika frågor som vi ville försäkra oss om att få svar på, några som var specifika för någon av aktörerna och några som vi ville ha svar på från alla aktörer, för att kunna jämföra deras svar. Detta hade inte varit möjligt vid en ostrukturerad intervju. En annan fördel för oss med en halvstrukturerad intervju var att vi inte är några rutinerade intervjuare och en ostrukturerad intervju ställer stora krav på intervjuarens erfarenhet och följsamhet för att han ska kunna ställa rätt frågor och följdfrågor, eftersom han överlåter kontrollen över samtalets inriktning till intervjupersonen. Med en halvstrukturerad intervjuform blir det lättare för orutinerade intervjuare att bibehålla kontrollen över samtalet och säkerställa att man får med alla frågor man vill ha besvarade. Som underlag för intervjuerna konstruerade vi tre stycken intervjuguider, en för varje aktör: skollärdare, bibliotekarie och lärare (se Bilaga 1). Dessa innehåller förslag på frågor och tänkbara följdfrågor, och en tänkbart logisk ordningsföljd. Vi gjorde intervjuguiderna ganska utförliga och strukturerade, men under intervjuerna förhöll vi oss ganska fritt till dem och lät dem inte styra utan använde dem som stöd. Samma intervjuguider användes på båda skolorna.

Våra utvalda intervjupersoner kontaktades först via telefon, då de fick en förfrågan om de ville ställa upp, tillsammans med en översiktlig beskrivning av studiens syfte och innehåll (att undersöka synen på skolbibliotekets roll i undervisningen i karaktärsämnen på yrkesinriktade gymnasieprogram, ur tre olika aktörers perspektiv). Att ge intervjupersonerna den här informationen i förväg är viktigt ur etisk synpunkt; intervjupersonerna ska veta vad det är de ställer upp på. Att de får reda på studiens syfte i ett så tidigt skede kan dock inverka på både reliabilitet och validitet. De fick nu en tidsrymd på cirka två veckor mellan den första kontakten och intervjun på sig att fundera över problemet och vad de skulle säga på intervjun. Vi väljer dock att se detta som övervägande positivt eftersom det innebär att de kom bättre förberedda till intervjun och därmed kanske gav fylligare svar än vad de hade gjort annars. Det kan dock ha funnits en risk att svaren blivit mer tillrättalagda, det vill säga att de försökt fundera ut svar som skulle passa oss som bibliotekariestudenter och vårt syfte istället för att beskriva deras egen uppfattning. Detta var ett problem som vi var medvetna om när vi genomförde intervjuerna, och som vi har haft i åtanke när vi har tolkat och analyserat dem. Under intervjuerna upplevde vi inte att detta var något problem, och det är inget som framkommer i utskriften heller, mer än i mindre grad på något enstaka ställe.

Alla tillfrågade var vänliga nog att tacka ja. I ett andra skede skickade vi ut e-post till alla för att boka tider för intervjuerna. Då beskrev vi återigen översiktligt studiens syfte och förklarade lite närmare hur intervjuerna skulle gå till, att vi skulle spela in dem på band och att skolorna och alla intervjupersoner skulle vara anonyma i rapporten.

Intervjuerna genomfördes på plats på skolorna. Vi åkte inte ut båda två på varje intervju, utan gjorde dem en och en. Anledningen till detta är att vi ville ha en så förtrolig och ”jämlig” situation som möjligt, och om vi suttit två stycken och ställt frågor till den ensamma intervjupersonen hade det motverkat detta. Intervjuerna tog cirka en timme vardera att genomföra, de med skolledarna något kortare. De spelades, som sagt, in på band. Inspelningarna transkriberades sedan, och det var dessa utskriften som sedan blev föremål för vår analys.

Kvale (1997, s. 152-154) lyfter fram vikten av att man är medveten om att talspråk och skriftspråk är mycket olika och att en överföring av talat språk till skriftspråk närmast är att likna vid en översättning. Om man gör den ordagrann, något som nästan är omöjligt, kan texten bli rörig, dunkel och svårläst, fylld av upprepningar, stakningar, avbrott och utelämnade ord. En tolkning blir därför nödvändig. Man kan därvidlag lägga sig på olika nivåer när det gäller hur ordagrann man gör utskriften, och valet man gör bör präglas av syftet, vad det är man undersöker och hur det ska analyseras. Om det ska göras en språklig analys av texten bör man göra utskriften så ordagrann det alls går, men vid en analys av innehållet är det befogat att göra utskriften mer litterär i stilen. Detta är vad vi har gjort. Vi har alltså i utskriften uteslutit upprepningar, stakningar och icke betydelsebärande småord som kan verka störande på läsningen. Vi har satt ut punkter och kommatecken för att skapa hela, begripliga meningar. Detta har vi gjort dels för att underlätta för oss själva i analysen, dels för att underlätta för läsaren av den här rapporten när vi citerar från intervjuerna. Överlag har vi dock gjort så små och så få förändringar som möjligt, och enbart där det varit nödvändigt för förståelsen. Vår ledstjärna i transkriberingen har hela tiden varit att tolkningen ska vara trogen den ursprungliga innebörden i intervjupersonernas utsagor. Tolkingen ska inte förändra

innebörden utan göra att den framträder tydligare. Detta är en fråga om utskriftenas reliabilitet.

5.4 Analysmetod

För att analysera intervjuerna har vi utgått från något som Kvale (1997, s. 178-180) kallar meningskategorisering. Man skapar då olika kategorier eller teman, utifrån forskningsfrågor och den teoretiska litteraturen. Därefter går man igenom intervjuutskriftena, och uttalandena kategoriseras eller kodas i de förutbestämda kategorierna.

Vi har skapat fyra teman för vår analys. Dessa har styrts av våra frågeställningar. Frågeställningarna är gjorda utifrån den teoretiska litteraturen, och de är formulerade på ett sådant sätt att vi genom att finna svar på dem också finner svar på vårt problem. Frågeställningarna har också utgjort grund för våra intervjuguiden. Därför har det varit naturligt att utgå från dem även i analysen. Utformningen av våra teman har också delvis påverkats av vad som framkommit som centralt i intervjuerna. I vår analys tolkar vi fortlöpande det intervjupersonerna har sagt, för att se hur det passar in i våra teman och i vårt teoretiska ramverk. Återigen har vi i vår tolkning varit noggranna med att vara trogna intervjupersonernas utsagor. Vi har inte velat förändra deras innebörd, utan komma åt kärnan i det de säger, mot en bakgrund av vad det är vi vill ha svar på.

Vår analys har inte varit en renodlad meningskategorisering. En sådan analys blir vad Knut Halvorsen (1992) kallar en delanalys. Det innebär att intervjuerna analyseras i sina beståndsdelar, men att kontexten, det större sammanhanget, kan tappas ur sikte. Motsatsen är att göra en helhetsanalys, där man läser och går igenom intervjuerna och bildar sig ett allmänt intryck av varje intervju, där man lägger fokus vid centrala teman. Risken där är att intervjusvarens komplexitet och variationsrikedom går förlorad. Halvorsen förordar därför att man kombinerar en helhetsanalys med en delanalys (Halvorsen 1992, s. 131-132). Detta har vi tagit fasta på, och kombinerat vår meningskategorisering med att ta ett helhetsgrepp på varje intervju. Eftersom vi även velat göra en jämförande analys har det varit viktigt att inte tappa bort sammanhanget och helheten.

6. Skolkontexten

Den empiriska undersökningen i denna uppsats går ut på att undersöka skolbibliotekets roll i en mycket specifik kontext, i undervisningen i karaktärsämnen på Livsmedelsprogrammet. Därför beskriver vi i det här kapitlet översiktligt de sammanhang som är viktiga för att förstå resultatet av undersökningen. Kapitlet innehåller en presentation av den svenska gymnasieskolans uppbyggnad och av Livsmedelsprogrammet, som står i fokus för vår undersökning. Det innehåller också en titt på vad som står om skolbibliotekets roll i läroplanen (Lpf 94) och i bibliotekslagen (SFS 1996:1596). Slutligen innehåller kapitlet också en presentation av de båda skolor som undersökningen genomförts på, och de aktörer som intervjuats.

6.1 Den svenska gymnasieskolan

Den svenska gymnasieskolan är en frivillig skolform som är öppen för alla ungdomar, från att de har avslutat grundskolan till det första kalenderhalvåret det år de fyller tjugو år. Utbildningen på gymnasiet har som syfte att vara en förberedelse, både för yrkeslivet och för vidare studier. Det är i de flesta fall kommunerna som är huvudmän för gymnasieskolan. Alla kommuner måste enligt skollagen (SFS 1985:1100) erbjuda utbildning på nationella program till alla ungdomar i kommunen som avslutat grundskolan, enligt ovanstående. Det finns dock inget krav på att alla kommuner måste ha alla program. Det som står är att man måste erbjuda ett allsidigt urval.

På gymnasiet finns tre olika sorters program, de nationella programmen, specialutformade program och individuella program. De nationella programmen är alla treåriga, och har ett ämnesinnehåll som är fastställt av regeringen. Specialutformade program kan varje kommun utforma själva för att passa lokala behov, men de måste motsvara de nationella programmen till längd och innehåll. Individuella program har som syfte att förbereda eleverna för att gå ett nationellt eller specialutformat program. I denna uppsats är det de nationella programmen som är av intresse och som vi ska titta lite närmare på.

Det finns 17 nationella program i den svenska gymnasieskolan, dessa finns listade i tabell 1 (se nästa sida). Ett program består dels av kärnämnen, som är gemensamma för alla 17 program, dels av karaktärsämnen, som ger varje program sin speciella profil. Kärnämnen är åtta till antalet: engelska, estetisk verksamhet, idrott och hälsa, matematik, naturkunskap, samhällskunskap, religionskunskap och svenska (eller svenska som andraspråk). Karaktärsämnen utgör huvuddelen av utbildningstiden. Vissa av karaktärsämnen på ett program är gemensamma för programmet i hela landet,

Tabell 1: Gymnasieskolans nationella program

<ul style="list-style-type: none"> ○ Byggprogrammet ○ Elprogrammet ○ Energiprogrammet ○ Fordonsprogrammet ○ Handels- och administrationsprogrammet ○ Hantverksprogrammet ○ Hotell- och restaurangprogrammet ○ Industriprogrammet ○ Livsmedelsprogrammet ○ Medieprogrammet ○ Naturbruksprogrammet ○ Omvårdnadsprogrammet 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Estetiska programmet ○ Naturvetenskapsprogrammet ○ Samhällsvetenskapsprogrammet ○ Teknikprogrammet
---	---

Källa: Skolverket

medan andra kan vara lokalt fastställda, vilket möjliggör för varje skola att skapa sin egen profil. Som en del i karaktärsämnena ingår ett projektarbete i alla program.

Formellt sett talar man idag inte längre om studieförberedande respektive yrkesförberedande program. På alla program, även de specialutformade, läser man kärnämnen, vilka ger en grundläggande högskolebehörighet. På så sätt kan man säga att alla programmen är studieförberedande. Men det finns trots allt skillnader mellan programmen. På 13 av programmen (de i vänsterspalten i tabell 1) ingår 15 veckors arbetsplatsförlagd utbildning, APU, som en obligatorisk del. För de övriga fyra programmen (de i högerspalten i tabell 1) finns ingen sådan obligatorisk arbetsplatsförlagd utbildning, även om man på lokal nivå kan välja att låta det ingå. APU:n, som är en sorts praktik, ger de 13 program där det är obligatoriskt en väldigt tydlig anknytning till en speciell sektor av arbetslivet. Denna koppling går igen även i de karaktärsämnen som läses på dessa program. Liknande kopplingar till särskilda sektorer i arbetslivet finns inte, eller är inte lika tydliga, i de fyra andra programmen. Denna skillnad gör att man ändå kan tala om olika inriktningar på programmen, och vi väljer i den här uppsatsen att kalla de 13 program som har 15 veckors obligatorisk APU för yrkesförberedande eller yrkesinriktade program.

6.2 Livsmedelsprogrammet

På Livsmedelsprogrammet utbildas eleverna för ett arbete inom livsmedelsbranschen, till exempel som bagare eller charkuterist. Det finns inga nationella inriktningar, utan varje skola bestämmer sin egen inriktning. På alla skolor läser man naturligtvis kärnämnen, samt ett mindre antal gemensamma karaktärsämnescurser, vilka inkluderar till exempel Arbetsmiljö och säkerhet, Försäljning och service, Livsmedel A och B, Näringslära, Livsmedelshygien, Livsmedelsteknik och Projektarbete. Dessutom är 15 veckors APU obligatoriskt. Utöver detta består utbildningen av valbara kurser, där skolorna bestämmer vilka kurser man erbjuder och därmed vilken inriktning man har. Exempel på valbara ämnen vars kursinnehåll är fastställt på riksplanet är

Bagerikunskap, Konditorikunskap, Charkuterikunskap, Styckningskunskap och Färskvarukunskap. Möjlighet finns för skolorna att skapa egna kurser med lokalt fastställt innehåll.

Kursinnehållet för alla de gemensamma kurserna, samt för ett antal valbara kurser, som nämnts ovan, finns fastställda i nationella kursplaner, där även betygskriterier finns medtagna. För de lokalt fastställda valbara kurserna måste varje skola själva skriva kursplaner och betygskriterier, som sedan skall godkännas av skolverket. I de nationella kursplanerna står det vad kurserna ska innehålla och vad eleverna ska lära sig. Inte så mycket sägs om hur undervisningen ska gå till. När det gäller Livsmedelsprogrammet står det dock att det är nödvändigt med en samverkan mellan kärnämnen och karaktärsämnen för att tydliggöra helheten i utbildningen (*Kursinfo 2006/07 2007*).

6.3 Läroplanen och bibliotekslagen

Läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) är, tillsammans med skollagen, det viktigaste nationella styrdokumentet för den svenska gymnasieskolan. Den innehåller mål och riktlinjer för skolans verksamhet, och är styrande för all verksamhet som rymms inom skolan, däribland också skolbiblioteket. I läroplanen slås det fast att skolans värdegrund ska vila på demokratiska värderingar, och att skolans verksamhet skall utformas i överensstämmelse därmed. Läroplanen är mycket övergripande i sina formuleringar och har inte mycket specifikt att säga om ämnesinnehållet (detta finns formulerat i kursplanerna). Även när det gäller metoder eller arbetssätt i undervisningen är formuleringarna övergripande, där betonas att läraren ska ”låta eleverna pröva olika arbetssätt och arbetsformer” (Lpf 94, s. 14) utan att närmare precisera dessa. Dock framhålls det på flera ställen i läroplanen att eleverna ska få arbeta både självständigt och i grupp, och att de ska lära sig att arbeta med att formulera och lösa problem.

Biblioteket omnämns endast en gång direkt och en gång indirekt i läroplanen. Under rubriken ”Rektors ansvar” står det att rektorn har ett särskilt ansvar för att ”arbetsmiljön i skolan utformas så att eleverna får tillgång till handledning och läromedel av god kvalitet samt andra hjälpmedel för att själva kunna söka och utveckla kunskaper, bl.a. bibliotek, datorer och andra tekniska hjälpmedel” (Lpf 94, s. 16). Här står inte uttryckligen att skolan måste ha ett bibliotek, utan det tas upp som ett exempel på ett hjälpmedel skolan kan tillhandahålla för att ge eleverna möjlighet att själva söka och utveckla kunskaper. Den roll biblioteket tilldelas i den formuleringen är rollen som kunskapskälla eller informationscentral. Indirekt nämns biblioteket när det talas om lärarens ansvar för elevernas kunskapsutveckling, där det står att läraren skall ”se till att eleverna tillägnar sig bok- och bibliotekskunskap (Lpf 94, s. 12)”. Detta förutsätter på inget vis att skolan har ett bibliotek. Det skulle kanske underlätta, men sådan undervisning går att bedriva på andra sätt också, kanske på ett folkbibliotek, eller, mindre ambitiöst, i klassrummet. I formuleringen står det att det är lärarens ansvar, men det står inte vilken lärare eller i vilket ämne detta ska ingå, vilket gör att det finns en risk att det faller mellan stolarna. Eventuellt kan man utifrån sammanhanget läsa det så att bok- och bibliotekskunskap bör ingå som en del i alla ämnen, men det framgår inte alldeles tydligt om så är fallet.

I brist på konkreta formuleringar om skolbibliotekets roll i läroplanen kan man naturligtvis tolka den och läsa in en roll för skolbiblioteket i olika formuleringar. Det står till exempel att eleverna skall ”kunna orientera sig i en komplex verklighet med stort informationsflöde och snabb förändringstakt. Deras förmåga att finna, tillägna sig och använda ny kunskap blir därför viktig” (Lpf 94, s. 5). Här finns en tydlig koppling till begrepp som informationskompetens och informationssökning, och undervisning i informationssökning är något som skolbibliotekarier traditionellt sett betraktat som deras domän (se exempelvis Limberg 2003, s. 40).

Om det inte står så mycket om skolbibliotekets roll i Lpf 94 så står det istället om den i bibliotekslagen (SFS 1996:1596), som därför tas upp här trots att den egentligen inte hör till skolkontexten. Eftersom den tar upp skolbibliotek direkt så berör den ju ändå skolan i allra högsta grad. I bibliotekslagen fastslås att det är kommunerna som ansvarar för skolbiblioteksverksamheten. Av särskilt intresse är 5 § där det står: ”Inom grundskolan och gymnasieskolan skall det finnas lämpligt fördelade skolbibliotek för att stimulera skolelevernas intresse för läsning och litteratur samt för att tillgodose deras behov av material i utbildningen.”

”Lämpligt fördelade skolbibliotek” är en svag formulering som egentligen inte förpliktigar till någonting, i vart fall säger den inte att varje skola ska ha ett skolbibliotek eller något om hur stort ett bibliotek bör vara. Vad här däremot står i klartext är vad skolbiblioteket ska ha för funktion. Här nämns två tydliga roller, dels samma som man kan skönja i läroplanen, nämligen biblioteket som kunskapskälla, här skrivet som att tillgodose elevernas behov av material i utbildningen. Den andra rollen handlar om läsfrämjande verksamhet, att stimulera elevernas intresse för läsning. Två roller för skolbiblioteket finns alltså lagstadgade. Vidare i bibliotekslagen kan man också i 9 § läsa att skolbiblioteket ska ”ägnas särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar genom att erbjuda böcker, informationsteknik och andra medier anpassade till deras behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning”. Rollen som beskrivs här är densamma som nämnts ovan, den läsfrämjande rollen, men här beskrivs lite mer ingående genom vilka medel biblioteket ska uppfylla den rollen. Slutligen nämns skolbiblioteket också i 8 § där det sägs att skolbiblioteket ska ägna särskild uppmärksamhet åt olika minoriteter, bland annat funktionshindrade och invandrare, genom att tillhandahålla litteratur anpassade efter deras behov. Detta är inte heller någon ny roll, utan syftar till att göra ovannämnda funktioner tillgängliga även för grupper med särskilda behov.

6.4 Presentation av skolorna och aktörerna

Vi har, som vi redan nämnt, låtit skolorna och intervjupersonerna vara anonyma i den här uppsatsen. Skolorna kallas därför Skola A respektive Skola B, för att skilja dem åt. Intervjupersonerna på skolorna kallas rektorn, läraren och bibliotekarien, och i de fall det behöver förtydligas vilken skola de arbetar på kallas de rektor A respektive rektor B, och så vidare.

6.4.1 Skola A

Skolan ligger i en stor svensk kommun där det finns flera andra gymnasieskolor. På skola A finns drygt tusen elever fördelade på 13 olika program i lika många byggnader. De yrkesförberedande programmen dominerar och av de nationella programmen är det enbart ett som kan betraktas som studieförberedande enligt vår definition ovan. Här finns också två specialutformade program, individuellt program, gymnasiesärskola och vuxenutbildning.

Skolområdet är stort. Biblioteket återfinns i en byggnad inom detta område och i nära anslutning till Livsmedelsprogrammets byggnad. I samma byggnad som biblioteket återfinns också den samordnande rektorn. Skola A är uppdelad i olika rektorsområden där varje rektor har ansvar för vissa program och rektorerna är placerade i nära anslutning till där dessa program har sin verksamhet. Ansvarig rektor för Livsmedelsprogrammet återfinns följaktligen i samma byggnad som detta program. Livsmedelsprogrammets praktiska undervisning bedrivs i autentiska miljöer. Man har ett bageri där eleverna lär sig genom att själva framställa olika bakverk. Dessa säljs sedan i skolans konditori.

Biblioteket är ganska stort. Här finns flera bokningsbara grupprum och cirka tjugo datorer, de flesta med Internetanslutning. Mediebeståndet är stort, cirka 20 000 böcker och många tidskrifter och databaser. I biblioteket jobbar det en bibliotekarie på heltid och en på halvtid samt en heltidsassistent, alla kvinnor. Bibliotekarierna har delat upp ansvar för olika ämnen och program mellan sig och den halvtidsanställda bibliotekarien är den som jobbar ihop med Livsmedelsprogrammet. Den sistnämnda är den som vi intervjuat och hon har jobbat på skolan i sju år. I intervjuerna har också ingått den rektor som ansvarar för Livsmedelsprogrammet och den ene, av två, karaktärsämneslärare på inriktningen Bageri och konditori. Både den intervjuade rektorn och läraren är män.

I den kommunala skolplanen omnämns bibliotek i samband med IKT-miljöer. Det framgår att det inom kommunen ska finnas välutrustade bibliotek/mediatek och en väl utbyggd IKT-miljö. Biblioteket omnämns även då det gäller läsfrämjande verksamhet och vägledning vid Internetsökning. På skolans hemsida kan man ta del av mål- och styrdokument. Här presenteras en pedagogisk arbetsplan för biblioteket samt information om hur biblioteket kan utnyttjas i undervisningen. För Livsmedelsprogrammet finns både lokala och nationella program mål beskrivna. I dessa står det dock inget om skolbibliotek.

6.4.2 Skola B

Skola B ligger i en medelstor svensk kommun. Det är en ny skola, den tillkom för fyra år sedan vid en omorganisation av kommunens gymnasieverksamhet. Den tidigare enda gymnasieskolan blev då två när skola B inrättades. De båda skolorna ligger nära varandra och har ett fullt utvecklat samarbete. Deras programutbud kompletterar varandra, och tillsammans erbjuder de 14 av de 17 nationella programmen. På skola B dominerar yrkesförberedande program helt och hållet. Skolan har knappt tusen elever fördelade på nio nationella program, ett specialutformat program, samt det individuella programmet. Av de nationella programmen är det endast ett som kan betraktas som studieförberedande enligt vår definition. På skola B finns även kommunal

vuxenutbildning. Skolan har en huvudbyggnad där bland annat biblioteket finns, men några av programmen har sina undervisningslokaler på andra platser, en del i närheten av granskolan. I huvudbyggnaden finns bland annat Handelsprogrammet, Hotell- och restaurangprogrammet och det program som är i huvudfokus i den här undersökningen, Livsmedelsprogrammet. Undervisningen i Bageri- och Konditorikunskap på Livsmedelsprogrammet bedrivs i autentiska miljöer. I ett bageri framställer eleverna diverse bakverk som sedan säljs till andra elever, skolpersonal och allmänheten i skolans cafeteria.

Trots att de ligger i samma byggnad är det en bit mellan Livsmedelsprogrammets lokaler och skolbiblioteket, då de ligger i olika ändar av byggnaden, som är ganska långsträckt. Skolans bibliotek är beläget på bottenvåningen i huvudbyggnadens ena ände. Det ligger inte i ett eget rum utan i en utvidgning av korridoren. I biblioteket finns cirka tio datorer som står till elevernas förfogande, och där finns några arbetsplatser bland hyllorna, ett par fåtöljer och ett studierum med dörr som går att stänga. Det är ett litet bibliotek, dess bokbestånd uppgår till knappa 2000 volymer. Facklitteraturen dominerar samlingen. Därtill kommer en del tidskrifter och dagstidningar samt några databaser som man har gemensamt med granskolan och folkbiblioteket. Personalstyrkan är också liten, här finns en heltidsanställd bibliotekarie, men ingen assistent. Bibliotekarien har ett välutvecklat samarbete med personalen på granskolans bibliotek, som är större, och där också hennes arbetsledare finns. Dessutom finns ett gott samarbete med stadsbiblioteket. Det finns ingen plan för bibliotekets verksamhet på skola B, men arbete pågår med att utarbeta en plan som ska gälla för biblioteken på båda gymnasieskolorna. Skolbiblioteket omnämns inte i den kommunala skolplanen, och det finns inte heller omnämnt i några lokala mål eller arbetsplaner på skolan.

De tre personer vi intervjuat på skola B är bibliotekarien, en rektor och en lärare i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet. Alla tre är kvinnor. Rektorn är den rektor som har det övergripande ansvaret på skolan, hon är alltså gymnasiechef, även om hon inte har den titeln. Hon har också ett särskilt ansvar för Handelsprogrammet och Hotell- och restaurangprogrammet. Läraren är en av två lärare i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet. De båda lärarna undervisar i samma ämnen, men inte tillsammans utan var för sig. Bibliotekarien är fackutbildad och har arbetat i ungefär tio år.

7. Resultat och analys

I det här kapitlet redovisas och analyseras resultatet av intervjuundersökningen. Det är här viktigt att påpeka att det som presenteras är våra tolkningar av intervjupersonernas utsagor. Vi har gjort vårt bästa för att presentera det vi uppfattat som intervjupersonernas egna åsikter och strävat efter att inte ändra innebörden i det de säger, utan försökt att komma åt kärnan i det. Om vi någonstans misslyckats med det är det naturligtvis helt och hållet vårt ansvar. Resultatet av intervjuerna är uppdelat på fyra teman: bibliotekets roll på skolan, bibliotekets roll i olika program och ämnen, undervisningens utformning samt samarbete mellan aktörerna. Varje tema är uppdelat i tre avsnitt. Först presenterar vi resultaten från varje skola, här benämnda skola A och skola B, var för sig. De avsnitten är huvudsakligen referat med insprängda citat, för att återge vad intervjupersonerna har sagt om det tema som behandlas. Sedan följer en jämförande analys där vi lägger ett jämförande perspektiv på resultaten och diskuterar dem utifrån vad olika aktörer säger och hur de båda skolorna liknar varandra eller skiljer sig åt. Där görs också kopplingar till teori och litteratur.

7.1 Bibliotekets roll på skolan

Under det här temat presenteras och diskuteras hur intervjupersonerna uppfattar bibliotekets roll på skolan i sin helhet, alltså inte begränsat till dess roll i undervisningen eller dess roll för Livsmedelsprogrammet. Detta är intressant eftersom deras syn på skolbibliotekets roll i den stora kontexten, skolan, relaterar till deras syn på dess roll i den lilla kontexten, i undervisningen i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet.

7.1.1 Skola A

Bibliotekarien på skola A ger aldrig några klara svar på vad skolbibliotekets roll på skolan är. När hon får frågan hur hon ser på skolbibliotekets roll kommer hon genast in på olika problem som rollen är behäftad med:

Bibliotekarie A (BA): Alltså skolbibliotekets roll och betydelse, rent allmänt, det har man pratat om i samma termer i 20 år nu, åtminstone så länge jag varit medveten om vad ett skolbibliotek är. Det är samma problem man har på både grundskola och gymnasium...

Hon understryker bibliotekets fullständiga beroende av "skolvärlden", och att hennes möjligheter att spela en roll i undervisningen framförallt är avhängigt lärarnas intresse för hennes deltagande i denna värld:

BA: Jag kan inte påverka utan att läraren är med på min sida. Och läraren är bara med på det jag vill göra så länge jag motsvarar hans eller hennes förväntningar eller kursplan, målsättningar, syfte, delkurser eller vad det nu är.

Bibliotekarien trycker mycket på att skolbiblioteket är en del av skolvärlden, och understryker därmed dess pedagogiska roll, det finns till för att vara en resurs i undervisningen i skolan, och det kan bara uppfylla den rollen om det är en naturlig del i undervisningen. Rollen att vara en del av elevernas kunskapsprocess blir också tydlig i det hon säger om att bidra till att de uppnår sina kunskapsmål:

BA: Jag prioriterar där jag ser att jag kan tillföra eller kan lämna nytt bidrag till att eleverna når upp till sina kurs- och programmål. Det koncentrerar jag mig på...

Samarbetet med lärarna är enligt henne helt avgörande, men det är ett samarbete som sker på lärarnas premisser. Det är lärarnas inställning till biblioteket som avgör om ett samarbete kan komma till stånd, och vilken roll biblioteket kan komma att spela i så fall. Hon ger exempel på hur lärare som arbetar med ett och samma tema kan ha helt olika önskemål på bibliotekets medverkan:

BA: En lärare vill att jag ska presentera litteratur, eländeslitteratur, alltså biografier och sådan litteratur som eleverna ska läsa och som de kan arbeta utifrån, antingen i grupp eller en och en. En annan lärare ber mig ställa i ordning en temahylla, samla ihop böcker och ställa där i fyra veckor så att eleverna kan komma och plocka dem där. Medan den tredje läraren inte behöver mina tjänster alls. Det här är ett bra exempel på hur olika det är och när jag började här tänkte jag att så kan det inte vara. Den där tredje läraren hon måste också samarbeta med mig och det var inte bra, jag var över henne och sa att kan du inte göra så, de andra gör så... men nu har jag lärt mig att det måste inte vara så. Hon kan nämligen göra ett precis lika bra jobb som de andra som använder biblioteket.

Här understryker hon att bibliotekets roll inte alls är given, lärare som inte utnyttjar biblioteket som en resurs i sin undervisning kan göra ett lika bra jobb ändå. I förlängningen menar hon att det innebär att skolbiblioteket är hotat eftersom dess bidrag till elevernas lärande inte är självklart.

Eftersom hon ser skolbibliotekets roll som så utpräglat pedagogisk kritiserar bibliotekarien de svenska bibliotekarieutbildningarna, som hon anser inte förbereder studenterna för ett arbete inom den pedagogiska världen:

BA: Skolvärlden är nog den platsen där de flesta bibliotekarier hamnar, om de vill eller inte, för det är där det än så länge finns jobb. Egentligen tycker jag man drar ner på bibliotekarieyrket i och med att man i utbildningen inte anpassar sig till det. [---] Jag förstår inte det för jag tycker vi gör oss en björntjänst genom att säga att här finns det en arbetsmarknad som tillmötesgår bibliotekarier, och så utbildar vi bibliotekarier som inte är anpassade för just den arbetsmarknaden. För det räcker inte att du går på BIVIL och läser 10 poäng barn- och ungdomslitteratur, du passar inte i skolvärlden. [---] De vet ingenting [...] de har inte sysslat med litteraturförmedling, de har inte haft något med läsinläring, läsutveckling, läsfärdigheter, det är allt sådant som du behöver i en skola på olika sätt men som de inte har.

Samtidigt säger hon att man från skolledningens sida har en väldigt traditionell syn på vad skolbibliotekarien gör. Hon tycker att delar av skolledningen inte riktigt ser att hennes uppgifter består i att vara en del av undervisningen, utan att de istället förknippar

hennes roll med en traditionell hantering av böcker. Denna roll har hon visserligen också, men hon ser den inte som sin huvuduppgift:

BA: Det betyder också att om jag håller mig här till den traditionella verksamheten får jag som bibliotekarie inte så mycket gjort av det som jag tycker att jag ska göra. Jag måste in i klasserna och jag måste försöka få upp lärarnas ögon för bibliotekets möjligheter...

Även om hon aldrig rakt ut säger vad hon tycker är skolbibliotekets funktion på skolan, kan man ändå utläsa ett antal olika roller ur det hon har att säga. Där framkommer biblioteket som kunskapskälla, läsfrämjande verksamhet, undervisning i informations-sökning, och även biblioteket som mötesplats och som arbetsplats, även om hon säger att det är i mindre utsträckning eftersom det finns gott om arbetsutrymmen med datorer på andra ställen i skolan som eleverna kan utnyttja.

Bagerilärarens syn på skolbiblioteket är något enklare att sammanfatta. På frågan om hur han skulle definiera ett bibliotek, vad ett bibliotek är för honom, uppstår en lång paus. Vi försöker då formulera om frågan:

F: Vilken är bibliotekets roll på skolan?

Lärare A (LA): Det är att tillhandahålla den information som eleverna och lärarna behöver för att gå vidare i sitt jobb. Nu tycker jag, personligen alltså, att Internet är, tror jag mig i alla fall att det går lika bra. Du hittar ju den information du vill på Internet idag [paus] det är jättelätt att gå ut och söka och hitta grejer. [paus] Sen är det ju bara att man får se till att ha ett kritiskt tänkande så att man inte bara tar första bästa uppgift och litar på den, det är jätteviktigt.

Här får biblioteket rollen som kunskapskälla eller resursscentral för lärare och elever. Den information som han själv eventuellt behöver kan han dock hämta på Internet, och han ställer snarast biblioteket och Internet i ett motsatsförhållande, där biblioteket för honom är en plats för böcker. Sålunda framstår det som om biblioteket inte är en resurs för honom. Här nämns källkritik också, men någon koppling till biblioteket görs inte i detta sammanhang, vilket även framgår av de följdfrågor vi ställer. Han tycker källkritik är viktigt, men det är inget som påtalas i hans undervisning. Just rollen som kunskapskälla är den enda roll för biblioteket som framkommer under intervjun med läraren.

Rektorns syn på skolbiblioteket framstår som mer varierad och nyanserad:

F: Vilken roll har skolbiblioteket på skolan tycker du?

Rektor A (RA): Ja, just i den här skolan brukar jag säga att skolbiblioteket är skolans hjärta. Det ligger i centrum av skolkomplexet och där möts alla. Om man vill nå många med sina meddelanden så är det det rätta stället. Om man vill ställa ut någonting så är det antingen där eller på lilla torget utanför som man gör det för att så många som möjligt kan se det. Dessutom har ju vårt bibliotek alltid varit väldigt mån om att hänga med om vad som händer i skolan, och gärna ligga steget före med att skaffa material, att visa upp detta i en monter, och överhuvudtaget komma med förslag på bibliografier, hjälpa till i största allmänhet...

Här framkommer rollen som mötesplats som väldigt viktig. Vidare räknar han upp roller som arbetsplats för projektarbeten och undersökande arbetssätt och biblioteket som

kunskapskälla. Särskilt för elevernas projektarbeten är biblioteket en mycket viktig resurs:

RA: Framförallt så skulle jag säga att på senare tid så har det varit väldigt mycket projektarbeten, för inom projektarbeten så finns det stora möjligheter att samarbeta med biblioteket. Och deras mest aktiva roll är dels att de på ett tidigt stadium möter eleverna, presenterar biblioteket och visar vad de kan finna där, var speciella böcker som vänder sig till deras program kan finnas, hur man lånar böcker på biblioteket och framförallt hur man söker. Just det här att söka artiklar, att söka material, arbeta med Internet osv. Detta går de en särskild minikurs för på alla program, det har de i ettan så eleverna ska vara inkörda.

Bibliotekarierna ges en pedagogisk roll som undervisare i informationssökning. De framstår också som värdefulla för lärares kompetensutveckling genom att hela tiden komma med tips på litteratur som kan ge nya intryck för deras lärande och undervisning. De tillskrivs mycket aktiva roller och deras arbets sätt i marknadsföringen av biblioteket och dess resurser beskrivs som "aggressivt":

RA: Biblioteket står inte där och väntar på att vi ska komma och fråga medan böckerna möglar. Vi är aktiva på den här skolan, naturligtvis inte till 100 procent, men vi kan säga att alla ämnesföreträdare i kärnämnen och allmänna ämnen är väldigt intresserade av ett aktuellt bibliotek, inte minst för att vi arbetar på det här sättet, att vi måste kunna skicka våra elever till biblioteket och att de ska kunna hitta saker där. De kan hitta det mesta där.

7.1.2 Skola B

Det framgår i intervjuerna med alla tre aktörerna på skola B att deras syn på skolbibliotekets funktion är starkt präglad av deras syn på vad ett bibliotek i allmänhet är. Detta innebär att de inte ser någon fundamental skillnad mellan ett skolbibliotek och ett folkbibliotek, utan grundfunktionerna är desamma. Denna syn framkommer särskilt tydligt hos rektorn. När hon blir tillfrågad om vad hon associerar till när hon tänker på begreppet bibliotek börjar hon prata om bibliotek i allmänhet, men glider snart in på att prata om skolbiblioteket på skola B och dess funktion:

Rektor B (RB): Som det är idag med bibliotek så är det mycket ett informationscentrum. Folk kommer och har diverse olika frågor. Samhället har förväntningar på att biblioteket ska vara en knutpunkt. [...] Man ska kunna gå dit och söka på Internet, man ska kunna gå dit och få fackhjälp och söka fakta, man ska få hjälp med saker i samhället. På stadsbibliotek finns ofta en EU-hörna och kanske en konsumentupplysningshörna och så vidare. Förutom då att man ska ha det gamla vanliga. Att tillhandahålla skönlitteratur och att fostra, kanske, till viss del, att upptäcka god litteratur. Biblioteket här i skolan är ju dels en naturlig samlingspunkt. Ungdomarna drar sig dit och chattar på nätet och söker information till sina läxor. Man sitter och jobbar där, man går dit och träffas och läser dagstidningar och olika sorters magasin. Så biblioteket är ett nav i skolan, och det speglar också hur det fungerar i samhället.

F: Så du upplever att skolbiblioteket har ungefär samma funktion som ett folkbibliotek på det viset?

RB: Ja, som hos oss tycker jag faktiskt att det har det, till stor del, förutom extrauppgiften att serva eleverna i speciella situationer som studerande.

Rektorn lyfter här fram ett antal olika roller som biblioteket har: biblioteket som kunskapskälla, läsfrämjande verksamhet, mötesplats och arbetsplats. Hon betraktar

bibliotekets roll som central, det är ”ett nav i skolan”. En annan roll rektorn nämner i intervjun är undervisningen i informationssökning. Denna roll tar hon upp i samband med att hon nämner elevernas projektarbeten:

RB: Och att eleverna i sina specialarbeten, sina projektarbeten som det heter, använder sig av biblioteket också, och då mycket med Internet naturligtvis, man hämtar rätt mycket där. Och där är ju också bibliotekets kunskap om att söka och sovra väldigt viktig.

F: På vilket sätt kan man tillhandahålla den kunskapen?

RB: Ja, till exempel genom att [bibliotekarien] ställer upp med utbildning i hur Internet funkar och vilka fällor man kan gå i och källkritik och så vidare.

Genomgående under intervjun framhåller rektorn hur skolbibliotekets roll är beroende av skolan det verkar på, att bibliotekets verksamhet måste vara anpassat efter de behov som finns på skolan. Hon upplever också att det är så på Skola B. På frågan om de skulle kunna klara sig utan bibliotek svarar hon:

RB: Ja allting går ju, men det skulle vara en försämring. Just det som jag sa att det är inte bara det här med informationssökning, utan det är den naturliga samlingspunkten, en lugn plats där man kan plugga och få vara ifred, det är en trevlig atmosfär, där datorerna finns också som ungdomarna har så stor del av sitt liv i. Så jag tycker att, vi är stolta över biblioteket.

Här kommer ytterligare en roll för skolbiblioteket upp, den att tillhandahålla IKT-resurser. Rektorn blir också tillfrågad under intervjun om hon ser någon roll som viktigare än någon annan, men på den frågan har hon inget klart svar. Hon framhåller i och för sig att man måste prioritera, eftersom biblioteket har begränsade resurser, men då talar hon om medieinköp.

Bibliotekarien får också frågan om vad hon associerar till begreppet bibliotek, och liksom rektorn glider hon snart över från att tala om bibliotek i allmänhet till att tala om skolbiblioteket på sin skola. Hon har en mycket nyanserad och mångfacetterad bild av vilka olika roller skolbiblioteket kan spela. Hon nämner biblioteket som kunskapskälla, läsfrämjande verksamhet, att tillhandahålla IKT-resurser, undervisning i informationssökning, biblioteket som arbetsplats där eleverna kan sitta och läsa läxor, och även biblioteket som mötesplats, en plats ”där man kan sitta och umgås eller bara slappna av och läsa tidskrifter”. Dessutom nämner hon kulturförmedling som en liten roll:

Bibliotekarie B (BB): Ja, också kulturen är viktig när man pratar bibliotek, att man försöker få in den också. Kanske inte så mycket på ett skolbibliotek, men lite grann. Att man knyter eleverna till stadsbiblioteket, att man har författarbesök eller andra personligheter, att man har anslagstavlor där det syns vad som är på gång med kultur. Sen det här med läsandet, läsfrämjandet, ingår också i det här med kultur. Sen är ett bibliotek även ett ställe dit de kan... man vill ha ett levande bibliotek, med elevernas egna arbeten, att man kan ha utställningar i biblioteket, att det har en sån funktion också. Gärna med det som eleverna själva har presterat, om de har gjort något projekt eller så.

Hon lägger stor vikt vid att skolbiblioteket är en utåtriktad verksamhet där man måste arbeta uppsökande:

BB: Biblioteket är inte bara i biblioteket, utan vi som jobbar i biblioteken går ju ut och möter användarna eller låntagarna. Vi är mycket ute i klasser och presenterar litteratur, undervisar i

informationssökning och deltar på andra sätt i projekt som de har. Biblioteksintroduktionen kanske är både ute i klassen och i biblioteket, för min del även på stadsbiblioteket ibland.

Samarbete med lärarna är mycket viktigt, säger hon, för att kunna arbeta utåtriktat på det här sättet. Det är också de här två rollerna, undervisning i informationssökning och läsfrämjande verksamhet, som tar mycket av hennes tid i anspråk, och av de två framgår det under intervjuens gång att det är den läsfrämjande verksamheten hon prioriterar främst. När hon pratar om hur hon samarbetar med svensklärarna omkring just läsning och bokprat säger hon till exempel:

BB: Det är också så att det sättet vi jobbar på, att man går ut mycket i klasser, det är något som kräver mycket tid, mycket förberedelser. Då får vi välja att koncentrera oss på vissa saker, och det gör kanske då att vi koncentrerar oss mycket på de här bitarna [...].

Att läsfrämjande verksamhet får mer utrymme än undervisning i informationssökning har delvis att göra med bibliotekariens personliga intresse för just den rollen, men det finns också andra skäl, bland annat efterfrågan från lärarna:

BB: Det är överhuvudtaget det här med undervisning i informationssökning, det är lite mer svårforcerat än det här med att ha litteraturpresentationer. Det är ofta väldigt uppskattat och där är det lätt att samarbeta. Men när det gäller undervisning i informationssökning så har det rätt mycket praktiska hinder här. Det är svårt för lärarna att få in det i sin undervisning och framförallt kan det vara svårt att få tillgång till datasalar som man måste boka för att kunna ha det här. Men det är något som vi försöker varje år att få in mer och mer.

Yrkesläraren på skola B gör inte samma tydliga koppling mellan skolbibliotekets funktion och bibliotek i allmänhet som de båda andra aktörerna, men man märker ändå att den finns där, särskilt när hon pratar om vad hon associerar till begreppet bibliotek:

Lärare B (LB): Ja, ett bibliotek det är ju böcker, för det första, för min del.

Denna uppfattning går igen när hon pratar om vilken funktion skolbiblioteket har, eller borde ha, på skolan:

LB: Jag hoppas ju egentligen att det ska vara en faktabas. Sen är det ju inte så lätt att genomföra, för här är väldigt många olika människor som har väldigt olika fakta som de vill veta. Men för mig är nog ett skolbibliotek en faktabas, och kanske lite grann en uthyrningsfirma, alltså att man kan låna böcker om man vill, även skönlitteratur. Men framför allt en faktabas. Men hur det praktiskt ska lösas, det vet jag inte.

Det praktiska problemet hon pratar om är hur biblioteket ska få plats med alla böcker om man ska tillhandahålla facklitteratur som täcker behoven för alla de program som finns på skolan. Det tycks i det här skedet som om hon har en väldigt ensidig bild av biblioteket som en plats för böcker. Men det visar sig snart att det inte stämmer, för hon ser också en lösning på utrymmesproblemet:

LB: Ja, att man kanske har faktabaser på nätet, eller på ett specifikt biblioteksnät. Och då får man det med hjälp av biblioteket.

F: Har du koll på vad skolbiblioteket här har för några sådana här baser på nätet?

LB: Nej, men jag tror att de har rätt mycket ändå. Inte kanske specifikt för program, men jag tror de har en hel del. Jag kan inte säga att jag har koll på det.

Den roll som tydligast träder fram i intervjun med läraren är biblioteket som kunskapskälla, där hon alltså framhåller både böcker och elektroniska medier som tänkbara informationsbärare som biblioteket kan tillhandahålla. Mindre uttalat, men ändå möjligt att spåra i intervjun, framkommer biblioteket som mötesplats och även undervisning i informationssökning. Just den rollen kommer upp när vi diskuterar vilken roll bibliotekarien har på skolan:

LB: Hon skulle ju kunna komma och berätta om just den här faktahämtningen. ”Ja, nu är det då hygien här som gäller. Ja, men då vet jag, att om ni ska göra arbete i hygien så har vi en faktabas här.” Så förklarar hon, och visar och lär upp läraren hur de går in på den här faktabasen.

Här ger hon bibliotekarien en tänkbar roll inte bara för att undervisa eleverna utan även som ett stöd för läraren i dennes undervisning.

7.1.3 Jämförande analys

Alla intervjupersonerna, med ett undantag, ger biblioteket många olika roller. De har en vid och mångfacetterad syn på vilka roller biblioteket kan spela på skolan. Alla nämner rollen som kunskapskälla, och alla utom lärare A tar upp undervisning i informationssökning. På båda skolorna är det lärarna som har den minst nyanserade uppfattningen om vilka roller biblioteket kan spela, men det skiljer mellan lärarna också. Lärare B tar upp tre olika roller, biblioteket som kunskapskälla, biblioteket som mötesplats och undervisning i informationssökning. Hon tycks se att bibliotekarien besitter en specialkompetens när det gäller informationssökning, och att ett samarbete med bibliotekarien kring sådana moment i undervisningen skulle kunna höja kvaliteten på undervisningen, och vara utvecklande för läraren själv också. Att bibliotekarien besitter specialkompetens i informationssökning är något som enligt forskningen inte ifrågasätts av de flesta lärare (Limberg 2003). Däremot är det ovanligt att man ser att bibliotekarien kan vara en resurs i den egna undervisningen på det området (Limberg, Hultgren & Jarneving 2002). Det tyder på en ökad möjlighet för biblioteket att förlänas en roll i detta sammanhang i lärare B:s undervisning.

Lärare A tar bara upp en roll, biblioteket som kunskapskälla. Lärarnas kännedom om bibliotekets möjligheter och funktion är viktig för att biblioteket ska kunna spela en roll i deras undervisning, vilket tydligt framgår av tidigare forskning (se t.ex. Limberg 2003). Detta är också ett påpekande som Bibliotekarie A gör då hon säger att lärarnas uppfattning om biblioteket är totalt avgörande för vilken roll hon kan komma att spela i deras undervisning. Limberg (2003) nämner även skolledningens betydelse i detta sammanhang. I intervjuerna med rektorerna, både på skola A och skola B, framkommer många olika tänkbara roller för skolbiblioteket. Det får anses som positivt för bibliotekets möjligheter att spela en roll i undervisningen, men samtidigt är det inte mycket i deras uttalanden som tyder på att biblioteket skulle kunna vara direkt involverat i den ordinarie undervisningen. Då de båda rektorerna talar om biblioteket som kunskapskälla blir den materialförvaltande och informationsförmedlande rollen tydlig, men utan någon koppling till en undervisningssituation i samarbete med lärarna. Rektor A talar om att biblioteket ”alltid varit väldigt mån om att hänga med om vad som

händer i skolan, och gärna ligga steget före med att skaffa material”, men han säger inte i vilken grad detta sker i samarbete med lärarnas undervisning. Det kan således vara alltifrån att materialet införskaffas efter att lärare och bibliotekarie gemensamt planerat vilket material som behövs inför ett kommande projekt, till att bibliotekarien inte fått någon förhandsinformation alls utan själv har försökt räkna ut vad som kan komma att behövas. Då de talar om informationssökning är det i termer som kan kopplas till de lägre nivåerna enligt Kuhlthaus (2004) modell. Rektor A uttalar sig också relativt oproblematiskt om informationssökning då han säger att eleverna bör vara inkörda i detta moment tack vare en ”minikurs” i ettan. Det har tidigare framkommit att ett sådant oproblematiskt förhållande till informationssökning inte är ovanligt bland lärare, vilket kan få konsekvenser för hur eleverna klarar av till exempel ett undersökande arbete (Limberg, Hultgren & Jarneving 2002).

Båda bibliotekarierna lyfter fram många olika roller, vilket kanske inte är så konstigt. Bibliotekarie B är den enda intervjupersonen som faktiskt gör en rangordning av rollerna. Hon pekar tydligt ut vilka roller hon tycker är viktigast, när hon lyfter fram undervisning i informationssökning och läsfrämjande arbete. Av dessa båda framgår det tydligt att det är den läsfrämjande rollen hon lägger ner mest tid på.

Alla aktörerna har en positiv syn på biblioteket och alla, utom möjligtvis lärare A, tillmäter det en stor potential för att kunna vara en resurs i skolans arbete. Detta synsätt måste anses vara en möjliggörande faktor för biblioteket att spela en roll även i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet. Men möjligheterna måste ändå ses som större på skola B än på skola A, eftersom läraren på skola B har en tydligare uppfattning om bibliotekets möjligheter. Även om både bibliotekarier och rektorer på de båda skolorna nämner många olika roller måste man vara medveten om att graden av integration i undervisningen kan variera mellan rollerna, och även inom samma roll.

7.2 Bibliotekets roll i olika program och ämnen

Under det här temat presenteras närmare vad intervjupersonerna har att säga om hur bibliotekets roll kan variera mellan olika ämnen och mellan olika program, och vad detta kan bero på. Här tar vi också upp vad de har att säga om bibliotekets roll i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet, både den roll det har idag och den roll det skulle kunna ha.

7.2.1 Skola A

På frågor som rör bibliotekets roll säger bibliotekarien på skola A att denna roll är beroende av lärares intresse eller behov av att utnyttja dess möjligheter. Hon säger också att det beror mer på person än på ämne om de utnyttjar biblioteket, men trots det har bibliotekarien en uppfattning om att det råder skillnader mellan karaktärsämnena och kärnämnena:

BA: Jag tycker det är detta som gör skolbiblioteksvärlden lite speciell, och detta är ännu mer tydligt på ett gymnasium eftersom där kommer de med olika karaktärsämnena som vi egentligen kan skita i. De bryr sig inte om det finns ett bibliotek eller inte.

Hon har alltså en uppfattning om att denna grupp lärare inte har särskilt stort intresse eller behov av biblioteket. Det är också naturligt, säger hon, att teoretiska, studieförberedande program använder biblioteket mer än yrkesförberedande program som är mer praktiskt orienterade. Men hon ser också att det råder skillnad mellan olika yrkesförberedande program, där det framstår som att hon ser att bibliotekets roll blir tydligare och naturligare i andra program än Livsmedelsprogrammet:

F: Kan du då se någon skillnad mellan exempelvis karaktärsämneslärare med inriktning på bageri och andra karaktärsämneslärare, är vissa yrkesinriktade program mer synliga än andra?

BA: Ja, det är ju klart, vi har Barn- och fritidsprogrammet och de kommer mer därför att det är många kurser om kommunikation, om ledarskap som har en naturlig anknytning. Även Omvårdnadsprogrammet kommer oftare och där är det... Ja, de har ju att göra med människor, där finns det mycket man kan läsa om, eller förbereda, eller ta in fakta. Jag tror när det gäller bageri att de klarar sig jättebra med sina läroböcker som de har där.

Just när det gäller bagerilärarna säger hon att hon inte tror att hon någonsin sett dem i biblioteket, och hon har heller inget samarbete med dem. Eleverna på Livsmedelsprogrammet når hon istället via deras svensklärare:

BA: Alltså min kontakt med bageriet är på två vis kan man säga. Det ena är det klassiska via svenskläraren, det är därför jag tyckte det skulle vara bra om du även pratade med henne. Det betyder ju att den svensklärare jag har jobbat med under några år är ju insatt i Livsmedelsprogrammet och hon försöker ju samarbeta, ämnesövergripande som det heter, och eftersom hon är drivande så finns det ju också plats för mig. Både när det gäller val av litteratur, alltså när de t.ex. ska hålla på med choklad och skriva något om det inom svenskan, och också informationssökning när man tittar på Internet och ska se vad det finns för sidor om choklad, och vad ska man tänka på när man tittar på skillnader mellan Marabous och andra, skillnader mellan hälsoeffekter och vem kan man lita på. Så där bakar vi in det där med källkritik och allt sådant.

Det framgår att hon har ett mycket bra samarbete med svenskläraren, som i sin tur försöker jobba ämnesöverskridande när det gäller svenskundervisningen för eleverna på Livsmedelsprogrammet. Allt bagerirelaterat material bibliotekarien kommer över och som hon tror kan komma till nytta för dessa elever, lämnas aldrig till yrkeslärarna utan till svenskläraren, och det är genom denna lärare biblioteket kan ses som en användbar resurs för bagerieleverna:

BA: Jag tror fördelen är att svenskläraren har lärt dem att biblioteket är en självklar plats att gå till, att det är det som är så viktigt. Och det är det som också gör att de kan tänka sig att slå i en bok och så går de ner till biblioteket därför att de tycker att det är helt okej, det är inte något konstigt. Och där har hon ju i princip lyckats föra vidare det jag har försökt visa dem när jag har dem första gången, när jag har den där visningen...

Bibliotekarien är nöjd med samarbetet med svenskläraren och ser ingen anledning att försöka få till stånd ett samarbete med bagerilärarna, som hon ju ändå inte tror har något behov av bibliotekets tjänster. Ändå har hon gjort en ansats att nå ut till lärarna i karaktärsämnen, däribland de på Livsmedelsprogrammet. Alla elever i årskurs 1 har en obligatorisk biblioteksvisning. Hur denna går till har varierat genom åren och en förändring som gjorts på senare år är att man från bibliotekets sida har frångått den traditionella kopplingen mellan biblioteksvisning och svenskundervisning. Numera

bjuds eleverna in tillsammans med sina mentorer. Anledningen är att mentorerna också är karaktärsämneslärare:

BA: Jag gör inte den här rundvandringen för svensklärarna eller samhällslärarna längre, därför att jag tycker inte den kopplingen är den allenarådande. Kopplingen mellan biblioteket och svenskundervisningen är den traditionella kopplingen och det är inget fel med det, men den är inte allenarådande, den är inte den viktigaste. Att vi försöker få med mentorerna är därför att de också har en anledning att komma till biblioteket, de ska komma som mentorer med sina ettor en halvtimme här, och så [ohörbart]. Det fungerar för vissa av dem, men det är också det enda tillfälle jag ser somliga karaktärsämneslärare här i biblioteket.

Bageriläraren bekräftar att han blir inbjuden på biblioteksvisning med sina ettor, men om han går eller ej säger han inte. Istället bekräftar han det bibliotekarien tror, nämligen att han aldrig använder biblioteket, och att han inte kan se något behov av det:

LA: Nej, jag tror inte det. Jag ska ärligt erkänna att jag inte har nyttjat biblioteket i något avseende under alla mina år som lärare. Och det är kanske fel också, att det finns kanske vägar som man inte känner till, att man borde gjort det här, men det har inte känts som om det har funnits någonting där för oss. Vårt material det står där ute i förrådet det kan vi plocka fram och sno ihop någonting av [refererar till förrådet där mjöl, socker m.m. förvaras]. När det är de teoretiska bitarna så skulle man kanske kunna någonting. Jag vet att de har kommit med att det har kommit nya tidskrifter om mat eller bakning och sånt, är det intressant kan vi prenumerera på det och så här. Vi har ju tidningen *Bröd* och den har vi klassuppsättning på så att eleverna kan läsa och våra lärarkolleger på restaurang får en tidning där. Det är väl det närmaste, vi köper ju egna böcker, konditorihandböcker och recept... Hedhs böcker har vi...Widell. Alltså... Jag tycker hur mycket som helst om biblioteket för det är fint och så men...[paus] Så att behovet av det för vår del, det är som jag har sagt, det är väldigt avlägset. Jag hade någon elev som ville ha en bok om hur man gör marsipanfigurer. Den här eleven nämnde någonting om att hon hade hittat en dansk bok någonstans på Internet, så där hade man ju kunnat skicka upp frågan till biblioteket.

Här söker han efter något möjligt användningsområde för biblioteket i hans undervisning, men han gör det mest för vår skull, verkar det som, och inte särskilt framgångsrikt. Biblioteket som en kunskapskälla kopplas här till tidskrifter och böcker. Det material han behöver för sin undervisning införskaffas på annat sätt och förvaras på institutionen. Biblioteket ses som en möjlig resurs när det gäller spåra upp böcker (marsipanboksexemplet). Det framstår ändå rätt klart att bibliotekets roll för hans undervisning ligger väldigt avlägset, vilket han också säger. Han tror att det har en större roll i svenska eller samhällskunskap.

Rektorn tycker att biblioteket bör ha en roll att spela i alla möjliga ämnen och på alla program. Det är inte tillräckligt att undervisningen bara byggs på läromedel:

RA: Om vi har en undervisning som bara håller sig till kursböcker så får vi inget djup och ingen bredd. Då blir det väldigt inriktat och måste upplevas som tråkigt för eleverna. Eleverna ska lära sig att själva hitta läsupplevelser och känna glädjen att själva ha hittat materialets svar. Egentligen är det så att vi inte alltid ska ge eleverna frågor som de ska svara på, vi ska låta dem formulera frågor och för att kunna formulera frågor så måste de läsa, och för att kunna läsa måste de hitta.

Här framhåller han biblioteket som en viktig resurs, vilken det ligger på bland annat svensk- och samhällskunskapslärares ansvar att se till att eleverna utnyttjar. Det

behöver alltså ändå inte komma in i alla ämnen. Överhuvudtaget framstår det som att han ser bibliotekets roll som större och tydligare i kärnämnen, och han nämner då främst svenska, samhällskunskap, historia och religion. Dessa ämnen upplever han vara beroende av biblioteket. När det gäller karaktärsämnen på Livsmedelsprogrammet lyfter han fram hur de arbetar ämnesöverskridande på skolan, och att kärnämnen präglas av infärgning, att man ska försöka låta ämnesinnehållet i kärnämnet färgas av programmets inriktning, till exempel bageri. Det är främst i det sammanhanget som han ser att biblioteket kan spela en roll, och då blir det inte i karaktärsämnet utan i kärnämnet. Som exempel på infärgning berättar han om hur man i historia kan behandla fastlagsbullens historia eller i religion prata om vad judarna får och inte får äta. Men man får vara försiktig så att det inte går till överdrift, för då tröttnar eleverna:

F: Görs den infärgningen?

RA: Ja, man försöker. Man försöker med olika resultat, ibland gör man det för mycket, ibland märker eleverna det för mycket. Det är inte så bra, det kan stå i kursplanerna men eleverna får inte ha det intrycket att allting är samma tjat. Tjat om mat hela tiden, - jag vill prata om något annat, - jag vill läsa annat, så det får man akta sig lite för. [---] Mat och religion det är en sak för sig liksom. Du vet att det har gjorts många försök och det kan bli väldigt krystat ibland, kost och religion, mat och religion, det är ok men religion är religion också. Det får man inte glömma, så det är en balansgång. Men där man använder från karaktärsämnessidan, eller där det finns ett samarbete mellan karaktärsämne och kärnämne kring biblioteket, det är projektarbete.

Ett viktigt ämnesöverskridande samarbete, och det där biblioteket har den största rollen för karaktärsämnet, är alltså projektarbetet:

F: Hur kan ett sådant projektarbete se ut inom bageri t.ex.?

RA: Det har funnits många, herregud alltså! [paus] Jag har inget exempel just nu men jag kan säga i allmänhet att själva idén är att projektarbetet ska innefatta, inte riktigt fördjupningar, utan praktisk användning av de kunskaper som du har skaffat dig i andra ämnen. Med hjälp utav dessa, det kan vara kunskaper som du skaffat dig i svenska och i att baka, presenterar du ett projekt och detta kan till exempel vara att göra en ny bakelse. Då kanske man bestämmer att den bakelsen ska vara god och kalorislätt, att den ska ha anknytning till en festlighet som till exempel fastlagsbullar eller Gustav Adolf-bakelse. Man kan hitta någon ny och det har man gjort så det är ett exempel. En eller två personer samarbetar omkring detta och då måste man hitta en historisk bakgrund, en presentation av et cetera. Du vet meningen med projektet är att man använder sig av de kunskaper man har. Man måste till exempel i det här fallet använda sig av de kunskaper man har i svenska för att kunna presentera, dels en projektplan, dels böcker, i dialog med projektledaren, dels skriva kring till exempel skriva recept med allt vad det innebär och sen skriva rapport. Så allt detta är ju språkliga kunskaper, sen är det yrkeskunskaper, sen är det ekonomi i detta. Vad kan det kosta, vad får jag sälja detta och så vidare. Den bakelse som heter X ska kosta si och så mycket, hur ska jag marknadsföra den, vad kostar marknadsföringen, var ska jag marknadsföra den?

Rektorn ser också att där finns skillnader mellan olika program, även mellan olika yrkesinriktade program på skolan. Program som han upplever har särskilt stort behov av biblioteket är bland annat Medieprogrammet, Omvårdnadsprogrammet och Barn- och fritidsprogrammet:

RA: Vi har MP som är ett stort program och det är program som verkligen behöver biblioteket. Vi har även OP och när de flyttade hit hade de ett bibliotek med sig, visserligen litet och med gamla numera utrensade böcker, men de hade verksamhet och behov av ett bibliotek, för deras verksamhet

kräver bibliotek, man arbetar på bibliotek. Så vi har ett antal program BF, OP, MP [...] som behöver bibliotek, alltså det är deras naturliga arbetsmiljö, de måste ha ett bibliotek. De andra använder sig av det eftersom det finns. Vi kanske inte skulle använda oss av biblioteket så mycket om vi hade haft ett dåligt bibliotek, eller inget alls, då skulle vi kanske arbeta på ett annat sätt, men när vi har ett så är det fantastiskt. Så är det, så det är olika förutsättningar.

Här blir det mycket tydligt att ett fungerande skolbibliotek har en roll att spela även för Livsmedelsprogrammet, men det är inte nödvändigt, man klarar sig utan. Kanske skulle även de andra programmen kunna klara sig utan, om man arbetade annorlunda. Men i grund och botten betraktar han skolbiblioteket som en mycket viktig resurs.

7.2.2 Skola B

F: Hur används skolbiblioteket i din undervisning?

LB: Då ska jag nog skämmas lite, ja, då skäms jag när du säger så, för jag tror inte att vi använder biblioteket alls, tyvärr.

Så säger bageriläraren på skola B. Skolbiblioteket har ingen funktion i hennes undervisning, hon använder det inte. Att hon säger att hon skäms beror kanske mest på att hon vet att vi är bibliotekariestudenter, men hon beskriver också biblioteket som en tänkbar resurs vars möjligheter hon inte har utforskat, och säger att det är något hon borde göra vid tillfälle, hon borde sätta sig ner med bibliotekarien och prata helt förutsättningslöst om hur de skulle kunna samarbeta. Det är dock inget hon har gjort ännu. Ett litet samarbete finns trots allt redan, Livsmedelsprogrammet ställer ut sina projektarbeten i biblioteket. Det är inget som är specifikt för Livsmedelsprogrammet, detsamma görs av flera andra program, men det är den lilla anknytning som finns.

När läraren blir tillfrågad om hur hon tror att biblioteket skulle kunna fungera som en resurs blir hon lite svävande. Kanske skulle det kunna stå en del material där nere, istället för upp på institutionen. Problemet då blir att det inte är lika nära när man behöver det, det är mycket längre att gå till biblioteket än in på arbetsrummet. Alternativet skulle kunna vara att materialet finns i dubbla upplagor, dels på institutionen, dels i biblioteket. Fördelen med det skulle vara att eleverna då har tillgång till böckerna (för det är huvudsakligen böcker hon refererar till) även på lektioner i andra ämnen, till exempel svenska. Men här väger hon också behoven i hennes undervisning mot andras:

LB: Sen är det också en liten elevgrupp i den stora storheten. Då känns det som att då tar vi upp en massa plats som kanske HR [Hotell- och restaurangprogrammet] har behov av, som är en mycket större klass. HP [Handelsprogrammet], som har mycket mer teori än vi har, och kan behöva mer faktaböcker.

Större program bör alltså prioriteras när biblioteket har begränsade resurser, och det borde finnas ett större behov av biblioteket i teoretiska ämnen än i praktiska, enligt läraren.

På skola B är det överhuvudtaget så att biblioteket samarbetar mest med lärarna i kärnämnen, och då i huvudsak svenska. Bibliotekarien upplever det som naturligt att samarbetet med svensklärarna är bäst utvecklat:

F: På vilket sätt är det mer naturligt?

BB: Eftersom vi jobbar mycket med att främja läsande och litteraturpresentationer och går ut i klasserna på det sättet. Biblioteksintroduktionerna, det är ofta svensklärarna vi har kontakt med där också. Om det är ett val från deras sida eller vår sida, det är svårt att säga, det kan ju vara gamla traditioner också, men det är så det blir. Det är mest svensklärarna på den biten också. Men vi väljer ju också vilka vi kontaktar, och då blir det ofta svensklärarna faktiskt, för att de ofta har ett intresse för det här med att främja läsande och bibliotek. Det har säkert de andra lärarna också, men kanske inte på samma sätt. För de andra lärarna kanske det handlar mer om att det är en arbetsplats dit eleverna kommer och att det finns litteratur för att tillgodose behoven. Vi försöker tänka på det när vi köper in böcker och så, vad har vi för program på den här skolan vad kan de behöva och vad kommer de och frågar om. Vi har kontakter med lärarna också, om de har tips och så, så tar vi till oss av det. Men det är inte så att jag går ut och presenterar böcker till exempel när de bakar eller lagar mat, utan det blir naturligt mer tillsammans med svensklärarna. De jobbar ju med det på ett annat sätt. När det gäller undervisningen i informationssökning så är det också ofta svensklärarna. Det faller sig naturligt eftersom vi har mycket kontakt med dem. Men det är inte bara med dem, det händer att det kan vara datalärare eller någon engelsklärare. Det beror på vilka lärare som är intresserade och känner att de har tid och så där. Men just när det gäller att främja läsandet så är det ju svensklärarna.

Traditioner och lärarnas intresse spelar alltså roll, och när det gäller biblioteksintroduktion och undervisning i informationssökning är det lättare att göra det i svenskan eftersom där redan finns ett välutvecklat samarbete. Men även om undervisningen i informationssökning äger rum på svensklektioner så försöker bibliotekarien anpassa innehållet efter vilka elever hon har att göra med och vilket program de går på:

BB: Det är mycket det som bestämmer vad jag väljer att ta upp på den lektionen. Vilka databaser kan de tänkas ha nytta av inom Livsmedelsprogrammet till exempel eller vilka länkar kan de tänkas behöva.

När det gäller om graden av användning av bibliotekets tjänster skiljer sig åt från program till program, ser bibliotekarien att det finns skillnader, men att det kan finnas många olika orsaker till dem. Den viktigaste tror hon är närheten. Själva skolbyggnaden är ganska avlång och biblioteket ligger i den ena änden. Dessutom har vissa program inte sina lokaler i byggnaden alls, utan håller till närmare grannskolan. Sammantaget har en del program längre än andra till biblioteket, och då är det de som har närmast till biblioteket som använder det mest. Här nämner hon framförallt Hotell- och restaurangprogrammet, och även Livsmedelsprogrammet, vars elever ofta syns i biblioteket. Detta avspeglas även i bokbeståndet. Bibliotekarien försöker så gott det går att täcka upp alla program som finns på skolan, men hon prioriterar dem som har sina lokaler i huvudbyggnaden på skolan. Därför har hon ett visst utbud av medier för just Livsmedelsprogrammet. Det är dock inte bageriläraren särskilt bekant med.

Rektorn kan inte se någon skillnad på olika program när det gäller det grundläggande behovet av biblioteket:

RB: Spontant tycker jag att det är svårt att se någon skillnad på arbetsuppgifterna eller servicen som man förväntar sig av biblioteket. Det är klart att olika program har ju olika sorters frågor. Olika behov av olika sorters fakta. Men behoven borde vara desamma. Att hitta stöd för sina arbeten, att hitta stöd i sina studier, att hitta möjligheter att förkovra sig på ett eller annat sätt.

Vi frågar om biblioteksbehovet kan variera från program till program. Där är hon inte tillräckligt insatt för att ge ett exakt svar, men hon tror inte att man regelmässigt kan säga att något program har ett större behov av biblioteket än något annat i det avseendet. Det beror mer på individuella faktorer, till exempel lärares arbetssätt. Det är inte heller något som skolledningen blandar sig i, utan man arbetar mycket med att alla lärare ska ha friheten att själva lägga upp sin undervisning, och med elevinflytande, att eleverna ska få vara med och påverka undervisningens upplägg. Detta innebär att det kan skifta från år till år hur det ser ut. Samtidigt kan hon ändå se att det skulle kunna finnas en viss regelbunden variation i informationsbehovet:

RB: Tittar man på upplägg så är det klart att en mera teoretisk, studieförberedande utbildning har naturligtvis mer... annorlunda frågor än vad ett mycket mer praktiskt inriktat program har. Och där tror jag att man nog skulle kunna göra väldigt mycket, för att uppmuntra de lärarna som jobbar med yrkesämnen, karaktärsämnen, att se möjligheter, utifrån var var och en befinner sig.

7.2.3 Jämförande analys

Varken Lärare A eller Lärare B använder biblioteket som en resurs. Lärare B verkar mer öppen för att göra det, medan Lärare A inte kan se något reellt behov. Han ger i och för sig ett exempel (marsipanboksexemplet), men detta verkar mer vara ett försök att ge det svar som vi tycks söka efter. Han refererar till råvaror som det viktigaste materialet i hans undervisning och därmed underförstått till metoder som knyts mer till färdighets- och förtrogenhetskunskaper, där de praktiska inslagen är markanta (se Höghi 1998). Här kan dock nämnas det Lindberg (2003) säger om att det även i praktiska moment kan krävas ett hanterande av texter. I den mån sådana används av lärare A verkar dock läromedel, branschtidskrifter, annan bagerirelaterad litteratur och Internet vara heltäckande för det behov som finns. Den fysiska samlingen är dessutom placerad i bageriet och inte i biblioteket. Lärare B ger fler exempel på hur hon skulle kunna utnyttja bibliotekets tjänster, men hon får kämpa en del för att komma på de här exemplen. Hon resonerar sig fram till att det material (läs böcker) som används i undervisningen nog bör finnas där lärandet äger rum, det vill säga i anslutning till bageriet, men för att öka tillgängligheten skulle materialet även kunna stå placerat i biblioteket. Med detta ger hon biblioteket en roll som kunskapskälla, men med betoning på att resurserna i detta fall kommer till användning i exempelvis svenskan, och inte i karaktärsämnena. Däremot tar hon upp Hotell- och restaurangprogrammet och Handelsprogrammet som program som har ett större behov av biblioteket, och framför allt för Handelsprogrammet ser hon att det beror på att de har mer teori än Livsmedelsprogrammet och därför behöver mer "faktaböcker".

Bibliotekarie A framhåller att biblioteket har större funktion på teoretiska, studieförberedande program, än på praktiska, yrkesförberedande. Hon säger också att somliga yrkesförberedande program har ett större behov av biblioteket än andra, och lyfter där fram Barn- och fritidsprogrammet och Omvårdnadsprogrammet.

Rektor A har samma uppfattning, men nämner även Medieprogrammet som ett program med behov av biblioteket. Rektorn betonar att dessa program "måste" ha ett bibliotek. I motsats till detta säger rektor B att hon inte kan se någon skillnad på vad olika program förväntar sig av biblioteket. "Behoven borde vara desamma", säger hon. Alla har ett

informationsbehov, även om de ”fakta” man behöver kan skilja sig åt från program till program. Samtidigt säger hon: ”Tittar man på upplägg så är det klart att en mera teoretisk, studieförberedande utbildning har naturligtvis mer... annorlunda frågor än vad ett mycket mer praktiskt inriktat program har”. Detta kan man tolka som att hon trots allt ser att skolbiblioteket kan ha en större roll att fylla i ett studieförberedande program, och att det har en större roll i teoretiska ämnen än i praktiska.

Bibliotekarie B nämner fysiska aspekter (närheten till biblioteket) som mest avgörande för vilka program som utnyttjar det. Detta är en av de faktorer Kühne (1993) tar upp som påverkar om biblioteket kommer att användas. Det framgår inte om bibliotekarie B ser att skillnader i undervisningens utformning eller skillnader i informationsbehov har någon betydelse i detta avseende.

Att biblioteket har en större roll i teoretisk undervisning än i praktisk framkommer i flera av intervjuerna, det tas som självklart att behovet är större där. Detta påverkar vilka program som använder biblioteket, program med mer teori i undervisningen kommer att använda biblioteket mer. Teorier om yrkesutbildning stödjer sådana resonemang eftersom ett praktiskt inriktat program av naturliga skäl innehåller fler moment där färdighets- och förtrogenhetskunskaperna betonas (se t.ex. Ohlson 1998). Här lär man sig genom att se, lyssna och utföra. Andersson (1998) framhåller i detta sammanhang särskilt hantverksutbildningarna, där det handlar om att hantera ett material på ett visst sätt, med betoning på både material och utförandemomentet.

Den praktiska inriktningen förklarar till viss del även varför biblioteket, av de flesta aktörerna, ges en större roll i kärnämnen än i karaktärsämnen. Bibliotekarie A säger till och med att de kan strunta i många av karaktärsämnen, eftersom lärarna i dessa ämnen ändå inte bryr sig om biblioteket. I detta resonemang är det dock möjligt att även läsa in andra inverkanse faktorer, som exempelvis de psykologiska som Kühne (1993) lyfter fram. Sådana faktorer kan vara personkemin mellan inblandade aktörer, eller kunskaper och intressen om varandras yrkesområden. Samtidigt gör Bibliotekarie A ändå försök att nå ut till karaktärsämneslärarna genom biblioteksvisningen i ettan. Hon säger att det finns en traditionell koppling mellan biblioteket och svenskan, men att den inte är den allenarådande. Ändå är det mest svenskläraren hon samarbetar med, åtminstone på Livsmedelsprogrammet. Detta gör också bibliotekarie B. Hon pratar också om hur samarbetet med svensklärarna är den traditionella kopplingen, och att detta gör det lättare att samarbeta med dem. Kopplingen hänger främst ihop med den läsfrämjande rollen, men i och med att hon har ett välfungerande samarbete där, gör det att hon lättare kan samarbeta med dem även vid informationssökningsundervisning.

Rektor A framhåller projektarbetet som ett karaktärsämne där biblioteket har en viktig roll att spela. Han ger även exempel på hur ett sådant projektarbete kan se ut. Rektor B nämner också bibliotekets betydelse för elevernas projektarbeten när hon beskriver bibliotekets olika roller. Projektarbetet går ut på att göra ett arbete där kunskaper inhämtade från olika ämnen ska visas. I ett sådant arbete blir alla de fyra kunskapsformerna tydliga. Här kan därför biblioteket spela en större roll, eftersom även de mer teoribaserade fakta- och förståelsekunskaperna lyfts fram.

Både bibliotekarie A och B arbetar med infärgning. Bibliotekarie B tar hänsyn till vilket program eleverna går på både vid bokprat och vid informationssökningsundervisning, som hon dock oftast har på svensklektioner. Bibliotekarie A lämnar allt bagerirelaterat material hon kommer över till svenskläraren. Det är genom henne hon når bagerieleverna och i övrigt jobbar hon också precis som bibliotekarie B genom att på svensklektionerna ha litteraturpresentationer och informationssökningsundervisning som färgas av elevernas bageriinriktning. Rektor A pratar om hur de försöker göra den här infärgningen, i den mån det känns naturligt, i många olika kärnämnen. Det är ett exempel på hur biblioteket indirekt kan få en roll i karaktärsämnet, via infärgningen i kärnämnen som svenska eller religion.

7.3 Undervisningens utformning

Forskningen visar att undervisningens utformning, upplägg och innehåll påverkar vilken roll skolbiblioteket kan ha möjlighet att spela. Här presenteras därför undervisningens utformning i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet i de båda undersökta skolorna. Av våra intervjupersoner är det av naturliga skäl lärarna som har mest att säga om den saken, men här kommer även in hur väl insatta bibliotekarierna är i undervisningens utformning, och vad rektorerna har att säga om skolledningens uppfattning.

7.3.1 Skola A

Vi frågar läraren på skola A hur begreppet ”det livslånga lärandet” ter sig för en bagerielev:

LA: Hur ser ett livslångt lärande ut för en bagerielev? [paus] Det är väl att varje vecka göra de där 450 wienerbröden som ska fram. Jag tror alltså att det där med livslångt lärande det är mycket samma hjul som snurrar runt inom bageribranschen. Det fångas upp en och annan nyhet som stoppas in i sortimentet.

Läraren på skola A undervisar i nästan alla karaktärsämnen på Livsmedelsprogrammet. I en klar majoritet av dem uppgår de praktiska momenten till 80-90 %. I ämnena arbetsmiljö och livsmedelshygien är förhållandet cirka 50-50, och inte i något ämne överväger de teoretiska momenten. Hans undervisning är väldigt inriktad på de praktiska färdigheter eleverna behöver lära sig, på produktionen av bakverk. I den praktiska undervisningen går ämnena in i varandra. Vi frågar hur den praktiska undervisningen går till, hur de lär sig:

LA: Hur de lär sig? [paus] Learning by doing eller vad det heter. Vi har ju receptpärmar då, oftast med bilder, och där står vad de behöver för redskap, hur många det blir på en sats och en arbetsbeskrivning. Man får lära dem lite mått, vikt och lite enheter så att man vet att de kan väga. När man börjar med en ny elev så talar man om att, gör bara den delen, väg upp. Lägg det i en bunke eller på papper. Det är för att kolla att de kan väga upp, har de redan blandat det får man ju slänga det om det blir fel. Det ska vara liksom noggrant. Så checkar man då upp att alla ingredienserna är där, saknas det en ingrediens säger jag att jag kommer tillbaka när du är färdig. Men jag är färdig säger han, nej det är du inte. Hur ska jag göra då? Tänk efter! Alltså man måste få dem till att tänka själva, men på ett lite taktiskt sätt. Inte hjälpa dem hela tiden utan de får själva dra fram sig liksom.

Undervisningen är fokuserad på att eleverna verkligen ska få den kunskap som branschen efterlyser. Då vi talar om vilket utrymme det finns för nyheter på produktsidan i undervisningen säger han att det finns utrymme för det, men påtalar samtidigt att:

LA: Jag har standardgrejer och de ska vi köra, för har de inte gjort fransk tårta så kommer de till att rista på huvudet ute på stan. Det finns även andra klassiker som man ska göra, men sen kan man plocka in annat också.

Ett annat exempel på hur han värdesätter praktiska kunskaper för att tillfredställa det branschen efterfrågar är hans syn på hur undervisningen förändrats sedan han började som lärare:

LA: Det är kanske inte lika strikt som det var på den tiden, jag har inte mycket prov. Det betyder ingenting, jag hade en del prov förr men jag har kommit till insikt om att det betyder ingenting för mig. Det är samma idag, skulle du söka ett jobb som tidningsbärare eller bilmekaniker så skiter de fullständigt i svenska och kanske lite annat så där, bara de ser att du har VG i mekaniskt arbete eller, provjobba här i två månader, det är det som gäller. De är inte intresserade utav den biten.

Han framhåller dock hur viktigt han tycker det är med livsmedelshygien till exempel och därför kör han skriftliga prov på detta, vilket knyter an till det praktiska arbetet där han kan kontrollera att eleverna i praktiken omsätter de teoretiska kunskaperna de tillskansat sig. Det är således den praktiska undervisningen och elevernas praktiska färdigheter som står i fokus, och han har inte så mycket att säga om teoriundervisningen:

F: Den teoretiska undervisningen, hur går den till?

LA: Ja vi sitter ju i ett klassrum, där har vi tavlan och lite overhead, lite diskussion... arbetsfrågor.

F: Man talar om undersökande arbetssätt i bl.a. mål och läroplaner, finns det några sådana moment i din undervisning?

LA: Inte mer än när det gäller att ta fram nya recept.

Detta är en del av den praktiska undervisningen. Där kan eleverna få laborera sig fram till nya recept, eller förbättra gamla recept genom att ändra proportionerna mellan ingredienserna. Undersökande arbetssätt existerar alltså som praktiska moment där metod och material finns förklarade i läroböckerna. Han ger också exempel på annan bagerirelaterad litteratur än läroböcker som används som resurser i undervisningen, och dessa står placerade nere i bageriet. Andra verktyg som används för att skaffa bagerirelaterad information är Internet, som bedöms som ett viktigt verktyg i sammanhanget, men även facktidningar och leverantörer nämns. De sistnämnda är tillsammans med mässor idégivare då det gäller nya produkter och råvaror.

Läraren har en del ämnesöverskridande samarbete med lärarna i svenska och samhällskunskap, bland annat i samband med att eleverna har sin APU, där de får skriva om den i svenskan när de kommer tillbaka. Rektorn på skola A pratar mycket om infärgning och om hur man arbetar ämnesöverskridande i undervisningen, men detta gör han mest i fråga om kärnämnen. Han har inte så mycket att säga om undervisningens utformning i karaktärsämnen på Livsmedelsprogrammet. Men när vi frågar om det livslånga lärandet framkommer en del intressanta synpunkter, som skulle kunna ha inverkan på undervisningens utformning:

F: I läroplanen och program mål läser man om ”det livslånga lärandet”. Hur definierar du detta och hur ser ett livslångt lärande ut för en bagerielev?

RA: Som bagerielev, jag tror att aspekten livslångt lärande är väldigt dött som begrepp hos en 16, 17, 18-åring eftersom hon eller han är mitt upp i lärandet och kan inte tänka sig vad som skall hända när han eller hon börjar jobba, på vilket sätt han eller hon kommer att behöva acklimatisera sitt kunnande. Men jag är helt klar över det genom att se på vad andra bagare, redan färdiga bagare eller köksmästare, har att göra idag. Det är att man måste hålla den kunskapen man har aktuell och då vill det till en kontinuerlig förkovring i det du håller på med. De kunskaperna som de här eleverna har med sig nu, de kommer att halveras inom 10 år. Så om de inte har läst en bok eller följt med vad som händer, då kommer de inte att kunna följa med i trenden. Och eftersom vi är väldigt trendbundna idag, så kommer de bakelserna och de grejerna och det sättet att presentera dem, sättet att göra paket eller vad som helst, kommer att var helt förlegat och efter 20 år kanske t.o.m. antikt. Vill man hänga med måste man hålla sig medveten om vad som händer runt omkring.

Rektorn pratar mycket om hur man arbetar tematiskt på skolan, återigen i samband med kärnämnen, och lyfter fram bibliotekets roll i just det sammanhanget som särskilt viktig eller tydlig, eftersom eleverna då får arbeta med att själva formulera frågor och söka information. Han tycker dock inte att biblioteket används tillräckligt mycket i det sammanhanget, och han har en teori om varför det skulle kunna vara så:

RA: Alltså det finns ingen riktig bibliotekskunskap på lärarutbildningen och det hade jag tyckt skulle vara bra, och inriktat sig rätt mycket på informationssökning också. Låt säga en poäng bibliotekskunskap kombinerat med informationssökning, alltså konsten att söka information. Det har inte lärarna, lärarstudier, så eftersom lärarstudier inte får det så kommer det att ta tid innan de skapar sig det här arbetssättet. Det har varit så hela tiden men om de redan från lärarhögskolan hade med sig kunskaper om hur man arbetar med biblioteket så skulle de i sin lärargärning vara mera aktiva med att använda biblioteket.

Som tidigare framkommit lyfter rektorn fram vikten av att undervisningen inte får bli helt läromedelsstyrd, utan att läromedlen alltid måste kompletteras med andra texter.

Bibliotekarien är väldigt lite insatt i undervisningen på Livsmedelsprogrammet, men tror att de klarar sig bra med de läroböcker de har och inte behöver några kompletterande resurser från biblioteket. Som framkommit ovan kommer hon främst i kontakt med Livsmedelsprogrammet via svenskläraren. Hon tycker inte heller att det är särskilt viktigt för henne att känna till hur undervisningen i karaktärsämnena är utformad:

F: Skulle du vilja veta mer om deras undervisning för att eventuellt veta hur du skulle kunna vara en resurs för dem?

BA: Vill jag det eller vill jag det inte, om man tittar på situationen, 1300 elever varav 30-40 elever på bageriprogrammet, finns det någon anledning till att jag skulle bry mig mer om de eleverna? Varför just dem? [---] Jag måste ju göra prioriteringar och jag kan inte utgå ifrån att det måste vara lika för alla, det fungerar inte. Och jag prioriterar där jag ser att jag kan tillföra eller kan lämna nytt bidrag till att eleverna når upp till sina kurs- och program mål.

Hon säger också att det i prioriteringarna även kan handla om personligt intresse från hennes sida, och att hon inte är intresserad av bakning.

7.3.2 Skola B

Läraren på skola B berättar att hon undervisar i alla karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet där:

LB: Jag undervisar ju i bageri- och konditorikunskapen. Och det är livsmedelskunskap, näringskunskap, hygien, arbetsmiljö, försäljning och service. Och det är ju så att bageri- och konditorikunskapen, de är ju rent praktiska, nästan. I alla fall till 80 % är det praktiskt. De övriga är nästan tvärtom, så det är nästan 80 % teoretiskt, och sen lite grann praktiskt, arbetsmiljö måste man ju kunna praktisera i arbetslivet, när du bakar, och hygien och så. Så att det är lite olika tillvägagångssätt.

Bageri- och konditorikunskapen är stora kurser, och där är undervisningen nästan helt praktisk, eleverna lär sig genom att göra själva, de står i bageriet och bakar. Deras alster säljs sedan i skolans kafeteria av eleverna själva. De andra ämnena är däremot till övervägande del teoretiska, läraren uppskattar det till 80 % teori. Det innebär att det ingår en hel del teori i hennes undervisning. Upplägget på den teoretiska undervisningen kan variera från ämne till ämne och från klass till klass:

LB: När det gäller det teoretiska så kan det se ganska olika ut, för det bestämmer jag och eleverna tillsammans, när vi träffas första gången, i ett teoretiskt ämne som hygien. Då går man igenom kursen, vilka delar är det som du måste gå igenom för att få godkänt eller VG eller MVG. Hur ska vi göra det? Är det så att jag ska ha föreläsningar och ni antecknar och skriver prov, eller ska ni jobba med arbeten, ska vi ha laborationer? Så det är mycket att man kommer överens om, hur kommer detta att se ut, denna kursen. Så det är de som bestämmer.

Här jobbar hon alltså med att ge eleverna inflytande över undervisningens upplägg. Hon föredrar själv en mix av olika arbetssätt, och upplever att eleverna också gör det. Vanliga föreläsningar varvas därför med laborationer och andra elevaktiva arbetssätt, individuellt eller i grupp. Grupparbetena redovisas normalt både muntligt och skriftligt:

LB: Då brukar jag ha en genomgång om hur det ska se ut. För jag tycker det är ganska viktigt att man redan i årskurs ett börjar att arbeta inför projektarbetet i årskurs tre. Det allra, allra minsta arbetet som de lämnar in ska se ut som ett projektarbete i princip, det ska vara försättsida och det ska vara syfte och bakgrund, alla de här delmomenten som ska vara med, och sen resultatet då. Det kan de tycka att, "Åh, det är så glyttigt", men de tackar mig sen i årskurs tre, för då är det så normalt så att då är det hur lätt som helst för dem att göra projektarbetet. Och då brukar det vara att man har en genomgång på de olika ämnena, vad är det vi ska göra grupparbete om och vad är syftet med grupparbetet. Sen så går de ut och jobbar. Och då söker de på nätet, de har böcker inne hos oss och så, så då söker de mycket själv. Och sen redovisar de sen när de kommer tillbaka.

Detta är ett ganska tydligt exempel på hur hon i undervisningen tillämpar ett undersökande arbetssätt. Biblioteket ingår dock inte som en resurs i det, utan materialet som används är Internet eller böcker som finns på institutionen. När det gäller elevernas kunskaper i informationssökning säger hon att de blir bra på det eftersom de arbetar mycket undersökande på gymnasiet och att de därför får mycket träning i det. Däremot är hon inte säker på om de får någon metodisk undervisning i det. Hon nämner att alla elever läser Data, men där tror hon att de mest arbetar med olika program som Word, Excel och PowerPoint. I hennes egen undervisning har hon dock inslag av informationssökningsundervisning ibland:

LB: När jag har teorilektioner, när vi ska jobba med arbete, då brukar jag ta min laptop med mig, och så visar jag hur man kan göra och så får de testa och så. ”Men sök på nätet, sök där.” ”Jamen, jag ska, hur ska jag då göra?” ”Ja, men vad är det du ska ta reda på?” Ja det är ju elevernas rättigheter eller så. ”Jamen, sök på det då!” Så man får liksom pusha på dem så att de lär sig.

Källkritik är inget hon arbetar metodiskt med att lära ut till sina elever, men hon försöker att poängtera det ibland när hon går igenom deras inlämnade arbeten och ser om det brister där. Inte någonstans i den här diskussionen kommer biblioteket upp som en tänkbar resurs när det gäller informationssökning, men senare, när vi frågar om bibliotekariens kompetens och vad hon skulle kunna bidra med i undervisningen, lyfter läraren fram just kunskaper i informationssökning som en sådan bit.

När det gäller undervisningsmaterial använder läraren specifika läromedel som är inriktade på Livsmedelsprogrammet, och dessa upplever hon som väldigt bra. Som komplement till dessa nämner hon dels diverse annan litteratur som förvaras på institutionen, dels nätet som en viktig källa, och där speciellt Arbetsmiljöverkets hemsida för undervisningen i Arbetsmiljö och Svenska livsmedelsverket för undervisningen i hygien. Dessa två sidor framhåller hon också som exempel när det gäller vikten av att hålla sig à jour med nyheter, arbetsmiljölagarna är viktiga att hålla reda på inom alla yrken och just inom livsmedelsbranschen är hygienlagarna som återfinns på Svenska livsmedelsverkets hemsida av allra största vikt att hålla sig à jour med. Detta är också något hon försöker förmedla till sina elever. Läraren tar också upp andra kanaler hon använder sig av för att hålla sig à jour med nyheter inom branschen. Då nämner hon kurser hon går på och nyhetsbrev hon prenumererar på. Leverantörer kommer och visar nya produkter. Dessutom anger hon kontakten med personalen på APU-platserna som en viktig källa och en kontakt med branschen och arbetslivet för henne.

Läraren får också frågan om det livslånga lärandet och vad det innebär för henne och svarar då att det handlar om att förbereda eleverna för yrkeslivet. APU:n är viktig för att eleverna där får se hur skolan är en sak och att verkligheten ute i bageriet är en annan:

LB: Men sen är det ju även det sociala. Du ska ha ett livslångt lärande, du ska försöka motivera eleverna att ”det är inte stopp här”. Efter dessa tre åren så är inte du färdig, det finns påbyggnader hela tiden. Att ge dem de kanalerna, så att de kan leta sig vidare när de går ut.

Hon pekar framåt mot vidareutbildningar som eleverna kan gå, att man kan gå yrkesteknisk högskola och även har grundbehörighet för universitet och högskola.

Varken rektorn eller bibliotekarien på skola B har så mycket att säga om undervisningens utformning. Rektorn framhåller rätten för lärarna att själva lägga upp undervisningen på det sätt de finner bäst. Bibliotekarien tycker inte egentligen att det är så viktigt att veta hur undervisningen bedrivs i olika ämnen, i det avseendet ser hon biblioteket och undervisningen som skilda delar som man inte behöver blanda ihop så mycket. På frågan om hon kan ha nytta av att känna till innehållet i undervisningen säger hon däremot:

BB: Ja, den biten hade ju varit bra, mer. Det hade ju varit väldigt bra, till exempel, att veta vilka teman de håller på och jobbar med. Då hade man kunnat dels se till att nu har vi den och den

litteraturen här, som kan vara ett bidrag. Såna bitar hade varit jättebra, och det saknar jag ibland. Det hade varit bra att ha en plan för, vad kommer det och det programmet att arbeta med under den tiden, eller i det och det ämnet.

Detta visar att integreringen av skolbiblioteket i undervisningen inte är så långt gången, bibliotekarien är inte inkopplad i planeringen av undervisningen i någon större utsträckning och blir sällan meddelad i förväg om vilka projekt och teman man kommer att arbeta med.

7.3.3 Jämförande analys

Inget av karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet kan sägas vara renodlat praktiskt eller renodlat teoretiskt till sitt ämnesinnehåll. Undervisningens innehåll är i alla ämnena en blandning av teoretiska kunskaper och praktiska färdigheter. Fördelningen mellan teori och praktik kan dock skilja sig åt mellan ämnena, där en del ämnen kan ha ett övervägande praktiskt innehåll, medan teorin kan överväga i andra ämnen.

Det framkommer i intervjuerna att denna fördelning mellan praktiska och teoretiska moment skiljer sig åt mellan skola A och skola B. Lärare A har en undervisning där alla fyra "F:en" ingår, men där fakta och förståelsekunskaperna blir mindre synliga eftersom de ingår som en del i det situationsbundna, kontextuella lärandet (se Höghielm 2001). Det Lindberg (2003) säger om att det även i praktiska moment ingår teori blir tydligt i hans undervisning då receptpärmar med arbetsbeskrivningar används inför ett sådant moment. Lärare A talar även om laborationer, där eleverna får förbättra recept och han nämner hur han försöker få eleverna till att "själva dra sig fram" för att de ska förstå vad det är de gör. Både fakta- och förståelsekunskaperna blir tydliga i detta sammanhang och förutom teoretisk litteratur har eleverna tillgång till läraren som visar och berättar hur de ska göra. Denna inläring sker dock i en situation där färdighets- och förtrogenhetskunskaperna är ännu mer påtagliga. Eleverna får lära sig genom praktiskt arbete, "learning by doing", som han säger. Den teori som förekommer är alltså intimt förknippad med den praktiska undervisningen. Detta är något som påtalas av både Andersson (1998) och Ohlson (1998) och det påminner starkt om det som brandmännen i Göransson (2004) undersökning säger: ett yrke lär man sig genom att utföra och genom att fråga de som kan mer om råd.

Teoretisk undervisning som inte vävs in i den praktiska har denne lärare inte så mycket att säga om, och det är svårt att dra några slutsatser om hur den går till baserat på det lilla han säger. När vi ställer frågor om den teoretiska undervisningen kommer han genast in på den praktiska undervisningen igen. Detta kan förklaras av den autentiska miljön där undervisningen bedrivs, de teoretiska aspekterna ingår i det praktiska utförandet i en kontextuell miljö, vilket ger mindre utrymme åt kognitivt lärande utifrån teoretiska aspekter (se Höghielm 2001). Det lilla han säger om teoriundervisningen tyder ändå på att den faller in under den undervisningsmodell som Streatfield och Markless (1994) kallar den traditionella/didaktiska, där katederundervisning och klassrumslektioner dominerar. Denna modell innehåller också en stark fokusering på läromedel, möjligen kompletterad av litteratur som finns samlad på institutionen, och detta stämmer också in på lärare A. Bibliotekets roll i denna undervisning framstår som väldigt liten. Läromedel och annan litteratur som förvaras på institutionen är en faktor

som förminskar bibliotekets roll, en undervisningskultur där i hög grad muntliga traditioner förekommer är en annan (se Limberg 2003).

Angående läromedelsanvändningen uttalar sig också rektor A och bibliotekarie A om denna. Bibliotekarien tror att de i undervisningen i karaktärsämnen på Livsmedelsprogrammet klarar sig utmärkt väl med de läroböcker de har på institutionen, och inte har något behov av biblioteket för kompletterande resurser. Rektorn, däremot, hävdar vikten av att läromedlen kompletteras med andra texter och att eleverna får arbeta undersökande. Som framgått ovan nämner dock ofta rektorn det undersökande arbetet i förhållande till andra ämnen än karaktärsämnen.

Det framstår också som att lärare A är starkt fokuserad på det som Härdig (1995) och Ohlson (1998) nämner som ett kontextberoende till arbetslivet. Det viktigaste eleverna behöver lära sig är de färdigheter branschen efterfrågar, och de produkter de förväntas kunna framställa. Det är detta lärare A ser som viktigt att kunna, det branschen efterlyser. Ohlson (1998) nämner detta i ett sammanhang där det är viktigt att förhålla sig öppen för nyheter och förändringar i yrkeslivet, men i detta sammanhang tycks lärare A inte se att just bageribranschen är så föränderlig. Han säger, apropå det livslånga lärandet, att det är samma hjul som snurrar i bageribranschen och att det mesta av nyheter är nya produkter i sortimentet.

Vi frågade båda lärarna om hur de håller sig à jour med nyheter och utveckling inom branschen, detta för att se hur stort informationsbehov de har och hur de tillfredställer det behovet. Det visar sig att båda lärarna använder ungefär samma kanaler. Leverantörer, nyhetsbrev, facktidningar och mässor kommer upp. Där lärare A är väldigt produktinriktad när det gäller nyheter är Lärare B mer nyanserad. Hon talar också om nya produkter, men hon tar även upp nya lagar och där ser hon Arbetsmiljöverkets och Livsmedelsverkets hemsidor som viktiga informationskällor. Hennes syn på det livslånga lärandet är betydligt bredare än lärare A:s, eftersom hon uttryckligen säger att man är långt ifrån färdigutbildad när man gått ut Livsmedelsprogrammet. I detta hänseende betonar lärare B de dimensioner som Lindberg (2003) redovisar i sin undersökning, där innebörden av skolkunskap även består av ett förberedande för vidareutbildning, eller rent av omskolning.

Lärare B ger en bild av sin undervisning där det framstår som om hon lägger betydligt mer vikt vid fakta- och förståelsekunskaperna än vad lärare A gör. Hon har betydligt mer teori i sina ämnen, åtminstone enligt den uppskattning hon ger, och hon har mycket mer att säga om hur den teoretiska undervisningen går till. Den är varierad och innehåller många moment av elevaktivt arbete, till exempel när eleverna själva får söka svar på frågor med hjälp av olika källor, framför allt Internet. Det hon beskriver är ett undersökande arbetssätt, som ingår som en del av hennes undervisning. Trots att man även på skola B har tillgång till en autentisk bagerimiljö bedrivs inte all undervisning i denna. Hon använder läromedel som hon är nöjd med, men kompletterar dessa med andra resurser, dels böcker som står på institutionen, dels Internet. Om man kopplar till Streatfield och Markless (1994) undervisningsmodeller hamnar lärare B:s undervisning i någon av modellerna den nominellt flexibla eller den utvecklingsinriktade. Vilken av de två modellerna hennes undervisning faller under går inte att avgöra av vad hon säger i

intervjun, men oavsett vilken är bibliotekets möjligheter att spela en roll i undervisningen större här än i den traditionella/didaktiska modellen.

Både lärare B:s undervisningsmetoder, och hennes syn på yrkesutbildningen som förberedande, inte bara för en viss yrkesroll utan även för vidareutbildning, pekar mot en större möjlighet för biblioteket att spela en roll i hennes undervisning än i lärare A:s. Trots det vet vi att biblioteket inte används i denna undervisning. Det har även framkommit att varken lärare A eller lärare B ser biblioteket som en resurs i elevernas projektarbete, det som görs i trean och som av rektor A beskrivs som en kurs där ett ämnesöverskridande samarbete är självklart och där biblioteket har en viktig roll.

7.4 Samarbete mellan aktörerna

Ett utvecklat samarbete mellan bibliotekspersonalen och lärarna är nödvändigt för att möjliggöra bibliotekets integration i undervisningen. Ett aktivt stöd för biblioteket från skolledningen är också viktigt i det sammanhanget. Här presenteras och diskuteras därför vad intervjupersonerna på de båda undersökta skolorna har att säga om dessa båda former av samverkan.

7.4.1 Skola A

För bibliotekarien på skola A är samverkan med lärarna grundläggande för biblioteksverksamheten. Hon betraktar biblioteket som en del av skolan och skolans pedagogiska sammanhang. Skolbiblioteket kan inte uppfylla sin roll om det inte är integrerat i undervisningen, och för det krävs ett samarbete med lärarna. Det är också så att det samarbetet sker mer eller mindre helt på lärarnas villkor. Som bibliotekarie måste man vara väldigt aktiv med att marknadsföra sig mot lärarna och visa på bibliotekets möjligheter, men sedan kan man inte göra mer än att se om lärarna nappar eller inte, säger hon. Och även om du har lyckats få en lärare att nappa en gång, så innebär det inte att de kommer att fortsätta utnyttja biblioteket i fortsättningen:

BA: Även om du jobbar väldigt bra ihop med lärarna under hösten eller vid flera tillfällen under läsåret, så kommer sommaren och så glömmet de totalt. När hösten sen kommer och ett nytt läsår börjar så är man tillbaka på ruta ett igen.

Så bara att få till stånd detta samarbete är ett arbete som tar mycket tid i anspråk. Hon använder sig mycket av informella kontakter och söker gärna upp olika lärare som hon är intresserad av att samarbeta med i samband med kafferaster. Detta ger också ett visst resultat, tycker hon. Däremot är sådana informella kontakter med bagerilärarna närmast obefintliga, vilket bland annat sägs bero på att de huserar i en annan byggnad och har ett eget fikarum. Detta är en prioritering hon gör, och sådana prioriteringar är nödvändiga eftersom hennes tid är begränsad. Åtminstone två olika kriterier för hur hon prioriterar framkommer i intervjun. Dels prioriterar hon de ämnen där hon ser att hon kan göra störst skillnad för att hjälpa eleverna att uppnå sina program mål. Dels prioriterar hon samarbete med lärare som själva visar ett intresse för att använda skolbiblioteket, eftersom det gör att hon inte behöver lägga lika mycket arbete på ett missionerande som kanske inte ger något resultat i slutänden. Detta innebär till exempel att hon inte har något samarbete med yrkeslärarna på Livsmedelsprogrammet. Eleverna på det

programmet når hon istället genom deras svensklärare, och det är bibliotekarien nöjd med. Yrkesläraren har heller inget intresse för biblioteket och ser inget behov av det i sin undervisning, och han har inga idéer om hur bibliotekarien skulle kunna bidra med något i undervisningen heller. Trots att han samarbetar en del med lärare i andra ämnen, däribland svenskan, vet han inte hur biblioteket används i de ämnena heller. Det kommer alltså inte in som en del i det ämnesöverskridande arbetet, åtminstone inte i hans bitar.

När det gäller bibliotekets samverkan med skolledningen, berättar rektorn att skolbiblioteket ligger under skolchefens ansvarsområde, men att de båda bibliotekarierna inte gör det, utan ligger under varsitt rektorsområde. Vidare sköts skolans ekonomi av en intendent som inte är rektor och inte har pedagogiskt ansvar, och det är till henne biblioteket får gå för att äska pengar. Skolledningen tar, enligt bibliotekarien, ingen aktiv del i att utforma bibliotekets verksamhet:

BA: Nej men jag upplever ändå att vi har en skolledning som kunde varit mycket värre, de är inte drivande positiva, men passivt positiva. Det betyder att jag har en chans om jag kommer med något initiativ, och kan motivera det, så får jag igenom det och jag får också stöd för det.

Rektorn ger också en positiv bild av bibliotekets betydelse. Han beskriver bibliotekspersonalen som aktiv och utåtriktad, att de arbetar målmedvetet för att vara en resurs i undervisningen, och även för att vara en resurs för lärarnas fortbildning. Med tanke på att man arbetar mycket tematiskt på skolan upplever han att biblioteket skulle kunna användas ännu mer än vad det redan gör, men han tycker ändå att det har en god förankring hos lärarna, framför allt i kärnämnen:

RA: Vi är aktiva på den här skolan, naturligtvis inte till 100 procent, men vi kan säga att alla ämnesföreträdare i kärnämnen och allmänna ämnen är väldigt intresserade av ett aktuellt bibliotek, inte minst för att vi arbetar på det här sättet, att vi måste kunna skicka våra elever till biblioteket och att de ska kunna hitta saker där. De kan hitta det mesta där.

Rektorn pratar mycket om undersökande arbetssätt, han vill att man ska arbeta på det viset på skolan, och han ser biblioteket som betydelsefullt som kunskapskälla i det arbetet. Hur det praktiskt ska genomföras är lärarnas ansvar:

RA: Egentligen är det så att vi inte alltid ska ge eleverna frågor som de ska svara på, vi ska låta dem formulera frågor och för att kunna formulera frågor så måste de läsa, och för att kunna läsa måste de hitta [ohörbart]. Då måste vi föra dem dit [till biblioteket] på något sätt, naturligtvis inte fösa dem dit utan locka dem dit. Hur gör man det? Ja, det är något som lärare som sysslat med det, svensklärare, samhällskunskapslärare och religionslärare, ska se till.

7.4.2 Skola B

Situationen på skola B liknar den på skola A i det att bibliotekarien har stor frihet att själv lägga upp bibliotekets verksamhet på det sätt hon finner bäst. Skolledningens kontroll begränsar sig till den ekonomiska styrningen. Bibliotekarien får äska pengar om hon behöver mer resurser, och budgeten diskuteras med skolledningen inför varje verksamhetsår, men någon detaljstyrning för hur resurserna ska användas finns inte, utöver det direktivet att medieinköpen ska vara anpassade efter skolans och

undervisningens behov. Rektorn säger också att man inte på något sätt styr hur lärarna använder biblioteket, eftersom man arbetar efter principen att lärarna själva ska ha friheten att lägga upp sin undervisning på det sätt de finner bäst. Hon kan se att skolbiblioteket nog används mest av lärarna i teoretiska ämnen och i kärnämnen, och hon är inte främmande för att göra försök att uppmuntra lärarna i karaktärsämnen att använda biblioteket mer genom att visa på dess möjligheter. Men det är inget man gör i dagsläget:

RB: Nej. Vi har nog bara försökt att skapa en attraktiv miljö, och uppmuntra de idéer som finns hos bibliotekarien då, att fortsätta på det sätt hon gör, för det funkar jättebra. Det har kommit så många goda idéer från hennes sida, så det har inte funnits någon anledning att styra det. Och det är så man vill ha det egentligen, kompetenta medarbetare som kan sitt jobb och som ser behoven och som försöker svara.

Bibliotekarien har alltså ett stort förtroende från skolledningen, och det är också något hon uppskattar. Hon tycker det fungerar bra att arbeta på det viset och ser ingen anledning för skolledningen att blanda sig i bibliotekets dagliga verksamhet. Den planerar bibliotekarien tillsammans med kollegorna på grannskolans bibliotek, med vilka hon har ett nära samarbete, och där finns också hennes arbetsledare. Däremot träffar hon rektorn då och då och redogör för verksamheten och får dennes synpunkter.

Samarbetet med lärarna, säger bibliotekarien, är av mycket stor vikt på ett skolbibliotek. Man måste arbeta utåtriktat, gå ut i klasserna, möta lärarna och etablera kontakter. Detta gör hon både genom formella och informella kanaler. Hon är med i ett lärararbetslag, för att få insyn i vad de håller på med i undervisningen, men det har inte lett till några konkreta resultat, för just de lärarna utnyttjar sällan biblioteket. Hon skickar ut skriftlig information till lärarna via mail om olika nyheter på biblioteket, och hon tar tillfället i akt att informera på konferenser. Dessutom framhåller hon samtal vid kaffebordet som en vanlig informell kanal hon använder sig av. Hon berättar till exempel för lärarna (och annan personal) att de gärna får komma med inköpsförslag, och tar tillfället i akt att försöka få in en fot i undervisningen om det pratas om något projekt:

BB: Man passar ju på så fort man har tillfälle, eller om man hör att någon lärare behöver någonting så säger man "Jamen det kan vi ju hjälpa till med", eller "där skulle man kanske kunna göra någonting", eller "vet ni att vi har det och det", och "det där skulle jag kanske kunna vara med på!", om de till exempel skulle ha något projekt i klassen som jag hör talas om, de ska presentera böcker för varandra. "Oh, det kan jag ju vara med på!", för det är någonting som jag tycker är bra, att få veta vad eleverna tycker. Att man hela tiden, det är ett ständigt pågående arbete så att säga.

Just läsning och litteratur är något hon ofta återkommer till under intervjun, och det läsfrämjande arbetet framstår, som vi tidigare nämnt, som det arbete som upptar största delen av hennes tid. Det är också det område där det är lättast att få till stånd ett samarbete med lärarna, säger hon. Läsning och litteratur har en tydlig koppling till svenskan, och det är också de lärarna hon samarbetar mest med. I och med att det samarbetet är välutvecklat vänder hon sig till de lärarna även i andra sammanhang, till exempel när det gäller undervisningen i informationssökning. Där skulle hon gärna vilja se att det fungerade annorlunda:

F: Den här undervisningen i informationssökning, är den fristående från undervisningen eller är den kopplad till när eleverna har projekt eller så?

BB: Mestadels inte. Vi erbjuder den då till alla ettor. De som kanske kommer och frågar för tvåor och treor, då kan det vara i anslutning till projekt. Då kommer läraren och frågar: Vi ska ha nånting nu, och då kan jag kanske passa på. För egentligen är det ju det bästa, tycker jag personligen, även om det tyvärr inte händer så ofta, att man har det i samband med att man faktiskt ska jobba med det.

Att detta inte kommer till stånd så ofta som hon önskar beror till en del på praktiska hinder:

BB: Men när det gäller undervisning i informationssökning så har det rätt mycket praktiska hinder här. Det är svårt för lärarna att få in det i sin undervisning och framförallt kan det vara svårt att få tillgång till datasalar som man måste boka för att kunna ha det här. Men det är något som vi försöker varje år att få in mer och mer.

En annan orsak är naturligtvis bibliotekets resurser, inte minst när det gäller personal. Bibliotekarien är ju ensam på skolan och kan omöjligt hinna med allt som skulle kunna göras. Därför blir det en fråga om att prioritera, och då är det just den läsfrämjande verksamheten som får ta mest tid för henne:

BB: Men just när det gäller det här med att främja läsande så är det ju dem [svensklärarna] vi vänder oss till. Det är också så att det sättet vi jobbar på, att man går ut mycket i klasser, det är något som kräver mycket tid, mycket förberedelser. Då får vi välja att koncentrera oss på vissa saker, och det gör kanske då att vi koncentrerar oss mycket på de här bitarna, och det gör att vi vänder oss till de här lärarna. Och vi hinner ju inte med alla klasser lika mycket, utan man får kolla vilka som har behov, var finns det ett intresse av att samarbeta med oss.

När hon talar om ”vi” och ”oss” här inbegriper hon bibliotekarierna på grannskolan, som hon ju har ett nära samarbete med och planerar verksamheten med.

Yrkesläraren på skola B använder, som vi har sett, inte biblioteket alls i sin undervisning. Hennes samarbete med bibliotekarien är även det obefintligt, så när som på utställningen av elevernas projektarbeten. Hon känner till att bibliotekarien gärna tar emot inköpsförslag från lärarna, men har själv aldrig lämnat några. Det som framkommer under intervjun är att läraren kan se att ett samarbete skulle kunna vara givande:

LB: Jag skulle nog vilja jobba mer med bibliotekarien, tror jag. För att det kan vara tufft, speciellt när de gör specialarbete, att försöka hitta material till dem. Och jag menar, då är det inte lättare för henne, eftersom jag är inom yrket och har svårt att hitta fakta! Men det hade varit bra om man kunnat samarbeta, då. Hon vet kanske var man kan söka för att hitta. Hon har liksom andra vägar öppna än jag har, kanske. Lite mer samarbete, kanske. Men det ligger nog mest på min del.

Läraren tycker alltså att det ligger på henne att ta initiativet till ett samarbete. Hon säger att hon borde sätta sig ner med bibliotekarien och prata förutsättningslöst om hur ett sådant samarbete skulle kunna se ut. Men det har hon ännu inte gjort, det är inget hon har prioriterat, och det beror mycket på tidsfaktorn. Det handlar om att hitta tid i sitt schema för ett sådant samtal, och att bibliotekarien ska ha tid samtidigt. Skulle ett samarbete sedan komma till stånd så ska det passa in i undervisningen, och där är schemat redan fullt. Återigen handlar det om prioriteringar.

7.4.3 Jämförande analys

Inte på någon av skolorna är skolledningen aktivt inblandad i utformningen av bibliotekets verksamhet. Det finns stora likheter mellan skolorna i ledningens inställning till biblioteket, de är ”passivt positiva”, som Bibliotekarie A säger. Båda rektorerna uttalar sig i väldigt positiva ordalag om biblioteket och dess roll på skolan. Båda medger att skolbiblioteket kan ha en kvalitetshöjande effekt även i undervisningen i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet. Men de gör ingenting för att styra undervisningen mot att använda biblioteket mer, eller för att styra bibliotekets verksamhet i riktning mot något visst ämne eller program. Ansvaret för bibliotekets verksamhet ligger på båda skolorna hos bibliotekarierna, och ansvaret för undervisningens utformning ligger hos lärarna. Detta säger rektor B rakt ut. Rektor A anser att biblioteket ska användas i undervisningen, men ger lärarna ansvaret att avgöra hur det ska göras, och i vilka ämnen.

Att skolledningens stöd för bibliotekets verksamhet är viktigt betonas i litteraturen (se t.ex. Streatfield & Markless 1994, Kühne 1993, Loertscher 2000, Alexandersson & Limberg 2004). Både på skola A och skola B finns ett starkt stöd från skolledningen, men det är ett passivt stöd. Skolledningen lägger över ansvaret för verksamheten på personalen, och låter lärarna själva avgöra om, och i vilken utsträckning de använder sig av biblioteket. Det är naturligtvis rätt att ha förtroende för lärarna att själva utforma sin undervisning, men ett sådant passivt förhållningssätt från skolledningen kan också innebära att bara de lärare som har ett intresse för biblioteket kommer att använda det, och att biblioteket därför inte kan realisera sin fulla potential som en resurs i all undervisning på skolan. Det ligger på skolledarnas ansvar att förändra skolkulturen mot en samarbetande kultur, vilket i förlängningen kan innebära att undervisningen kan förändras i riktning mot exempelvis ett mer undersökande arbetssätt, där bibliotekets möjligheter för att spela en roll är större (se Myndigheten för skolutveckling 2003).

Loertscher (2000) säger att samarbetet mellan bibliotekspersonalen och lärarna är grundläggande för att biblioteket ska kunna integreras i undervisningen och därmed höja kvaliteten på undervisningen. Bibliotekarierna på båda skolorna samarbetar mest med svensklärarna. Det är lättast att etablera ett samarbete där, till en del beroende på att det finns en traditionell koppling, och den har att göra med bibliotekets läsfrämjande roll, som tydligt kan kopplas till svenskan, även om det inte måste vara så. Om den läsfrämjande rollen prioriteras, som på skola B, kommer den kopplingen att förstärkas, och det blir mindre utrymme för att spela en roll i andra ämnen, inte minst i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet, där läsfrämjande verksamhet inte har så stor plats, i vart fall inte för att höja kvaliteten på undervisningen. Där kan istället andra roller ha betydelse. Som vi kan se från intervjun med lärare B skulle biblioteket kunna spela en roll som kunskapskälla och även för informationssökningsundervisning. Detta är beroende av hur undervisningen är utformad. Speciellt för undervisningen i informationssökning gäller också att det, enligt Limberg och Folkesson (2006), beror på vilken syn man har på informationskompetens om det alls är viktigt att integrera denna i annan undervisning. Som vi har sett är forskarna inte eniga i det fallet, det tvistas om huruvida informationskompetens kan ses som en generell uppsättning färdigheter som kan läras ut i en isolerad undervisningssituation, eller om undervisning i informationsökning blir meningsfull först när den relateras till ett annat kunskapsinnehåll. På skola B uttrycker både bibliotekarien och rektorn åsikter som pekar mot det sistnämnda. Det

blir då avgörande att man kan få till stånd ett samarbete mellan bibliotek och lärare omkring den undervisningen, och ett sådant samarbete måste inbegripa gemensam planering. För eleverna på Livsmedelsprogrammet skulle det med fördel kunna göras i karaktärsämna, eftersom de redan arbetar undersökande där.

Bibliotekarie A:s samarbete med svenskläraren är inte lika begränsat till en speciell roll, men det täta samarbetet med svenskläraren kan ändå innebära ett hinder för att utveckla bibliotekets roll i karaktärsämna på Livsmedelsprogrammet. Bibliotekarien är nöjd med att samarbetet med svenskläraren fungerar så bra, och lägger därför ner tiden på att upprätthålla och vidareutveckla det samarbetet, vilket i sin tur ger henne mindre tid till att upprätta och utveckla kommunikationskanaler med andra lärare, till exempel bagerilärarna. Eftersom hon är övertygad om att bibliotekets roll är avhängigt lärarnas inställning, och att bagerilärarna inte tycks visa något intresse för att använda sig av biblioteket, är hennes prioriteringar fullt förståeliga. Hennes prioritering kan kopplas till det Streatfield och Markless (1994) säger om att det kan vara direkt kontraproduktivt att försöka tvinga in biblioteket i ett sammanhang eller undervisningskultur där dess tjänster inte är behövda eller önskvärda.

Men, att lärare A inte visar något intresse för biblioteket kan också bero på att han inte känner till vilka möjligheter det erbjuder, och det skulle behövas en kommunikationskanal mellan honom och biblioteket för att ge honom kännedom om de möjligheterna. Frågan är vems ansvar det är att skapa en sådan kommunikationskanal? Lärare B säger till exempel uttryckligen att det ligger på henne, att det är hon som borde ta kontakt med bibliotekarien för att få till stånd ett möte där de förutsättningslöst kan diskutera vilka möjligheter som finns. Men det hänger på tidsfaktorn, lärarens tid är dyrbar och schemat fullspäckt. Om hon inte redan från början kan se ett behov av biblioteket, att det kan ha en kvalitetshöjande effekt på undervisningen, har hon ingen anledning att vidare utforska vilka möjligheter som finns. I utvecklingsprojektet inom Helvetesgapet trycker man på skolledarens ansvar för att skapa dessa kommunikationskanaler (Myndigheten för skolutveckling 2003). Limberg (2003) skriver däremot att forskare lägger ett stort ansvar på bibliotekarierna för att samarbete och kommunikation ska fungera (Limberg 2003, s. 80).

8. Sammanfattande analys

Våra frågeställningar är:

1. Vilken syn har våra tre olika aktörsgrupper på skolbibliotekets roll på skolan i allmänhet?
2. Vilken syn har våra tre olika aktörsgrupper på skolbibliotekets roll i undervisningen i olika program och ämnen, och i synnerhet i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet?
3. Hur ser undervisningen ut i karaktärsämnena ut på Livsmedelsprogrammet, och på vilket sätt påverkar undervisningens utformning möjligheterna för skolbiblioteket att spela en roll?
4. Vilka faktorer inverkar på skolbibliotekets möjligheter att spela en roll i undervisningen i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet?

Av våra frågeställningar har de tre första behandlats som teman i kapitel 7. Här kommer att kort återges vilka svar vi funnit på dessa tre frågor. Den fjärde frågan, vilka faktorer som inverkar, har inte behandlats separat i föregående kapitel. Däremot har många faktorer framkommit i intervjuerna och nämnts i förbigående, eller behandlats mera ingående, på olika platser i resultatredovisningen. Här ska dessa redovisas och analyseras mera samlat och systematiskt.

8.1 Svar på frågeställningarna

Vilken syn har våra tre olika aktörsgrupper på skolbibliotekets roll på skolan i allmänhet?

På både skola A och Skola B är det bibliotekarierna som har den mest mångfacetterade bilden av vilka roller skolbiblioteket kan spela på skolan. Detta kan sägas vara förväntat. Mindre väntat var att rektorerna, på båda skolorna, har mycket nyanserade uppfattningar om bibliotekets roll. Båda nämner flertalet av de roller som beskrivs i litteraturen. Detta visar att de är väl insatta i hur skolbiblioteket kan användas, och därmed passar de inte in i den bild forskningen ger, där skolledare ofta utmålas som okunniga om skolbibliotekets möjligheter. Ingen av rektorerna ger dock någon indikation på att de tycker det är viktigt att i någon högre grad integrera biblioteket direkt i undervisningen, förutom när det gäller den läsförmedlande rollen, som är ett mer direkt bidrag i undervisningen.

Lärarna är de aktörer som har den minst nyanserade bilden av skolbibliotekets roller. Men här skiljer det sig tydligt åt. Lärare A tar bara upp en roll, biblioteket som

kunskapskälla. Lärare B nämner, på ett eller annat sätt, tre olika roller, kunskapskälla, mötesplats och undervisning i informationssökning. Lärare B är också den av lärarna som visar den största öppenheten för att använda biblioteket som en resurs, och här syns ett tydligt samband mellan kännedom om bibliotekets möjligheter och vilja att utnyttja dess resurser. Intervjun med lärare B pekar också på att det är det första som orsakar det andra. Eftersom vi vet att hon inte använder biblioteket i sin undervisning, och aldrig har gjort det, är det uppenbart att hennes kännedom om bibliotekets möjligheter har kommit från annat håll, och att det är den kännedomen som har öppnat för att hon åtminstone säger sig vara intresserad av att undersöka möjligheterna av att använda biblioteket som en resurs i sin undervisning.

Ingen av de intervjuade aktörerna ger någon negativ bild av biblioteket. Alla ger en positiv bild, möjligtvis med undantag för lärare A som förhåller sig relativt neutral. Bibliotekarie A tycker att biblioteket är viktigt, men samtidigt problematiserar hon dess roll. Hon säger bland annat att lärare använder biblioteket på olika sätt i sin undervisning, och vissa använder det inte alls, men det betyder inte att deras undervisning är sämre. Den kan vara precis lika bra trots att de inte använder biblioteket.

Vilken syn har våra tre olika aktörsgupper på skolbibliotekets roll i undervisningen i olika program och ämnen, och i synnerhet i karaktärsämnen på Livsmedelsprogrammet?

Skolbiblioteket tycks ha en större roll att spela i program med en större teoretisk inriktning. I det avseendet finns det skillnader mellan olika yrkesinriktade program. På skola A anger både rektorn och bibliotekarien att biblioteket har en större roll att spela på Omvårdnadsprogrammet och Barn- och fritidsprogrammet, där de teoretiska momenten är fler, än på Livsmedelsprogrammet. På skola B framgår denna skillnad inte lika tydligt, men åtminstone läraren säger att Handelsprogrammet behöver biblioteket mer än hon eftersom de har mer teori. Varken Handels-, Omvårdnads- eller Barn- och fritidsprogrammet är heller hantverksinriktade program, vilket Livsmedelsprogrammet med inriktningen Bageri- och konditori är. Forskningen betonar den praktiska inriktningen på just hantverksutbildningarna (Andersson 1998). Möjligen har detta att göra med de autentiska miljöerna som Höghjelm (2001) beskriver. Om läraren i högre grad betonar de kontextuella aspekterna, blir det mindre utrymme för de kognitiva utifrån ett teoretiskt perspektiv. Vi vet dock inte hur pass autentiska miljöerna är på de andra yrkesinriktade programmen på skolorna, men vi vet att på både Skola A och B bakas det i "riktiga" bagerier, och produkterna säljs sedan på skolornas restauranger eller caféer.

Angående ämnen säger både bibliotekarie A och bibliotekarie B att de samarbetar mycket med svensklärarna, som de benämner som den traditionella kopplingen. Även andra lyfter fram svenskan som ett ämne där man tror att biblioteket har en stor roll att fylla. Att kopplingen mellan skolbiblioteket och svenskämnet benämns som den traditionella förefaller vara relaterat till den läsförmedlande verksamheten, som är en roll som bibliotekarien och svenskläraren har gemensam.

Vi har också kunnat konstatera att biblioteket inte spelar någon roll i undervisningen i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet på någon av skolorna. Varken lärare A eller lärare B använder biblioteket som en resurs. Detta resultat var förväntat, även om vi hade hoppats på att bli överraskade. Lärare B är öppen för att skolbiblioteket ändå skulle kunna spela en roll i hennes undervisning, och i det avseendet framkommer två möjliga roller, biblioteket som kunskapskälla och undervisning i informationssökning.

Hur ser undervisningen ut i karaktärsämnena ut på Livsmedelsprogrammet, och på vilket sätt påverkar undervisningens utformning möjligheterna för skolbiblioteket att spela en roll?

Undervisningens upplägg skiljer sig tydligt åt mellan skola A och B. I lärare A:s undervisning vävs fakta-, förståelse-, färdighets- och förtroenhetskunskaperna in i praktiska moment. Lärare B:s undervisning innehåller fler teoretiska moment, där fakta- och förståelsekunskaperna behandlas avskilt från de mer praktiskt inriktade kunskaperna. Denna slutsats är baserad på vad lärarna själva säger om sin undervisning, och inte på några oberoende observationer av hur undervisningen faktiskt går till, vilket betyder att man får förhålla sig lite kritisk till resultatet. Skillnaden mellan vad de säger om sin undervisning är dock påfallande. I lärare B:s undervisning kommer även den andra dimensionen av det Lindberg (2003) kallar skolkunskap in, där det handlar om att eleverna ska förberedas för vidareutbildning inom området och eventuell omskolning, samt att förberedas för att förändra sitt kunnande i takt med ett ständigt föränderligt arbetsliv. Av detta ser vi inga tendenser i det lärare A säger. Lärare B:s undervisningsmetoder innehåller moment av undersökande arbetssätt och resursbaserat lärande som inte återfinns hos lärare A, och detta pekar på en större möjlighet för skolbiblioteket att kunna spela en roll i hennes undervisning. Även när man jämför med Streatfield och Markless (1994) undervisningsmodeller hamnar lärare B på en högre nivå än lärare A, vilket också pekar mot samma slutsats: biblioteket har en större möjlighet att spela en roll i undervisningen hos lärare B än hos lärare A.

Trots att man på båda skolorna använder sig av autentiska texter, det vill säga annat material än läromedel, i undervisningen, får ändå inte biblioteket någon roll eftersom dessa texter förvaras i bagerierna.

Vilka faktorer inverkar på skolbibliotekets möjligheter att spela en roll i undervisningen i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet?

Vi har i våra teoretiska utgångspunkter återgett två modeller eller listor på dylika faktorer, Streatfield och Markless (1994) faktorer och Kühnes (1993) faktorer. Deras modeller kompletterar varandra. Kühne nämner inte undervisningsmetoder eftersom hennes undersökningsresultat bygger på att man redan arbetar med ett undersökande arbetssätt. Kühne beskriver faktorer som verkar möjliggörande eller hindrande för att biblioteket ska kunna integreras som en resurs i det arbetet. Streatfield och Markless tar däremot upp just skolans kultur och lärares olika sätt att se på undervisning och lärande som inverkan faktorer. Ingen av modellerna är dock direkt tillämpbar på vårt problem, eftersom de varken nämner skillnader i olika ämnen eller den speciella kontext som är vårt studieobjekt, det vill säga karaktärsämnena på ett yrkesinriktat gymnasieprogram. Faktorerna måste därför sättas i relation till den pedagogiska kontexten och till annan

forskning på området. Vi kommer här att förhålla oss ganska fritt till Kühnes och Streatfield och Markless faktorer och lyfta fram de faktorer vi funnit påverkar skolbibliotekets möjligheter att spela en roll i undervisningen i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet. Dessa relaterar vi sedan till nämnda modeller i den mån det är tillämpligt.

8.2 Inverkande faktorer

Ett antal faktorer som kan påverka hur biblioteket används (eller, som fallet är på de skolor som här undersökts, inte används) har framkommit i analysen av intervjuerna. Dessa samspelar med varandra, och vi kommer här att lyfta fram de viktigaste och försöka reda ut hur de hänger samman. Faktorerna kursiveras i texten.

Undervisningens utformning, som inbegriper kunskapsinnehåll och undervisningsmetoder, framstår som den enskilt viktigaste faktorn och här kommer även *den pedagogiska kontexten* in. Undervisningens utformning har redan diskuterats utförligt i kapitel 7.3 ovan. Att undervisningen i ett ämne har ett teoretiskt kunskapsinnehåll framstår på båda skolorna som en nödvändig förutsättning för att skolbiblioteket ska kunna vara en resurs. Vår undersökning har visat att det finns en hel del teoretiskt kunskapsinnehåll i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet. Men på skola A är teorin till stor del invävd i de praktiska momenten, vilket lämnar små möjligheter för biblioteket att spela någon roll. På skola B är också teoretiska och praktiska moment också sammanvävda till stor del, men inte lika mycket som på skola A. Lärare B har mer renodlad teoriundervisning, och använder där många olika undervisningsmetoder, bland annat ett undersökande arbetssätt. Detta öppnar för större möjligheter för skolbiblioteket att kunna spela en roll. Att undervisningen inte är helt läromedelsbunden utan att även andra informationskällor utnyttjas (resursbaserat lärande) är också avgörande. Men vi kan se att både lärare A och lärare B använder andra resurser än läromedel i sin undervisning, till exempel kompletterande facklitteratur och Internet. Detta i sig har inte inneburit att de utnyttjar biblioteket; det går alltså att bedriva resursbaserat lärande utan att biblioteket är inblandat. Detta är också en viktig anmärkning som görs i Statens kulturråds (1999) undersökning. Där sägs dock samtidigt att biblioteket i många fall kan vara en kompletterande resurs, oavsett hur det undersökande arbetet utformas.

Man skulle kanske kunna hävda att undervisningens utformning i sig räcker för att förklara varför lärare A inte använder biblioteket i sin undervisning, men det ger inte hela bilden. Han använder trots allt andra resurser än läromedel, och då skulle biblioteket kunna spela en liten roll som kunskapskälla. För lärare B verkar undervisningens utformning snarast möjliggörande för att biblioteket ska kunna användas, så där är det definitivt andra faktorer som inverkar hindrande.

Lärarnas inställning lyfts fram av både Streatfield och Markless (1994) och Kühne (1993). I begreppet inställning kan man lägga flera betydelser, bland annat attityd och även kunskap eller kännedom. Lärare B:s attityd till biblioteket är positiv, men hennes kunskaper om dess möjligheter är begränsade. Lärare A:s attityd är varken positiv eller negativ i någon egentlig mening. Hans enda uppfattning om biblioteket är att det inte har något att tillföra i hans undervisning. Samtidigt ser vi att han inte har någon kännedom

om bibliotekets möjligheter, och det är möjligt, men inte säkert, att han skulle ändra uppfattning om hans kännedom blev större. På båda skolorna ser vi att kommunikationen mellan biblioteket och lärarna i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet är obefintlig. En viktig faktor för att möjliggöra bibliotekets integration i undervisningen är *samarbete mellan bibliotekarie och lärare*, och det förutsätter kommunikation mellan dem. Detta är både lärarens och bibliotekariens ansvar, men det finns ett särskilt ansvar hos bibliotekarien att marknadsföra bibliotekets tjänster och att göra lärarna uppmärksamma på vilka möjligheter biblioteket har.

I det sammanhanget inträder dock en annan faktor, nämligen *bibliotekets resurser*, som omnämns både hos Streatfield och Markless (1994) och hos Kühne (1993), där det ligger under fysiska faktorer. Bibliotekets viktigaste resurs i det här avseendet är dess personal, och här är båda bibliotekens resurser begränsade, sett till hur stora skolor de verkar på. Det är den *tidsfaktor* som Streatfield och Markless (1994) tar upp, i form av bibliotekspersonalens begränsade arbetstid, som är avgörande här, och som tvingar bibliotekarierna att prioritera. På båda skolorna finner vi att bibliotekarierna har prioriterat samarbetet med svensklärarna. Skäl som anförs är bland annat att det är den traditionella kopplingen, och att den därför erbjuder minst motstånd från läraren. Bibliotekarie A säger också att hon prioriterar där hon kan se att hon bäst kan bidra till att eleverna uppnår sina kunskapsmål. Bibliotekarie B prioriterar den läsfrämjande rollen i sitt arbete, och då är kopplingen till svenskan naturlig. Att hon sedan bedriver undervisningen i informationssökning i svenskan också faller sig därmed naturligt eftersom de genom den läsfrämjande verksamheten redan har ett etablerat samarbete. Men det vi kan se är att ingen av bibliotekarierna är insatta i undervisningen i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet. Därmed prioriterar de bort samarbetet med de lärarna utan att ha all information.

I det här sammanhanget kommer den sista viktiga faktorn in, nämligen *skolledningens inställning*. Den lyfts fram både av Streatfield och Markless (1994) och Kühne (1993), och i många andra källor (se t.ex. Myndigheten för skolutveckling 2003, Loertscher 2000, Alexandersson & Limberg 2004). Här framkommer att ett aktivt stöd från skolledningen är grundläggande för att skolbiblioteket ska kunna uppnå sin fulla potential som en resurs i undervisningen på skolan. Bibliotekspersonalen behöver skolledningens hjälp för att avgöra hur de ska prioritera i verksamheten. Det måste finnas genomtänkta strategier och planer för vad man vill med sitt skolbibliotek, vilka resurser som behövs och hur de ska användas, och detta är skolledningens ansvar, eftersom de har det övergripande pedagogiska och administrativa ansvaret på skolan, och en helhetssyn på skolans verksamhet och behov. Det åligger också skolledningen att förändra skolkulturen mot en mer samarbetande kultur. På både skola A och skola B kan vi se hur skolledningen inte ger biblioteken något aktivt stöd. De är positiva, men de är passivt positiva och ger inte bibliotekspersonalen någon vägledning i hur verksamheten ska bedrivas. Vi ser också att de olika arbetsplaner som finns på skolorna är bristfälliga, de används inte, eller omnämner inte bibliotekets roll. I ett sådant sammanhang är det lätt att förstå att bibliotekarierna prioriterar det de känner till, samarbetet med svensklärarna, och inte ger sig ut på de okända vatten som det skulle innebära att försöka etablera ett samarbete med till exempel lärarna i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet.

Detta är de viktigaste faktorerna vi har kunnat identifiera, som avgör skolbibliotekets roll i undervisningen i karaktärsämnen på Livsmedelsprogrammet på våra två skolor. Andra faktorer har naturligtvis också framkommit. På båda skolorna nämns *bibliotekets läge*. Program som har sin undervisning i närheten av biblioteket har lättare att använda det. Denna faktor ska inte underskattas. Men på båda skolorna ligger Livsmedelsprogrammet så nära att de skulle kunna använda biblioteket om de ville, men samtidigt så långt ifrån att det inte faller sig naturligt att använda det utan andra incitament. Avståndet till biblioteket får därför betraktas som en underordnad faktor på dessa båda skolor, även om den kan vara avgörande på andra.

Lärare B nämner *tidsfaktorn* som en viktig anledning till att hon inte utforskat möjligheten att använda biblioteket i undervisningen. Vi uppfattar det dock som att detta också är en underordnad faktor, som beror på lärarens inställning till skolbiblioteket. Naturligtvis kan man inte ifrågasätta att hon har ett späckat schema, men att frigöra tid för ett möte med bibliotekarien borde inte vara omöjligt. Men det förutsätter att hon har anledning att göra det, hon måste känna att biblioteket skulle kunna ha något att bidra med i hennes undervisning innan det kan bli aktuellt att utforska möjligheten vidare. Ett sådant incitament måste komma utifrån, antingen från bibliotekarien eller rektorn.

9. Diskussion och slutsatser

Syftet med den här uppsatsen har varit att utforska skolbibliotekets roll i en specifik pedagogisk kontext. Som kontext valde vi undervisningen i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet. Att vi valde Livsmedelsprogrammet berodde bland annat på att vi ville undersöka en kontext som är tydligt yrkesinriktad och tydligt praktiskt inriktad, vilket ledde till ett program med hantverksinriktning. Vi hade funnit att det i forskning och litteratur kring skolbibliotek inte nämns något om skolbibliotekets roll i ett sådant sammanhang. De undersökningar som gjorts har alltid utgått från andra ämnen, till exempel svenska, samhällskunskap eller naturvetenskap, vilka är tydligt teoretiska ämnen. Vi fann också att Limberg (2003) utifrån sådana undersökningar drog slutsatsen att användningen av skolbiblioteket inte direkt påverkades av ämnestillhörighet, utan att andra faktorer var avgörande, bland annat pedagogiska metoder och synen på kunskap och lärande. Samtidigt hade vi praktiska erfarenheter som visade att man på gymnasiet gjorde skillnad mellan olika ämnen och olika program i det här avseendet. Vi kunde se hur man från skolbibliotekspersonalens sida hade svårt att se att man kunde vara en resurs i karaktärsämnena på ett yrkesinriktat program. Eftersom detta skilde sig från vad som står i litteraturen, att ämnestillhörighet inte i sig spelar någon roll för skolbiblioteksanvändning, samtidigt som det inte gjorts några undersökningar i den kontext som ett yrkesinriktat program utgör, fann vi det angeläget att studera just detta.

I den empiriska studien har det visat sig att skolbiblioteket inte används som en resurs i undervisningen i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet på någon av skolorna vi undersökt. Detta var förväntat. Men det finns en tydlig skillnad mellan skolorna i vilka möjligheter skolbiblioteket har att spela en roll. Skillnaden beror på undervisningens utformning. På skola B är undervisningens praktiska och teoretiska moment mer tydligt uppdelade än de är på skola A, där den teoretiska kunskapen till största del är integrerad i den praktiska undervisningen. På skola B arbetar man dessutom undersökande i vissa moment av den teoretiska undervisningen. Detta skapar möjlighet för att använda sig av biblioteket som en resurs i åtminstone två av dess roller, biblioteket som kunskapskälla och undervisning i informationssökning. En slutsats vi drar är alltså att skolbiblioteket *kan* spela en roll i denna undervisning, men att det är beroende av undervisningens utformning. Detta pekar på att Limberg (2003) har rätt i sitt antagande om att ämnestillhörighet i sig inte är någon avgörande faktor.

Men vi har också funnit i vår studie att det på skolorna finns en diskussion kring skolbibliotekets roll i olika ämnen och på olika program. Våra resultat visar att denna diskussion ofta är kopplad till om det finns ett stort teoretiskt kunskapsinnehåll. Detta tycks vara en förutsättning för att skolbiblioteket ska kunna spela en roll. I det avseendet finns det stora skillnader mellan olika ämnen, och även om vi sett att det kan variera mellan olika skolor, kan man ändå generellt säga att karaktärsämnena på Livsmedels-

programmet innehåller mindre teoretiskt kunskapsinnehåll än de flesta kärnämnen. Både Bagerikunskap och Konditorikunskap, som är stora kurser, är till mycket stor del praktiska till sin natur och sitt innehåll. Den kunskap som lärs ut där är huvudsakligen i form av dels färdighet, dels förtrogenhet. Färdighet är praktisk kunskap och lärs bäst genom övning. Förtrogenhet är tyst kunskap som inte kan hanteras teoretiskt eller språkligt, utan bara kan förmedlas genom att läraren visar eleven. I ett ämne där färdighet och förtrogenhet utgör de dominerande kunskapsformerna är det svårt att se en plats för biblioteket att spela en roll. I den mån undervisningen utgår från ett teoretiskt perspektiv, där fakta- och förståelsekunskaper beaktas, blir genast bibliotekets roll tydligare, men då den teoretiska utgångspunkten vävs in i det kontextuella lärandet är det lätt att förstå undervisningssituationen som enbart praktisk. Det är lätt att gå på det som Lindberg kallar ”myten om yrkesutbildning som enbart praktisk” (Lindberg 2003, s. 74).

Det är alltså ändå relevant att prata om olika ämnen när man diskuterar skolbibliotekets roll, och det blir särskilt relevant när man ser att man måste prioritera hur skolbibliotekets begränsade resurser ska användas på bästa sätt. Att köpa in lite böcker till biblioteket som kan användas på Livsmedelsprogrammet behöver inte kosta så mycket pengar, men om biblioteket ska integreras i undervisningen kräver det ett nära samarbete mellan lärare och bibliotekarie. Detta i sin tur är tidskrävande, och bibliotekarien måste prioritera vilka lärare hon ska samarbeta med, eftersom hon omöjligt kan utveckla ett djupt samarbete med alla. Sett ur det perspektivet är det inte givet att ett samarbete med karaktärsämneslärarna på Livsmedelsprogrammet bör prioriteras. Frågan är var man gör bäst nytta. På den frågan ger vår undersökning inga klara svar, men sambandet mellan de fyra kunskapsformerna fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet och skolbiblioteket som en resurs är intressant och värd att undersöka vidare.

Det viktigaste vi kan se är ändå att man inte från bibliotekariens sida bör avfärda karaktärsämnena, utan undersöka hur undervisningen där ser ut och vilken roll skolbiblioteket skulle kunna spela i den undervisningen. Lärarna i karaktärsämnena å sin sida bör fundera över hur deras undervisning ser ut och om skolbiblioteket skulle kunna vara en resurs för dem. Detta kräver att bibliotekarierna sätter sig in i undervisningen, och att lärarna sätter sig in i vilka möjligheter skolbiblioteket erbjuder. Rektor har här en viktig roll att spela för att stödja och driva på den utvecklingen från båda hållen. Framför allt är det viktigt att rektor hjälper bibliotekarien att utforma och prioritera verksamheten. Det är annars en alltför stor börda för bibliotekarien att själv sätta sig in i undervisningen i alla ämnen och på alla program, det skulle ta alltför mycket av den tid som vi redan slagit fast är begränsad.

Streatfield och Markless (1994) betonar olika skol- och undervisningskulturer som inverkan på vilken roll skolbiblioteket kan komma att spela. De menar att skolbibliotekarien måste anpassa bibliotekets verksamhet efter undervisningskulturen och inte försöka förändra den, då detta snarast kan verka kontraproduktivt och förhindra att skolbiblioteket uppfyller den potential det har för att vara en resurs på sin skola. Vi har med vår undersökning av ett yrkesförberedande program visat att i den svenska gymnasieskolan kan det finnas olika undervisningskulturer som fungerar parallellt på en och samma skola. Skolbiblioteket kommer att ha en viktigare roll att fylla i vissa ämnen

och program än i andra. Att från skolbibliotekariens sida försöka åstadkomma ett samarbete med lärare i ett ämne där man inte har ett behov av biblioteket som en resurs är kontraproduktivt: det tar tid och resurser som kan användas bättre i ett annat sammanhang. Men som våra resultat visar finns det inget enkelt samband mellan olika ämnen och möjligheten för skolbiblioteket att spela en roll i undervisningen; det kan variera från skola till skola och beror på många olika faktorer.

Det finns en inneboende motsättning i hela den här diskussionen: dels visar våra resultat att karaktärsämnen på Livsmedelsprogrammet till sin beskaffenhet är sådana att skolbiblioteket förefaller ha en mindre roll att spela där än i ämnen med ett mer teoretiskt kunskapsinnehåll. Men vi ser också att det kan variera från skola till skola, att undervisningen kan se olika ut och att även på en så praktiskt inriktad yrkesutbildning som Livsmedelsprogrammet är finns ett stort teoretiskt kunskapsinnehåll, och att skolbiblioteket visst skulle kunna spela en roll i undervisningen, både som kunskapskälla och för att lära eleverna informationssökning. Den motsättning som här kommer i dagen kan vi inte reda ut inom ramen för denna undersökning. Frågan är denna: Skolbiblioteket kan fylla en funktion i karaktärsämnen på Livsmedelsprogrammet, men kanske har det en ännu större roll att fylla i andra ämnen och på andra program. Om bibliotekets resurser måste prioriteras, vilka ämnen eller program ska prioriteras? Ytterligare undersökningar behövs för den frågan ska kunna besvaras.

En fråga vi har försökt studera här är om skolbiblioteket har olika roller i olika ämnen och på olika program. Våra resultat visar att det har det, på båda skolorna, men det är svårt att dra för stora slutsatser av det. I våra intervjuer har vi ibland haft svårt att skilja på när vi pratar om skillnader mellan olika program och när vi pratar om skillnader mellan olika ämnen. Denna åtskillnad borde ha gjorts tydligare redan i intervjuguiderna, för att det sedan skulle gå att hålla isär de två fenomenen genom hela undersökningen, intervjuer och analys. Nu gjorde vi inte så, och det har berett oss vissa problem i analysen. Problemet ligger i vår önskan att både studera skillnader mellan olika ämnen och mellan olika program, med ett enda program som direkt studieobjekt. Detta låter sig inte göras. Men det vore intressant att se framtida studier som gör jämförelser mellan antingen ett yrkesförberedande program och ett studieförberedande program, eller ett karaktärsämne och ett teoretiskt kärnämne, exempelvis svenska, för att se om det går att finna några generella skillnader mellan vilka roller skolbiblioteket kan spela där. Men enligt våra erfarenheter bör man i det fallet begränsa sig till att studera antingen program eller ämnen, och inte försöka göra båda delarna samtidigt. Det vore också intressant att se studier av vad skolbiblioteket kvalitetsmässigt kan bidra med i undervisningen i karaktärsämnen på yrkesinriktade program. Finns det skolor där skolbiblioteket är integrerat i undervisningen i de ämnena? Vad har det i så fall lett till? Ökar kvaliteten på undervisningen?

När vi sökte efter lämpliga skolor att studera vårt problem på fann vi att många gymnasieskolor med övervägande eller enbart yrkesinriktade program inte hade något skolbibliotek. När vi tittade på skolor med mer blandad profil eller med övervägande studieförberedande program, saknade inget av dem skolbibliotek. Det skulle vara intressant att se en kvantitativ undersökning över alla Sveriges gymnasieskolor där man studerar om det finns något generellt samband här, om skolbibliotek är mindre vanliga på gymnasier med övervägande yrkesinriktade program, och vad det i så fall kan bero

på. Vi anser att vi i denna undersökning har visat att detta är intressant och viktigt att studera. Vi har här kunnat visa att skolbiblioteket skulle kunna spela en roll även i karaktärsämnena på Livsmedelsprogrammet. Men för att avgöra om man på skolorna bör arbeta mer aktivt för att integrera skolbiblioteket i den undervisningen behövs mer information, och därmed fler undersökningar. Det skulle vara intressant att se mer forskning om det.

*Leave your stepping stones behind, something calls for you
Forget the dead you've left, they will not follow you
The vagabond who's rapping at your door
Is standing in the clothes that you once wore
Strike another match, go start anew
And it's all over now, Baby Blue*

Bob Dylan

Detta är den sista sidan i uppsatsen, och också det sista vi skriver under den här utbildningen. Nu väntar resten av livet. Här vill vi ta chansen att bli lite personliga och göra det som är brukligt i sådana här sammanhang, leverera några tack till människor som förtjänar det. Vi vill tacka våra nära och kära, ingen nämnd och ingen glömd, för allt stöd och för att ni har stått ut med oss under den här terminen när vi inte kunnat tänka på något annat än den här uppsatsen. Vi vill också tacka vår handledare, Fredrik, för din positivitet, som varit till hjälp när det känts särskilt motigt. Slutligen vill vi alldeles särskilt tacka de personer vi intervjuat ute på skolorna. Ni vet vilka ni är. Utan er hade det här inte varit möjligt.

Källförteckning

Abrahamsson, Kenneth (2000). Svensk yrkesutbildning mellan teori och praktik – ett nygammalt forskningsfält. I Olofsson, Jonas & Schånberg, Ingela (red). *Yrkesutbildningen i går och i dag : om tillväxt, välfärd och kön*. Lund: Studentlitteratur.

Alexandersson, Mikael & Limberg, Louise (2004). *Textflytt och sök slump : informationssökning via skolbibliotek*. Stockholm: Liber.

Almerud, Peter (1997). *Skolbibliotek som arbetssätt*. Stockholm: Svenska kommunförbundet.

Andersson, Gunilla (1998). Yrkeskunskap, yrkeskultur, yrkespraxis. Yrkeskunnande inom ett hantverk och dess förändring över tid. I Höghielm, Robert (red.). *Från Wittgenstein till degknådning : om yrkeskunskap och yrkeskulturer*. Stockholm: HLS förlag.

Aronsson, Annette (2004). *Vad vill vi med vårt skolbibliotek? : en undersökning av attityder till skolbiblioteket bland skolledare och lärare*. Magisteruppsats, 2004:116. Borås: Högskolan i Borås.

Bergvall, Patrik & Edenholm, Sofia (2000). *Skolbibliotekets vara eller inte vara i undervisningen : en litteraturstudie i syfte att identifiera olika lärar-, bibliotekarie- och skolledarrelaterade faktorer som påverkar skolbibliotekens integrering i undervisningen*. Magisteruppsats, 2000:53. Borås: Högskolan i Borås.

Bryman, Alan (1997). *Kvantitet och kvalitet i samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.

Fröjmark, Elin & Knutsson, Sally (2005). *Faktorer för framgång : en studie av skolbibliotek och hur de kan integreras i undervisningen*. Magisteruppsats 2005:9 Lund: Lunds universitet.

Göransson, Anna-Lena (2004). *Brandvägg : ord och handling i en yrkesutbildning*. (Elektronisk) Diss., Malmö högskola. Pdf-format. Tillgänglig: <<http://hdl.handle.net/2043/1424>> (2007-02-12).

Halvorsen, Knut (1992). *Samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.

- Hedenström, Solveig (1997). *Exploderar gymnasiebiblioteken? : en rapport om gymnasiebibliotekens resurser, integration i undervisningen och förändringsbehov*. Stockholm: Sveriges Allmänna Biblioteksförening.
- Helvetesgapet* (2001). (Elektronisk) Tillgänglig: <<http://www.helvetesgapet.to/>> (2007-03-27).
- Härdig, Jan (1995). *Att utbilda till arbetare : en studie av gymnasieskolans bygg- och anläggningstekniska linje och yrkeslärare*. Diss., Lunds universitet. Lund: Pedagogiska institutionen.
- Höghi, Robert (red.) (1998). *Från Wittgenstein till degknådning : om yrkeskunskap och yrkeskulturer*. Stockholm: HLS förlag.
- Höghi, Robert (2001) Den gymnasiala yrkesutbildningen, en verksamhet mellan två kulturer. I *Villkor och vägar : för grundläggande yrkesutbildning*. Stockholm: Statens skolverk: Liber distribution.
- Kuhlthau, Carol C. (2004). *Seeking meaning : a process approach to library and information services*. 2. uppl. London: Libraries unlimited.
- Kursinfo 2006/07* (2007). LP – Livsmedelsprogrammet. (Elektronisk) 1 skärmsida. Tillgänglig: <<http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV>> /Gymnasial utbildning/Nationella program/Livsmedelsprogrammet. (2007-04-03).
- Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Kühne, Brigitte (1993). *Biblioteket – skolans hjärna? : skolbiblioteket som resurs i det undersökande arbetssättet på grundskolan*. Diss., Lunds universitet. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Limberg, Louise (1998). *Att söka information för att lära : en studie av samspel mellan informationssökning och lärande*. Diss., Göteborgs universitet. Borås: Valfrid.
- Limberg, Louise (2003). *Skolbibliotekets pedagogiska roll : en kunskapsöversikt*. 2. uppl. Stockholm: Skolverket.
- Limberg, Louise (2007). Skolbibliotek. (Elektronisk) I *Nationalencyklopedin*. Licensierat material. Tillgänglig: <<http://www.ne.se>> (2007-02-19).
- Limberg, Louise & Folkesson, Lena (2006). *Undervisning i informationssökning : slutrapport från projektet Informationssökning, didaktik och lärande (IDOL)*. Borås: Valfrid.
- Limberg, Louise, Hultgren, Frances & Jarneving, Bo (2002). *Informationssökning och lärande : en forskningsöversikt*. Stockholm: Skolverket.

- Lindberg, Viveca (2003). *Yrkesutbildning i omvandling : en studie av lärandepraktiker och kunskapsformationer*. Diss., Lärarhögskolan i Stockholm. Stockholm: HLS Förlag.
- Loertscher, David V. (2000). *Taxonomies of the School Library Media Program* (2. ed.). San José, CA: Hi Willow Research and Publishing.
- Lundewall, Elin (1933). *Om skolbiblioteket i folkskolan och dess samband med skolarbetet : några praktiska erfarenheter*. Lund: Lindstedts.
- Läroplan för de frivilliga skolformerna. Lpf 94* (1994). Stockholm: Skolverket.
- Myndigheten för skolutveckling (2003). *Tid för lärande : rapport från Helvetesgapet, ett skolutvecklingsprojekt i Språkrum*. (Elektronisk) Pdf-format. Myndigheten för skolutveckling:1. Tillgänglig:
<<http://www.skolutveckling.se/publikationer/sokochbestall/>> Sök på ”Tid för lärande” i titelsökning, markera att sökningen ska matcha allt. (2007-05-18).
- Nilsson, Monica (2003). *Informationsfärdighet i skolan: skolbiblioteket som pedagogisk resurs*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Ohlson, Bengt (1998). Yrkespedagogisk filosofi. I Höghjelm, Robert (red.). *Från Wittgenstein till degknädning : om yrkeskunskap och yrkeskulturer*. Stockholm: HLS förlag.
- Olofsson, Jonas & Schånberg, Ingela (red) (2000). *Yrkesutbildningen i går och i dag : om tillväxt, välfärd och kön*. Lund: Studentlitteratur.
- Rafste, Elisabeth Tallaksen (2001). *Et sted å lære eller et sted å være? : en case-studie av elevers bruk og opplevelse av skolebiblioteket*. Diss., Universitetet i Oslo. Oslo: Unipub forlag.
- Ramsden, Paul (2000). Inläringens sammanhang. I Marton, Ference, Hounsell, Dai & Entwistle, Noel (red.). *Hur vi lär*. 3:e uppl. Stockholm: Prisma.
- Redovisning av Språkrum : Uppdrag till Statens skolverk och Myndigheten för skolutveckling* (2004). (Elektronisk) Pdf-format. Tillgänglig:
<<http://www.skolutveckling.se/publikationer/sokochbestall/>> Sök på ”redovisning av Språkrum” i titelsökning, markera att sökningen ska matcha allt. (2007-04-23).
- Riisehagen, Reidun (1997). *Betraktninger om skolebiblioteket i steinerskolen : intervjuundersøkelse med noen steinerskollærere*. Magisteroppsats, 1997:75. Borås: Högskolan i Borås.
- Rubin, Richard E. (2004). *Foundations of Library and Information Science*. 2nd Edition. New York: Neal-Schuman Publishers.

Sjöstrand, Malena (1997). *Läromedelsresurs eller boksamling? : gymnasiebibliotekets roll i undervisningen i samhällskunskap och naturvetenskapliga ämnen*. Magisteruppsats, 1997:59. Borås: Högskolan i Borås.

Skolverket (2007). (Elektronisk) 1 skärmsida. Tillgänglig:
<<http://www.skolverket.se/sb/d/740>> (2007-04-02).

Statens kulturråd (1999). *Skolbiblioteken i Sverige : kartläggning, analys och probleminventering*. Rapport från statens kulturråd 1999:1. Stockholm: Statens kulturråd.

Streatfield, David & Markless, Shirley (1994). *Invisible learning? : the contribution of school libraries to teaching and learning*. London: British Library.

Wilsson, Veronica (1997). *Gymnasiebiblioteket – i och för undervisningen : en intervjuundersökning med lärare i naturkunskap och samhällskunskap*. Magisteruppsats, 1997:17. Borås: Högskolan i Borås.

Bilaga 1. Intervjuguider

Intervjuguide Bibliotekarie

Bakgrund

Hur ser din utbildning och yrkesbakgrund ut?

Hur länge har du jobbat på den här skolan?

Biblioteket

Vad är ett bibliotek, hur skulle du vilja definiera skolbibliotekets roll eller uppgift?

Hur uppfattar du att synen bibliotekets roll har förändrats genom åren, har din egen syn förändrats, hur och varför?

Vilken funktion uppfattar du att skolbiblioteket har på skolan?

Har det olika funktion i olika ämnen/på olika program?

Har det olika funktion i kärnämnen respektive karaktärsämnen? Är den lika stor?

Vilken funktion skulle du vilja att det hade?

Har du någon uppfattning om vilken funktion det har i karaktärsämnena på livsmedelsprogrammet?

Vilken funktion skulle du vilja att det hade där?

Hur används biblioteket av lärare och elever på skolan?

Används det olika av olika grupper? Hur då? Mer eller mindre?

Hur väl anpassat uppfattar du att mediebeståndet är till de behov som finns på skolan idag?

Den faktiska efterfrågan? Det potentiella behovet, baserat på de program som finns på skolan?

Behovet i kärnämnen? I karaktärsämnena?

Finns det förändringar du skulle vilja göra i mediebeståndet? Vilka?

Finns läromedlen representerade i katalogen?

Om inte, känner du ändå till vilket material som finns ute på institutionerna?

Finns det någon nedskrivna plan för skolbibliotekets verksamhet?

Om ja, hur uppfattar du att den fungerar? Om nej, skulle du vilja ha en sådan?

Integration i undervisningen

Hur väl integrerat upplever du att biblioteket är i skolans undervisning?

Ser det olika ut i olika ämnen, på olika program?

Om ja, varför tror du det ser olika ut?

Hur arbetar du för att integrera biblioteket i undervisningen?

Finns det hinder för en integrering? Vilka då?

Samarbetar du med lärarna på skolan, formellt eller informellt?

I vilka sammanhang?

Med vilka lärargrupper?

Hur ser det samarbetet ut?

Hur skulle du vilja att det såg ut?

Finns det lärargrupper du inte samarbetar med men som du skulle vilja?

Vad hindrar i så fall?

Hur väl uppfattar du att lärarna känner till bibliotekets resurser och verksamhet?

Finns det skillnad mellan olika lärargrupper? Kärnämneslärare? Lärare i karaktärsämnen?

Hur väl insatt är du i hur undervisningen går till i olika ämnen?

Specifikt i karaktärsämnena på livsmedelsprogrammet?

Är det viktigt för dig som skolbibliotekarie att vara insatt i hur undervisningen går till?

Hur ser samarbetet ut mellan biblioteket/bibliotekarien och skollädaingen när det gäller bibliotekets verksamhet?

Hur skulle du vilja att det såg ut?

Finns det något du skulle vilja tillägga?

Intervjuguide Lärare

Bakgrund

Hur ser din utbildning och yrkesbakgrund ut?

Som lärare?

Som yrkesman?

Hur länge har du jobbat på den här skolan?

Ser du dig som lärare eller som bagare (yrkesman) i första hand?

Tror du övrig skolpersonal ser dig som lärare eller yrkesman i första hand?

Undervisningen

Hur går undervisningen till?

Den praktiska? Den teoretiska?

Är det en bra balans mellan teori och praktik, skulle du vilja se mer eller mindre av några moment?

Vad innebär ”det livslånga lärandet” för dig, hur speglas det i din undervisning?

Vilka läromedel används?

Var är dessa placerade?

Använder du annat material i undervisningen?

Tror du bibliotekspersonalen känner till vilka läromedel ni har, skulle det vara bra om de gjorde det?

Finns det moment i undervisningen när eleverna arbetar undersökande?

Vid vilka tillfällen? Hur går det till?

Vad innebär ett undersökande arbetssätt för dig?

Ingår källkritik som en del i undervisningen när ni arbetar undersökande?

Hur håller du dig à jour med nyheter inom branschen?

Är det något du tycker är viktigt att även dina elever gör?

Biblioteket

Hur används skolbiblioteket i din undervisning?

När, i vilket sammanhang?

Hur uppfattar du att biblioteket används av dina elever?

Använder du biblioteket i andra syften än i undervisningen, för privat bruk t.ex.?

Har du något samarbete med biblioteket och bibliotekarien, formellt eller informellt?

Hur ser detta samarbete ut?

Hur skulle du vilja att det såg ut?

Hur insatta tror du bibliotekspersonalen är i din undervisning?

Vad är ett bibliotek? Vad associerar du till när du tänker på bibliotek?

Vilken funktion uppfattar du att skolbiblioteket har på skolan?

Har det olika funktion i olika ämnen/på olika program?

Vilken funktion skulle du vilja att det hade?

Hur ser du på bibliotekariens kompetens och arbetsuppgifter?

Vad kan hon bidra med i skolan och i undervisningen?

I ditt program/din undervisning?

Finns det något du skulle vilja tillägga?

Intervjuguide Rektor

Bakgrund

Hur ser din utbildning och yrkesbakgrund ut?

Hur länge har du jobbat på den här skolan?

Vad innebär ditt arbete?

Hur inblandad är du i bibliotekets verksamhet?

Biblioteket

Vad är ett bibliotek? Vad associerar du till när du tänker på bibliotek?

Har din uppfattning om skolbibliotekets roll förändrats genom åren?

Om ja, hur och varför?

Vilken funktion uppfattar du att skolbiblioteket har på skolan?

Har det olika funktion i olika ämnen/på olika program?

Har det olika funktion i kärnämnen respektive karaktärsämnen? Är den lika stor?

Vilken funktion skulle du vilja att det hade?

Har du någon uppfattning om vilken funktion det har i karaktärsämnena på livsmedelsprogrammet?

Vilken funktion skulle du vilja att det hade där?

Hur arbetar ni på skolan med att integrera biblioteket i undervisningen?

Hur stora möjligheter har du att påverka en sådan integrering?

Samarbetar biblioteket och bibliotekarien med lärarna på skolan, formellt eller informellt?

I vilka sammanhang?

Hur ser det samarbetet ut?

Hur skulle du vilja att det såg ut?

Hur ser samarbetet ut mellan skolledningen och biblioteket/bibliotekarien?

Hur skulle du vilja att det såg ut?

Hur uppfattar du bibliotekariens kompetens och arbetsuppgifter?

Vad kan hon bidra med i skolan och i undervisningen?

Finns det någon nedskriven plan för skolbibliotekets verksamhet?

Om ja, hur uppfattar du att den fungerar? Om nej, skulle du vilja ha en sådan?

Finns det något du skulle vilja tillägga?